

*Stowarzyszenie
Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”*

***LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU
2023-2029***

Baltów, lipiec 2025 r.

Fundusze Europejskie
dla Świętokrzyskiego

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Spis treści

I. CHARAKTERYSTYKA PARTNERSTWA LOKALNEGO.....	3
1. Nazwa LGD, forma prawna	3
2. Proces tworzenia i doświadczenie partnerstwa	3
3. Struktura LGD.....	7
4. Organ decyzyjny LGD.....	9
5. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	9
II. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJĘTEJ LSR	11
1. Opis i mapa obszaru	11
2. Wyróżniki, potencjał i spójność obszaru	12
III. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR.....	14
1. Etap opracowania LSR.....	14
2. Etap wdrażania LSR.....	18
IV. ANALIZA POTRZEB I POTENCJAŁU LSR.....	21
1. Potrzeby rozwojowe i potencjały obszaru.....	21
2. Analiza SWOT	49
3. Wnioski z diagnozy.....	51
4. Grupy docelowe	55
V. SPÓJNOŚĆ, KOMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA	57
VI. CELE I WSKAŹNIKI	68
VII. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU.....	74
VIII. PLAN DZIAŁANIA	77
IX. PLAN FINANSOWY LSR.....	78
X. MONITORING I EWALUACJA	79
Spis rysunków	81
Spis map	81
Spis wykresów.....	81
Spis tabel	81
Wykaz wykorzystanej literatury.....	83
Załączniki do LSR.....	83

I. CHARAKTERYSTYKA PARTNERSTWA LOKALNEGO

1. Nazwa LGD, forma prawna

Trójsektorowe partnerstwo skupiające osoby fizyczne i prawne sektorów publicznego, gospodarczego, społecznego oraz mieszkańców o nazwie Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg” (LGD) z siedzibą w Bałtowie zarejestrowane jest jako Stowarzyszenie, wpisane do KRS dnia 29 września 2008 r. pod nr 0000313678. Formą prawną partnerstwa jest stowarzyszenie „specjalne” – jest to jednolita dla wszystkich LGD forma organizacyjno-prawna, charakteryzująca się tym, że w stowarzyszeniu oprócz osób fizycznych członkami zwyczajnymi mogą być także osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego, z wyłączeniem województw, a nadzór nad nim sprawuje marszałek województwa i może ono prowadzić działalność gospodarczą służącą realizacji LSR. Poza tym w takim stowarzyszeniu, obok walnego zebrania członków, zarządu oraz organu kontroli wewnętrznej, funkcjonuje dodatkowy organ jakim jest rada, która podejmuje decyzje w sprawie wyboru operacji realizowanych w ramach LSR (chyba że w Statucie LGD przewidziano, że zadania te należą do właściwości zarządu).

2. Proces tworzenia i doświadczenie partnerstwa

Celem powstania Stowarzyszenia było zintegrowanie działań różnych instytucji, organizacji i przedsiębiorstw na rzecz rozwoju regionu. W grudniu 2002 roku powstała inicjatywa o nazwie Grupa Partnerska „Krzemienny Krąg”. Inicjatorami grupy było Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Gminy Bałtów „Bałt” oraz Miejskie Centrum Kultury w Ostrowcu Świętokrzyskim. Grupa Partnerska była zarysem obecnego Stowarzyszenia LGD Krzemienny Krąg. W czerwcu 2003 r. chęć przystąpienia do Grupy Partnerskiej złożyło 25 podmiotów reprezentujących trzy sektory – publiczny, gospodarczy i społeczny.

Działania zostały ukierunkowane na wypracowanie lokalnego programu zmierzającego do poprawy jakości życia mieszkańców zgodnie z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego i Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego. Działania odbywały się w czterech strefach: gospodarki lokalnej, ochrony środowiska, oświaty i turystyki. Objęły dziesięć gmin: Chotcza, Lipsko, Rzecznów, Sienno, Solec nad Wisłą (powiat lipski, województwo mazowieckie) oraz Bałtów, Bodzechów, Ćmielów, Kunów i Ostrowiec Świętokrzyski (powiat ostrowiecki, województwo świętokrzyskie).

Do 2006 roku Grupa Partnerska funkcjonowała opierając się na nieformalnej strukturze – deklaracji oświadczenia woli o chęci uczestnictwa w tej inicjatywie i przestrzegania zasad z niej wynikających. Przystąpienie do realizacji Pilotażowego Programu LEADER+ (schemat I) pozwoliło powołać 12 maja 2006 r. Fundację „Partnerstwo Krzemienny Krąg”. Z zaangażowania członków i ich prac powstał dokument *Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich*. W ramach działalności odbywały się badania ankietowe, warsztaty, seminaria i konferencje w każdej z gmin należących do Fundacji. Schemat II zakładał realizację trzech bloków tematycznych, przyczyniających się do zbudowania stabilnego partnerstwa. Pierwszym z nich było zastosowanie nowych informacji know-how i nowych technologii, którego celem było podniesienie konkurencyjności produktów i usług obszarów wiejskich poprzez szkolenia, opracowywanie inwentaryzacji, analiz czy ekspertyz. Drugim blokiem była poprawa jakości życia na obszarach wiejskich poprzez szkolenia, opracowywanie inwentaryzacji, analiz, ekspertyz, prowadzenie działalności promocyjnych i wsparcia doradczego. Natomiast trzeci blok promował wymianę i nabywanie doświadczeń poprzez organizację wizyt studyjnych w kraju i za granicą.

29 września 2008 r. Fundacja „Partnerstwo Krzemienny Krąg” zmieniła formę prawną i nazwę na Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”. 30 grudnia 2009 roku do Stowarzyszenia LGD Krzemienny Krąg” przystąpiła Gmina Rzecznów. Obecne członkostwo gmin składa się z następujących jednostek samorządowych: Bałtów, Bodzechów, Chotcza, Ćmielów, Kunów, Lipsko, Rzecznów, Sienno, Solec nad Wisłą.

Stowarzyszenie LGD Krzemienny Krąg zrealizowało wnioski wybrane do dofinansowania, dla których została wypłacona pomoc finansowa z PROW na lata 2007–2013 o wartości 7 103 328,95 zł przy budżecie wg ostatniego aneksu wynoszącego 8 216 000,00 zł. Wykorzystano więc 86,5% budżetu. Dodatkowo LGD realizowała inne projekty i przedsięwzięcia, w tym projekty międzyregionalne na łączną sumę 3 812 385,53 zł z programów:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007–2013 „Promocja Atrakcji Turystycznych Krzemiennego Kręgu – jako Markowego Produktu Turystycznego Województwa Świętokrzyskiego”;

- Szwajcarski Program Współpracy z Nowymi Krajami Członkowskimi Unii Europejskiej – „Enoturystyka szansą rozwoju obszarów wiejskich powiatu ostrowieckiego – wino gronowe jako produkt lokalny”;
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki – „Świętokrzyskie organizacje pozarządowe w sieci współpracy”, „Lokalny Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej we Włoszczowie” oraz „Wsparcie ekonomii społecznej”.

W LSR w okresie programowania 2014–2020 zaplanowano działania w ramach dwóch celów ogólnych: *LGD obszarem atrakcyjnym turystycznie* i *LGD obszarem aktywności społecznej i gospodarczej*. Prowadzono więc działania, które służyły wzmocnieniu kapitału społecznego, wzrostowi zaangażowania społecznego mieszkańców, wykorzystaniu szans rozwojowych obszaru LGD w zakresie turystyki, rozwojowi działalności gospodarczej, podnoszeniu kompetencji osób realizujących operacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości, rozwojowi infrastruktury, zachowaniu dziedzictwa lokalnego czy promocji samego obszaru.

W okresie programowania 2014–2020 nie dokonywano większych zmian w Lokalnej Strategii Rozwoju. Niezbędne było jednak wprowadzenie korekt w konsekwencji otrzymania bonusów. Środki z pierwszego „ bonusu” zostały przeznaczone na przedsięwzięcia 2.2.2 *Powstanie nowych podmiotów gospodarczych* oraz 2.2.9 *Tworzenie lub rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego produktów rolnych*. Środki z drugiego „ bonusu” zostały przeznaczone na przedsięwzięcie 2.2.2 *Powstanie nowych podmiotów gospodarczych* oraz 1.1.6 *Pszczoly – edukacja i gospodarka w służbie ochrony dzikich pszczół* (operacja własna), 1.1.7 *„Krzemienny Krąg” polską stolicą questingu* (operacja własna), 1.2.6 *„Krzemienny Krąg” aktywnie rowerem – czytaj „Krzemienny Szlak” w zasięgu „kola”* (operacja własna), 2.1.4 *„Krzemienny Krąg” artystycznie* (operacja własna) oraz 2.1.5 *„Krzemienny Krąg” łączy ludzi* (projekt grantowy). Natomiast środki ze zwiększonej kwoty na realizację projektów współpracy, zasilily przedsięwzięcie 1.1.5 *Wioski Tematyczne* oraz zakładały nowy projekt 1.1.8 *„Krzemienny Szlak na Bursztynowym Szlaku”*. Środki z różnicy kursowej zostały natomiast przeznaczone na: 2.2.2 *Powstanie nowych podmiotów gospodarczych* oraz 1.1.9 *Utworzenie paleontologicznej ścieżki edukacyjnej „Zaginiony Świat Dinozaurów – Odkrycia w Żydowskim Jarze”*, 1.1.10 *Festiwal Questingu – aktywne formy zdobywania wiedzy o regionie*, 1.1.11. *Świętokrzyskie Święto Pszczoly*, a także 2.2.2 *Powstanie nowych podmiotów gospodarczych* oraz 2.1.6 *Lokalne Centra Wolontariatu*¹.

Od 2016 r. do końca 2020 r. LGD Krzemienny Krąg przeprowadziła łącznie 19 naborów wniosków, z czego 6 w zakresie podejmowania działalności gospodarczej, 4 w zakresie rozwijania działalności gospodarczej, 7 w zakresie wzmacniania kapitału społecznego i 2 w zakresie infrastruktury².

LGD Krzemienny Krąg ma na koncie trzy zrealizowane projekty współpracy. Pierwszy z nich *Czas na Świętokrzyskie* realizowano od lutego 2018 do lutego 2019 roku. Wzięło w nim udział 7 krajowych partnerów. Projekt był skierowany przede wszystkim do przedsiębiorców, młodzieży oraz turystów, którzy odwiedzają atrakcje turystyczne na obszarach LGD. Celem prowadzonych działań było natomiast promowanie obszaru województwa świętokrzyskiego i partnerskich LGD, a w konsekwencji zwiększenie ruchu turystycznego. W ramach działań przygotowano: portal turystyczny, nowoczesne gadżety, komunikację turystyczną, wirtualne spacerzy (w tym z wykorzystaniem wirtualnej rzeczywistości VR), filmy promocyjne, mapy turystyczne. Uczestniczono również w imprezie targowej tj. X Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki AGROTRAVEL. W ramach projektu wykonanych zostało też siedem 15-minutowych filmów promujących walory turystyczno-krajoznawcze, kulturowe, atrakcje turystyczne, bazę noclegową i gastronomiczną siedmiu partnerskich Lokalnych Grup Działania. Filmy te umieszczono na stronach internetowych poszczególnych LGD-ów, urzędów miast i gmin oraz przedstawicieli sektora turystycznego, a także emitowano na stoisku podczas imprezy targowej. LGD Krzemienny Krąg był w ramach projektu odpowiedzialny za przygotowanie gadżetów z porcelany. Całkowity budżet projektu wyniósł 318 591,62 zł, a udział finansowy LGD Krzemienny Krąg 43 320,00 zł.

Drugi z zakończonych projektów to *Kreator przedsiębiorczości*. Trwał on od lipca 2018 do września 2020 roku. Wzięło w nim udział 20 krajowych partnerów i jeden zagraniczny (Słowacja). Celem działań było stworzenie warunków do powstania stabilnych mikroprzedsiębiorstw i podmiotów ekonomii społecznej, rozwój istniejących

¹ *Ewaluacja zewnętrzna Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”, SOCJOMETR, Kraków 2022, str. 30.*

² *Ewaluacja zewnętrzna Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”, SOCJOMETR, Kraków 2022, str. 39–42.*

firm oraz kształtowanie postaw przedsiębiorczych. Grupami docelowymi projektu były natomiast dzieci przedszkolne, dzieci ze szkół podstawowych oraz wygaszanych gimnazjów, młodzież szkół średnich, osoby chcące założyć własną działalność gospodarczą, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą, odpłatną działalność pożytku publicznego lub działające w zakresie szeroko rozumianego rozwoju lokalnego. *Kreator przedsiębiorczości* został podzielony na dwa panele: Laboratorium Przedsiębiorczości i Lokalne Centra Wspierania Przedsiębiorczości. Celem Laboratorium Przedsiębiorczości było kształtowanie postaw przedsiębiorczych u dzieci i młodzieży, wzmocnienie samodzielności, kreatywności, umiejętności organizacyjnych, motywacja do rozwoju własnej osobowości, edukacja finansowa. Rezultatem było więc propagowanie idei oszczędzania, kształtowanie nawyku systematycznego oszczędzania oraz racjonalnego gospodarowania środkami finansowymi, a także poznanie zagadnienia przedsiębiorczości, analiza mocnych i słabych stron oraz wykorzystanie swoich umiejętności i pasji w prowadzeniu firmy. W ramach Laboratorium Przedsiębiorczości zrealizowano następujące przedsięwzięcia: akademia Lidera Biznesu, panele, warsztaty – symulacja biznesu przez gry strategiczne, obóz szkoleniowo-wypoczynkowy dla dzieci ze szkół podstawowych i średnich, wyjazdy zagraniczne do Partnera na Słowację. Drugi panel polegał na adaptacji oraz wyposażeniu pomieszczeń Lokalnych Centrów Wspierania Przedsiębiorczości. Do jego zadań należało: wspieranie rozwoju mikro i małej przedsiębiorczości poprzez działalność szkoleniową, doradczą i informacyjną, organizowanie bezpłatnego doradztwa w zakresie zdobywania nowych kwalifikacji zawodowych i doskonalenia nabytej wiedzy, świadczenie pomocy poprzez wymianę doświadczeń z innymi LCWP-ami; doradztwo pod kątem założenia nowego przedsiębiorstwa, uzyskania środków na sfinansowanie działalności firmy, organizowanie warsztatów rozwijających kreatywność i innowacyjność uczestników oraz ich umiejętności biznesowe, organizowanie działań integrujących społeczności lokalne, kształtowanie poczucia odpowiedzialności społecznej biznesu, wsparcie lokalnych produktów poprzez udział w ich promocji, a także pomoc w pozyskiwaniu środków na utrzymanie i rozwój produkcji oraz łańcucha sprzedaży. Innym efektem *Kreatora przedsiębiorczości* była wymiana doświadczeń w trakcie wyjazdów studyjnych, a także zakup oraz udostępnienie sprzętu i oprogramowania. Całkowity budżet projektu wyniósł 2 963 323,69 zł, a udział finansowy LGD Krzemienny Krąg 34 294,00 zł.

Trzeci zakończony projekt to *Questingowy Projekt Współpracy*. Rozpoczął się on w listopadzie 2019 roku i trwał do kwietnia 2020 roku. Projekt polegał na realizacji operacji w zakresie budowy ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, promowaniu obszarów objętych LSR oraz stworzeniu warunków rozwoju przedsiębiorczości na obszarach objętych LSR partnerskich grup. Podstawą było powstanie na terenie trzech partnerskich LGD ścieżek questingowych wykorzystujących walory przyrodnicze, historyczne i kulturowe. Warto podkreślić, że jeden z partnerów LGR Wielkie Jeziora Mazurskie dokonał zakupu houseboata, który posłużył do powstania questu wodnego po jeziorach mazurskich, a zaplanowane rejsy pozwoliły w niecodzienny sposób poznać walory kulturowe tego obszaru działania. Całkowity budżet projektu wyniósł 396 250,00 zł, a udział finansowy LGD Krzemienny Krąg 15 000 zł. Warto podkreślić, że projekty współpracy idealnie wpasowały się w cele określone w LSR. Należy więc zwrócić uwagę, że ich realizowanie było powiązane z wizją rozwoju obszaru opisaną w analizowanym dokumencie strategicznym i faktycznie odpowiadały na potrzeby mieszkańców. Dotyczyły przede wszystkim podstawowych kwestii jaką był rozwój turystyki, promocja obszaru, rozwój przedsiębiorczości, ale przy okazji można mówić o budowaniu kapitału społecznego, rozwoju infrastruktury rekreacyjnej i wspieraniu ekologii.

W latach 2019–2021 realizowano program *Własna firma z Powerem*, którego celem była aktywizacja społeczno-zatrudnieniowa. LGD Krzemienny Krąg był w tym przypadku partnerem w projekcie realizowanym przez Centrum Biznesu i Promocji Kadr, a środki pochodziły z Europejskiego Funduszu Społecznego. W ramach projektu wsparciem zostało objętych 80 osób (bezrobotne, bierne zawodowo, niepełnosprawne, w wieku 50 lat i więcej, z niskim wykształceniem – maksymalnie ponadgimnazjalnym w wieku 18 lat i więcej) mieszkających w gminach Bałtów, Bodzechów, Ćmielów. W ramach projektu przeprowadzono: indywidualne poradnictwo psychologiczne, grupowe warsztaty kompetencji społecznych, akcje społecznościowe, poradnictwo zawodowe indywidualne, grupowe warsztaty poszukiwania pracy, szkolenia, pośrednictwo pracy, trzymiesięczne staże dla uczestników projektu. Budżet projektu wyniósł 1 064 532,24 zł. Wyżej opisane działanie realizowano także od stycznia 2021 do lipca 2022 roku. Kwota wsparcia wyniosła 591 620,73 zł. W ramach projektu wsparciem zostały objęte tym razem 44 osoby mieszkające w miastach Kunów i Ćmielów, a także w Wąchocku i Gminie Brody Hżeckie. W ramach projektu przeprowadzono bardzo podobne działania jak w latach 2019–2021.

LGD Krzemieny Krąg wraz z Fundacją Możesz Więcej obecnie realizuje projekt *Własna firma z Powerem*. współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, oferujący wsparcie osobom młodym w zakładaniu i prowadzeniu własnej działalności gospodarczej poprzez udzielenie bezzwrotnej pomocy (dotacji) na utworzenie firmy wraz ze wsparciem pomostowym udzielanym przez 6 miesięcy oraz szkolenia mające na celu zdobycie wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia i prowadzenia działalności gospodarczej. Celem projektu jest aktywizacja zawodowa, poprawa sytuacji na rynku pracy oraz zwiększenie zatrudnienia do 30 czerwca 2023 r. osób młodych pozostających bez pracy, zamieszkujących lub uczących się na obszarze województwa świętokrzyskiego. Cel główny projektu obejmuje bezpośrednie wsparcie (w formie dotacji i szkolenia) osób młodych bez pracy w województwie świętokrzyskim poprzez zaangażowanie do projektu 46 osób oraz powstanie 40 nowych podmiotów gospodarczych.

Członkowie LGD posiadają niezbędne doświadczenie oraz wiedzę w zakresie zarządzania oraz realizacji operacji w ramach LSR. Wielu z nich posiada doświadczenie w realizacji projektów na terenach obszarów wiejskich, w tym projektów w partnerstwie z wykorzystaniem zarówno środków w ramach PROW (LEADER), jak i innych źródeł zewnętrznych, m.in. w ramach RPO WŚ 2014–2020 oraz RPO WM 2014–2020:

- *Rewitalizacja Bodzechowa szansą na rozwój gminy i poprawę komfortu życia mieszkańców* współfinansowany ze środków *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014–2020*. Celem głównym projektu była poprawa jakości życia mieszkańców poprzez ożywienie społeczne, gospodarcze, przestrzenne i techniczne oraz realizację działań przyjaznych środowisku na obszarze rewitalizacji. Gmina Bodzechów zrealizowała projekt wraz z partnerami: Powiatem Ostrowieckim (przebudowa drogi powiatowej na obszarze rewitalizacji) oraz Przedsiębiorstwem Produkcyjno-Handlowo-Usługowym „OLDKRAM” Arkadiusz Wrona (przebudowa drogi na obszarze przemysłowym). Wartość projektu: 5 285 493,94 zł (wkład UE: 75%, budżet państwa: 5%).
- *Budowa instalacji OZE na bazie fotowoltaiki, kolektorów słonecznych i pomp ciepła na terenie gmin Rzecznów, Ciepeliów i Solec nad Wisłą* współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020* w kwocie 8 646 732,81 zł. Gmina Rzecznów zrealizowała projekt wraz z partnerami: Gminą Ciepeliów oraz Gminą Solec nad Wisłą. Na terenie Gminy Rzecznów będącej liderem projektu zakupiono oraz dokonano montażu 59 instalacji solarnych i 51 instalacji fotowoltaicznych przeznaczonych do użytku prywatnego oraz 4 zestawów instalacji fotowoltaicznych na budynkach użyteczności publicznej.
- *Przebudowa drogi gminnej 190519W w miejscowości Dębowe Pole*. Gmina Siemno na ten cel pozyskała środki z budżetu Samorządu Województwa Mazowieckiego oraz Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasów Państwowych reprezentującym Skarb Państwa – Nadleśnictwa Marcule. Koszt inwestycji drogowej to: 821 074,72 zł.

W zakresie realizacji działań ze środków poza RLKS, od 2021 roku realizowany jest projekt *Korpus Solidarności* z Programu Wspierania i Rozwoju Długoterminowego na lata 2018–2030. Celem działań jest kompleksowe wdrożenie wolontariatu długoterminowego mającego na celu podniesienie rangi działań tego rodzaju oraz wzbudzenie zainteresowania i zachęcenie obywateli do zaangażowania w wolontariat. Efektem projektu ma być stworzenie Centrum Wolontariatu w Ostrowcu Świętokrzyskim, a dodatkowo zaplanowano warsztaty dla wolontariuszy (30 osób), szkolenia dla koordynatorów (10 osób), szkolenia dla organizatorów (10 osób) oraz szereg akcji społecznych i wizyt studyjnych. Zakładany budżet działania wynosi 154 300,00 zł.

Warto dodać, że od maja 2022 roku z Funduszu Inicjatyw Obywatelskich realizowany jest jeszcze inny projekt, którego oczekiwanym rezultatem jest stworzenie innowacyjnego modelu działań rozwijających aktywność obywatelską opartą o wolontariat międzypokoleniowy. Celem jest również integracja społeczności lokalnej, zwiększenie świadomości ekologicznej, upowszechnienie napraw sprzętów i nadawanie przedmiotom „drugiego życia” oraz wspieranie rodzin potrzebujących. W ramach projektu zaplanowano między innymi: powstanie i wyposażenie Lokalnego Centrum Społecznościowego, warsztaty edukacyjne, akcje społeczne dla dzieci i seniorów, debaty, publikacje i inne inicjatywy. Zaplanowany budżet projektu to 14 502 801,10 zł.

Ponadto członkowie LGD posiadają niezbędne doświadczenie oraz wiedzę w zakresie realizacji działań ze środków poza RLKS. Zrealizowano projekty:

- *Budowa budynku gospodarczego na potrzeby gospodarki komunalnej z instalacjami wewnętrznymi wod-kan. i elektryczną w miejscowości Skarbka.* Gmina Bałtów na ten cel pozyskała środki z Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych Koszt wykonania inwestycji to 1 113 202,02 zł, z czego 800 000 zł pochodziło z dofinansowania.
- *Przebudowa i rozbudowa Szkoły Muzycznej I stopnia w Siennie* polegała na dobudowie nowego skrzydła wraz z wybudowaniem sali koncertowej z zapleczem. Inwestycja została dofinansowana ze środków finansowych Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Funduszu Promocji Kultury), z budżetu Województwa Mazowieckiego, środków Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych oraz środków własnych Gminy Sienna. całkowity koszt inwestycji wyniósł 7,4 mln zł, z czego blisko 3,7 mln zł to dofinansowanie od Samorządu Województwa Mazowieckiego.
- *Budowa świetlicy wiejskiej w m. Piaski Brzostowskie.* Celem projektu było stworzenie odpowiednich warunków lokalowych do spędzania wolnego czasu wszystkim mieszkańcom, w tym również osobom niepełnosprawnym w celu integracji społecznej. Koszt wykonania inwestycji to 847 500 zł, z czego 839 428 zł Gmina Ćmielów pozyskała ze środków Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych.
- *Budowa placu zabaw dla sołectwa Sienna.* Projekt polegał na zagospodarowaniu przestrzeni publicznej poprzez budowę placu zabaw dla dzieci Koszt wykonania inwestycji to 847 500 zł, z czego 839 428 zł pochodziło ze środków Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych.
- *Budowa boisk wielofunkcyjnych przy Publicznej Szkole Podstawowej w Pawłowicach i Solcu nad Wisłą* Koszt wykonania inwestycja 905 000 zł, z czego 457 449 zł została dofinansowana z programu Ministerstwa Sportu i Turystyki – „Sportowa Polska”. Wsparcie to pokryło około 60% kosztów budowy obu boisk. Reszta pieniędzy pochodziła z budżetu gminy.
- *Przebudowa Boiska Sportowego w msc. Krępa Kościelna.* Koszt wykonania inwestycji to 279 846,33 zł, czego 170 000 zł zostało dofinansowane z Województwa Świętokrzyskiego. Zadanie realizowane we współpracy Miasta i Gminy Lipsko i Stowarzyszenia Rozwoju Gminy Lipsko.

Biuro LGD zatrudnia trzech pracowników na następujących stanowiskach: Kierownik Biura, Specjalista ds. wdrażania LSR oraz Manager finansowy. Dla wszystkich stanowisk określono zadania oraz wymagania co do kwalifikacji. Biuro funkcjonuje na podstawie Regulaminu, który zawiera uregulowania dotyczące zatrudniania pracowników, opis stanowisk wraz z wymaganymi kwalifikacjami obowiązującymi na każdym stanowisku oraz uregulowania dotyczące wynagradzania. Dodatkowo dla stanowisk, na których zatrudnione są osoby udzielające doradztwa beneficjentom, określono sposób pomiaru jakości świadczonego doradztwa, co służyć ma efektywniejszemu wdrażaniu LSR. Wyznaczono również osobę odpowiedzialną za animację oraz współpracę. Zatrudnieni pracownicy, dzięki swojemu udokumentowanemu doświadczeniu istotnemu z punktu widzenia wdrażania i aktualizacji dokumentów strategicznych, mogą w sposób kompetentny pełnić swoje funkcje. Wszyscy pracownicy brali udział w licznych szkoleniach i seminariach dotyczących przygotowywania i wdrażania Strategii oraz pracy Biura. Podział zadań, wymagane doświadczenie oraz kompetencje określa Regulamin Biura. W Regulaminie Biura określono również osobę odpowiedzialną za współpracę oraz animację, a także wyznaczono osobę odpowiedzialną za świadczenie doradztwa.

3. Struktura LGD

Na strukturę członków Stowarzyszenia LGD „Krzemienny Krąg” składają się reprezentanci każdej gminy z trzech sektorów – publicznego, gospodarczego i społecznego oraz mieszkańców. Są to osoby fizyczne i prawne mieszkające lub mające zarejestrowaną siedzibę na terenie jednej z 9 gmin wchodzących w skład LGD. Sektor publiczny reprezentują samorządy lokalne oraz przedstawiciel ośrodka kultury. Wśród przedstawicieli sektora społecznego znajdują się organizacje pozarządowe, w tym m.in. KGW, OSP, a także osoby fizyczne, tj. mieszkańcy wszystkich gmin należących do obszaru LGD. Przedstawiciele sektora społecznego posiadają bogaty dorobek w zakresie organizowania przedsięwzięć na rzecz lokalnego społeczeństwa na terenie opisanego obszaru. Członkami Stowarzyszenia są także lokalni przedsiębiorcy, producenci oraz usługodawcy. Według danych na dzień 10.05.2023 r. Stowarzyszenie skupia 72 członków, z czego: 13 z sektora publicznego (18,1%), 21 z sektora gospodarczego (29,1%) i 38 z sektora społecznego, w tym 10 członków stanowią osoby fizyczne – mieszkańcy (13,9%), a pozostałych 28 to stowarzyszenia (38,9%). Wśród osób będących członkami Stowarzyszenia znajdują

się reprezentanci grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR: seniorzy (osoby starsze, które ukończyły 60. rok życia) oraz kobiety. Członek LGD może być członkiem wyłącznie jednego z organów władz LGD, tj. Walnego Zebrania Członków, Zarządu, Rady lub Komisji Rewizyjnej.

Członkowie Stowarzyszenia w związku z dysponowaniem środkami publicznymi będą podejmować jawne decyzje, będą cierpliwi w tłumaczeniu ewentualnym niezadowolonym osobom, dlaczego podjęli takie, a nie inne decyzje i przede wszystkim będą świadomi swojej odpowiedzialności. Dla pracowników Biura, jak również dla członków organu decyzyjnego, przewidziano w okresie realizacji LSR szkolenia w celu podnoszenia ich wiedzy i kompetencji, a także szczegółowego zapoznania się z zapisami Strategii i dokumentów programowych oraz wynikającymi z nich obowiązkami. Zgodnie z założeniami Planu Komunikacji, raz w roku planuje się przeprowadzenie działania edukacyjnego dla członków LGD w zakresie ich samorozwoju.

Relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji. Stosuje się formy kolegialnego podejmowania decyzji. Walne Zebranie Członków jest zwoływane przez Zarząd co najmniej raz na dwanaście miesięcy z własnej inicjatywy lub na pisemny wniosek Komisji Rewizyjnej bądź Rady, co potwierdzają zapisy Statutu. Zakres decyzji, które Zarząd może podejmować sam, bez konsultacji, jest ograniczony. Te decyzje, które Zarząd może podejmować samodzielnie określono w Statucie. LGD stosuje przyjazne dla odbiorcy formy komunikacji. Podczas zebrań organów LGD uczestnicy na ogół stosują się do zasad kultury dialogu. Podczas każdego spotkania uczestnicy mają prawo głosu i zadawania pytań, stosowane jest podsumowanie spotkań czy uzgodnień w każdej innej formie komunikacji. Podczas każdego spotkania uczestnicy mają prawo głosu i zadawania pytań, stosowane jest podsumowanie spotkań czy uzgodnień w każdej innej formie komunikacji. Chcąc mieć możliwość sprawnego zaspakajania potrzeb lokalnych społeczności wraz ze zmieniającymi się uwarunkowaniami zewnętrznymi, prowadzony będzie ciągły nabór propozycji projektów do realizacji. Wyniki naboru będą raz w roku podsumowane i opublikowane, oraz będą mogły stać się podstawą do wnioskowania przez Zarząd o aktualizację LSR.

Władzami LGD są: Walne Zebranie Członków (WZC), Zarząd, Rada, Komisja Rewizyjna – jedna osoba może być jednocześnie członkiem tylko jednego z tych organów. Charakter działalności Stowarzyszenia jest inkluzyjny, co potwierdza Statut w zakresie kadencyjności organów. Kadencja Rady, Zarządu i Komisji Rewizyjnej wynosi 4 lata. W przypadku zmniejszenia się składu władz LGD, Zarząd zwołuje WZC w celu uzupełnienia ich składu. Stowarzyszenie jest otwarte na nowych członków, nowych partnerów chętnych do włączenia się w realizację Lokalnej Strategii Rozwoju. Sposób rozszerzenia składu LGD o kolejnych partnerów następuje zgodnie ze Statutem. O przyjęciu w poczet członków Stowarzyszenia decyduje Zarząd w formie uchwały. O swojej decyzji Zarząd niezwłocznie powiadamia pisemnie zainteresowanego.

Jednym z organów i najwyższą władzą LGD jest Walne Zebranie Członków (WZC), do którego kompetencji należy w szczególności: uchwalanie kierunków programu działania Stowarzyszenia, ustalanie liczby członków oraz wybór członków Zarządu, Rady i Komisji Rewizyjnej, uchwalanie zmian Statutu.

Organem wykonawczym i zarządzającym jest Zarząd LGD składający się z 6 osób, w tym: Prezesa, dwóch Wiceprezesów, jednego Skarbnika i 2 Członków. Do kompetencji Zarządu należy reprezentowanie LGD na zewnątrz oraz kierowanie pracami Zarządu, Biura (Zarząd zatrudnia Kierownika oraz innych pracowników Biura). Do reprezentowania LGD oraz zaciągania zobowiązań majątkowych upoważnieni są dwaj członkowie Zarządu, w tym Prezes lub Wiceprezes. Członkowie Zarządu wykonują zadania według podziału dokonanego przez Prezesa Zarządu oraz stosownych przepisów prawnych: Statutu, uchwał Walnego Zebrania Członków i Zarządu oraz regulaminów. Jeszcze przed wdrażaniem niniejszej LSR włączono seniorów (powyżej 60. roku życia) – 1 osoba, do członkostwa w Zarządzie. Wysoka aktywność seniorów ma duże znaczenie na obszarze LGD, ponieważ udział tych osób w liczbie mieszkańców stale wzrasta, równocześnie rosną wskaźniki obciążenia demograficznego – jest to obszar starzejący się.

Trzecim organem jest Komisja Rewizyjna, do której zadań należy bieżąca działalność Stowarzyszenia – Komisja liczy 3 osoby.

Kolejnym organem jest organ decyzyjny – Rada LGD.

4. Organ decyzyjny LGD

4.1. Skład organu

Organem decyzyjnym jest Rada LGD licząca 13 osób (Przewodniczący i 12 Członków Rady). Przedstawiciele sektora publicznego to 2 osoby (16,66% składu Rady), sektora gospodarczego – 3 osoby (25% składu Rady), a społecznego 8 osób (58,33% składu Rady). Rada wybierana jest przez Walne Zebranie Członków LGD spośród obecnych na zebraniu członków LGD. Na poziomie podejmowania decyzji dotyczących wyboru operacji do finansowania w ramach LSR co najmniej połowę członków Rady stanowią partnerzy reprezentujący podmioty nie będące instytucjami sektora finansów publicznych. W składzie Rady LGD zachowano parytety w postaci obecności co najmniej 1 kobiety, 1 przedsiębiorcy oraz 2 osoby to seniorzy³. Członek Rady nie może być równocześnie członkiem Komisji Rewizyjnej ani Zarządu LGD oraz nie może być jednocześnie pracownikiem Biura LGD i nie może pełnić funkcji w żadnym innym organie Stowarzyszenia.

4.2. Proces decyzyjny

Rada LGD działa zgodnie z zapisami Statutu oraz Regulaminu Rady. W skład Rady wchodzi przedstawiciele sektora społecznego, gospodarczego, publicznego oraz mieszkańcy, przy czym każdy sektor reprezentowany jest przez co najmniej jednego członka. Do wyłącznej kompetencji Rady należy podejmowanie uchwał w sprawie wyboru projektów i operacji w ramach ogłaszanych przez LGD konkursów, w szczególności związanych z wdrażaniem LSR oraz rozpatrzenia odwołań w tym zakresie. LGD przez lata doświadczenia i działalności wypracowała mechanizmy, dzięki którym posiada zdolność do zarządzania procesem wdrażania LSR. Wszystkie organy struktury LGD działają na bazie właściwych dla siebie Regulaminów. Jasny jest podział praw i obowiązków. Rada posiada doświadczenie w procesie wyboru operacji, które mają być realizowane w ramach LSR oraz ustalania kwot wsparcia. Proces decyzyjny oparty jest na zasadzie bezstronności oraz na unikaniu przewagi pojedynczej grupy interesu przy wyborze projektów przez Radę. Dzięki temu, że organ składa się z przedstawicieli różnych środowisk, szeroki jest zakres wiedzy i kompetencji jej członków. Członkowie Rady przechodzili i będą przechodzić szkolenia w zakresie przygotowania do sprawnego wdrażania LSR, co jest tym bardziej istotne z punktu widzenia wielofunduszowości, która w tej perspektywie będzie nowością.

5. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg” funkcjonuje w oparciu o przepisy:

- *Ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności* (Dz. U. z 2022 r. poz. 943 z późn. zm.);
- *Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach* (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261);
- *Ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020* (Dz. U. z 2022 r. poz. 2422 z późn. zm.);
- *Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej;*
- *Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz*

³ Stan na dzień 10.05.2023 r.

ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006;

- *Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005.*

Poza wyżej wskazanymi aktami prawnymi, działania LGD regulują dokumenty wewnętrzne przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1 Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Nazwa dokumentu	Organ uchwalający i aktualizujący	Najważniejsze kwestie związane z dokumentem
Statut LGD	Walne Zebranie Członków	Wyznacza cele i obszary działalności LGD; określa prawa i obowiązki członków Stowarzyszenia; określa kompetencje poszczególnych organów.
Regulamin Rady LGD	Zarząd	Określa liczebność organu ze wskazaniem zadań oraz zasad wynagrodzenia; zawiera zasady zwoływania i organizacji posiedzeń, ich protokołowania; opisuje szczegółowe zasady podejmowania decyzji dotyczących wyboru operacji; określa tryb i sposób wyboru operacji oraz zasady zachowania parytetów.
Regulamin Biura LGD	Zarząd	Zawiera uregulowania dotyczące zatrudniania pracowników, opis stanowisk wraz z wymaganymi kwalifikacjami obowiązującymi na każdym stanowisku, uregulowania dotyczące wynagradzania. Wskazany podział obowiązków uwzględnia podział zadań związanych z wdrażaniem LSR. Opisano sposób oceny efektywności prowadzonego doradztwa.
Regulamin Pracy Zarządu LGD	Walne Zebranie Członków	Określa podział zadań wśród członków oraz kompetencje organu.
Regulamin Obrad Walnego Zebrania Członków LGD	Walne Zebranie Członków	Określa sposób podejmowania uchwał, kompetencje WZC; zasady zwoływania i organizacji posiedzeń.

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów wewnętrznych LGD

II. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJĘTEJ LSR

1. Opis i mapa obszaru

Obszar funkcjonowania LGD Krzemieny Krąg obejmuje dziewięć sąsiadujących ze sobą gmin miejsko-wiejskich i wiejskich położonych na terenie powiatu lipskiego w województwie mazowieckim (gminy: Chotcza, Lipsko, Rzecznów, Sienno, Solec nad Wisłą) oraz powiatu ostrowieckiego w województwie świętokrzyskim (gminy: Bałtów, Bodzechów, Ćmielów, Kunów). Łączna powierzchnia wymienionych jednostek samorządu terytorialnego wynosi 1 064 km² i jest zamieszkała przez 59 660 osób (dane GUS wg stanu na dzień 31.12.2020 r.). Na mapie 1 zobrazowano graficznie granice LGD, natomiast w tabeli 2 przedstawiono podstawowe dane dotyczące poszczególnych gmin partnerstwa.

Mapa 1 Gminy objęte partnerstwem LGD Krzemieny Krąg

Źródło: opracowanie własne

Tabela 2 Podstawowe dane o gminach z obszaru LGD Krzemieny Krąg

Nazwa gminy	Liczba ludności ⁴	Typ gminy	Identyfikator gminy	Powierzchnia (km ²)
Bałtów	3 243	wiejska	2607022	105
Bodzechów	12 815	wiejska	2607032	122
Chotcza	2 273	wiejska	1409012	90
Ćmielów	6 947	miejsko-wiejska	2607043	118
Kunów	9 406	miejsko-wiejska	2607053	114
Lipsko	10 458	miejsko-wiejska	1409033	135
Rzecznów	4 148	wiejska	1409042	103
Sienno	5 685	wiejska	1409052	147
Solec nad Wisłą	4 685	miejsko-wiejska	1409063	130
RAZEM LGD	59 660			1 064

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

⁴ Dane GUS wg stanu na dzień 31.12.2020 r.

Cały obszar jest spójny pod względem przestrzennym. W skład LGD Krzemieny Krąg wchodzi więcej niż dwie gminy, a każda para gmin pozostaje w bezpośrednim lub przynajmniej w dalszym sąsiedztwie, tworząc tym samym zwarty geograficznie obszar, znajdujący się w jednym obrysie (mapa 1). Siedziba LGD znajduje się w Białowie.

Niniejsza Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność jest strategią wielofundusową, finansowaną w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach programu *Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027* oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach programu *Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021–2027*. W związku z tym, że obszar LGD położony jest w na terenie województwa świętokrzyskiego i mazowieckiego, realizacja operacji w ramach programu *Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021–2027* będzie możliwa tylko na terenie gmin województwa świętokrzyskiego tj. Gminy Białów, Bodzechów, Ćmielów i Kunów.

2. Wyróżniki, potencjał i spójność obszaru

Administracyjnie gminy LGD Krzemieny Krąg należą do powiatu ostrowieckiego w województwie świętokrzyskim i powiatu lipskiego w województwie mazowieckim. Gminy obszaru charakteryzują się spójnością geograficzną pod względem położenia i ukształtowania terenu. Pod względem fizycznogeograficznym analizowany obszar położony jest na terenie kilku makroregionów. Północna część stanowi makroregion Wzniesień Południowo-Mazowieckich, zaś południowa należy do makroregionu Gór Świętokrzyskich, który przechodzi ku północnemu wschodowi w makroregion Wyżyny Sandomierskiej.

Obszar LGD odznacza się dużą spójnością przyrodniczą, która wynika ze zbliżonych uwarunkowań poszczególnych elementów środowiska:

- wyżynne, pagórkowate ukształtowanie terenu, poprzecinane wieloma wąwozami, rozpadlinami, dolinami rzek i cieków wodnych. Obszar znajduje się w obszarze zlewni lewobrzeżnych dopływów Wisły, zaś większa część nawadniana jest przez rzekę Kamienną wraz z dopływami;
- największy wpływ na termiczne ukształtowanie lokalnego klimatu wywierają rzeki Wisła i Kamienna oraz obszary leśne i rzeźba terenu;
- dominującymi glebami na obszarze LGD Krzemieny Krąg są gleby biellicowe i pseudobiellicowe, należące do gleb kwaśnych lub słabo kwaśnych, wytworzone na różnego rodzaju skałach macierzystych oraz gleby brunatne, wytworzone na terenach lessowych, gliniastych i piaszczystych polodowcowych. Występują również mady rzeczne powstałe z namulów osadzonych w czasie wylewów rzek Wisły i Kamiennej oraz czarnoziemy zdegradowane i deluwialne wytworzone na skałach macierzystych – glinach, ilach i lessach;
- lesistość obszaru to 27,6%, największym zwartym kompleksem jest Puszcza Iłżecka, położona na północy tego terenu;
- na terenie objętym LSR występuje wiele złóż kopalin stosowanych głównie w budownictwie. Są to: kruszywo naturalne, surowce ilaste, wapienie, opoki, fosforyty, kamienie drogowe i budowlane, węglany, krzemienie ozdobne i glina zwałowa. Znaczna część z nich nie jest wykorzystywana albo jest wykorzystywana lokalnie. Występują tutaj nieliczne i niewielkie tereny i obszary górnicze;
- zdecydowana większość obszaru LGD to ONW z ograniczeniami naturalnymi.

Spójność obszaru LGD pod względem ekonomicznym przedstawia ilość gospodarstw rolnych o podobnej strukturze. Na obszarze objętym LSR charakterystyczna jest duża ilość małych gospodarstw, co jest odbiciem typowej struktury wielkościowej gospodarstw na obszarach wiejskich Polski południowo-wschodniej, zwłaszcza terenów położonych na obszarach wyżynnych.

Gminy obszaru LGD położone są w powiatach graniczących z innymi województwami – są terenami „na skrajach” województw – daleko im do stolic wojewódzkich i atrakcyjnych rynków pracy. Wskaźniki gospodarcze oraz związane z bezrobociem są dla tego obszaru niekorzystne.

Wszystkie gminy obszaru charakteryzuje znaczny, stały ubytek liczby mieszkańców, a średnia wartość dynamiki zmian w latach 2010–2021 jest znacznie gorsza od średnich dla województw mazowieckiego i świętokrzyskiego. Charakterystycznym problemem całego obszaru jest również stosunkowo szybkie starzenie się społeczeństwa – wskaźniki nie tylko ulegają pogorszeniu, ale też są gorsze nawet w stosunku do średniej dla całego

województwa świętokrzyskiego, dla którego te wskaźniki również są niekorzystne w stosunku do pozostałych województw w kraju.

Spójność kulturowa mająca swoje korzenie w historii obszaru znajduje wyraz w istniejących obiektach kultury materialnej, są to zarówno kościoły, pałacyki i kapliczki, jak również pomniki i zbiorowe mogiły wojenne ku czci poległych. Na terenie każdej z gmin obszaru występują zabytki wpisane do rejestru zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Biorąc pod uwagę powyższe należy stwierdzić, że obszar jest odpowiedni dla Strategii, ponieważ posiada wyróżniające go cechy i czynniki, które czynią go spójnym społecznie, gospodarczo i środowiskowo. Ponadto w wyniku prac nad Strategią stwierdzono, że poza lokalną tożsamością, przynależnością i wspólnymi tradycjami, obszar charakteryzuje się także wspólnymi potrzebami i oczekiwaniami lokalnej społeczności.

III. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR

Oddolność to jedna z siedmiu podstawowych cech metody LEADER. Oddolność tworzenia niniejszej LSR została zapewniona poprzez angażowanie partnerów lokalnych oraz rzeczywisty, partycypacyjny udział mieszkańców w procesie jej powstawania. Aktywność podmiotów zaangażowanych w przygotowanie LSR będzie kontynuowana również w trakcie jej wdrażania.

Zarówno na etapie tworzenia jak i realizacji LSR uwzględniano / będzie się uwzględniać zasady horyzontalne określone w art. 9 rozporządzenia 2021/1060, w tym:

- poszanowania praw podstawowych oraz przestrzegania Karty praw podstawowych Unii Europejskiej;
- zasady równości kobiet i mężczyzn;
- zasady równości szans i niedyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, w tym zasadę dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- zgodności działań z celem wspierania zrównoważonego rozwoju określonego w art. 11 TFUE oraz z uwzględnieniem celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju, a także porozumienia paryskiego i zasady „nie czynić poważnych szkód”.

1. Etap opracowania LSR

Wszystkie zainteresowane strony, szczególnie partnerzy lokalni i mieszkańcy byli zaangażowani w opracowanie Strategii, począwszy od oceny potrzeb, poprzez identyfikację szans, po wyznaczenie celów. Na każdym tym etapie zastosowano różne metody partycypacji:

- spotkania otwarte w każdej z gmin obszaru LGD (etap diagnostyczny);
- badania ankietowe (etap diagnostyczny i etap planistyczny);
- fiszka projektowa – możliwość zgłoszenia propozycji projektu (etap planistyczny);
- wywiad z Zespołem ds. LSR (etap diagnostyczny i etap planistyczny);
- prace warsztatowe w grupach (etap planistyczny);
- dyżury pracownika on-line (etap diagnostyczny i etap planistyczny);
- punkt konsultacyjny (etap diagnostyczny i etap planistyczny);
- formularze uwag (etap opiniowania projektu LSR);
- prezentacja projektu LSR na WZC.

Nad uporządkowaniem wszystkich zebranych materiałów czuwali członkowie Zespołu ds. LSR. W momencie podpisania umowy, w ramach wsparcia przygotowawczego służącego opracowaniu Strategii, rozpoczęto działania mające na celu zaangażowanie lokalnej społeczności w opracowanie LSR. Mieszkańcy byli informowani o konsultacjach społecznych co najmniej na stronie internetowej LGD i jej profilu na Facebook'u, stronach internetowych gmin zrzeszonych w LGD, tablicach ogłoszeń i słupach ogłoszeniowych.

W dniach 29.07–03.08.2022 r. odbyły się spotkania konsultacyjne z mieszkańcami obszaru w każdej z gmin objętych LSR. W pierwszym dniu spotkania odbyły się w Ćmielowie (6 osób), Bodzechowie (11 osób) i Kunowie (6 osób), w drugim dniu w Bałtowie (16 osób), Siennie (6 osób) i Rzeczniewie (16 osób), natomiast w trzecim dniu w Lipsku (6 osób), Solcu nad Wisłą (12 osób) i Chotczy (11 osób). Na wszystkich spotkaniach obecni byli przedstawiciele Biura LGD Krzemieny Krąg. Uczestnicy dowiedzieli się z prezentacji jakie są główne cechy podejścia LEADER i funkcjonowania LGD oraz poznali zasady i cel opracowania i wdrażania LSR. Częścią spotkań była dyskusja mająca za zadanie inwentaryzację obszaru – określenie potrzeb, zasobów, potencjałów. Omówione zostały wstępne wyniki analizy obszaru, przeprowadzonej na bazie danych statystycznych. Podjęto próbę wypracowania wstępnych założeń i celów LSR. Na pytanie o to, gdzie mieszkańcy wydają pieniądze, w większości odpowiadano: w miejscu zamieszkania, w najbliższym ośrodku miejskim (Kielce, Ostrowiec Świętokrzyski), w Internecie. Nakłoniło to uczestników do dyskusji o znaczeniu pieniądza w obiegu lokalnym, znaczeniu dostępu do wysokiej jakości Internetu oraz umiejętnościach cyfrowych koniecznych do możliwości rozwoju przedsiębiorczości i wzrostu poziomu jakości życia w danym miejscu. Na spotkaniach, podczas dyskusji, wskazywano na różne potrzeby, określane były różne potencjały, jednak wnioski były stosunkowo spójne, a za najważniejsze z nich uznano te najczęściej powtarzające się, tj. „należy inwestować w lokalne społeczeństwo”,

„należy postawić przede wszystkim na indywidualności – Liderów, którzy pociągną resztę”, „wiedza – innowacja – cyfryzacja – bardzo ważne rzeczy”, „należy pracować nad tym, aby wzbudzać zaufanie międzysektorowe”, „edukacja tych grup osób, które zarządzają rozwojem w samorządach”.

W dniach 12–30.09.2022 r. przeprowadzone zostało badanie ankietowe na etapie diagnostycznym. Ankieta dostępna była w wersji papierowej w siedzibie LGD, ale też w wersji on-line, o czym ogłoszenie opublikowano zarówno na stronie internetowej LGD jak i stronach internetowych gmin partnerskich oraz na profilu LGD na portalu Facebook. Udział w badaniu wzięło 68 osób. Ankieta składała się z metryczki (płeć, wiek, reprezentowana gmina, reprezentowany sektor) oraz 4 pytań z odpowiedziami zamkniętymi i 2 pytań z odpowiedziami otwartymi. Dotyczyła mocnych i słabych stron obszaru, szans i zagrożeń związanych z jego rozwojem, a także określenia największych potencjałów i wyróżników, na bazie których powinien odbywać się rozwój obszaru. Pierwsze pytanie w badaniu ankietowym dotyczyło kluczowych mocnych stron obszaru. Możliwe było zaznaczenie maksymalnie 3 odpowiedzi. Większość ankietowanych wskazała odpowiedź: „ciekawa historia i dziedzictwo kulturowe obszaru, w tym znane osobistości związane z obszarem i cenne zabytki” (56%), na drugim miejscu wskazano: „unikatowe walory przyrodniczo-krajobrazowe i czyste środowisko naturalne” (54%) oraz „dużą lesistość terenu” (40% odpowiedzi). Jako kluczowe słabe strony obszaru wskazano przede wszystkim: „starzejące się społeczeństwo” (59%), „malejącą liczbę ludności i ujemny przyrost naturalny” (49%) i „mało atrakcyjny rynek pracy” (47%). Ankietowani zostali również poproszeni o wskazanie najważniejszych szans stojących przed rozwojem obszaru i największych zagrożeń, które mogą wpłynąć na jego rozwój. Jako szanse wskazano przede wszystkim: „wzrost świadomości obywatelskiej, w tym poczucia tożsamości lokalnej” (56%), „cyfryzację życia codziennego, w tym rosnące możliwości pracy zdalnej” (53%) oraz „wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa (40%). Mieszkańcy widzą zagrożenie dla rozwoju obszaru we „wzroście kosztów życia” (81%) i „emigracji mieszkańców Polski” (44%).

W dniach 13.10–04.11.2022 r. przeprowadzone zostało kolejne badanie ankietowe – na etapie planistycznym. Ankieta dostępna była w wersji papierowej w siedzibie LGD, ale też w wersji on-line, o czym ogłoszenie opublikowano zarówno na stronie internetowej LGD jak i stronach internetowych gmin partnerskich oraz na profilu LGD na portalu Facebook. Udział w badaniu wzięło 359 osób. Ankieta składała się z metryczki (płeć, wiek, reprezentowana gmina, reprezentowany sektor) oraz 4 pytań zamkniętych i 1 pytania otwartego. Na pytanie o kluczowe kierunki/obszary rozwoju LGD (możliwość wybrania 3 odpowiedzi) ankietowani wskazywali: „wspieranie rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców” (44%), „wspieranie aktywności społecznej mieszkańców” (40%) oraz „rozwój turystyki i infrastruktury okołoturystycznej” (33%). Ankietowani w każdym pytaniu zamkniętym mieli możliwość zaznaczenia odpowiedzi „inne” i wpisania własnej odpowiedzi. W przypadku ww. pytania pojawiło się kilka odpowiedzi dotyczących konieczności rozwoju edukacji, usług związanych z opieką nad dziećmi, organizacji szkoleń, warsztatów, kursów kwalifikacyjnych oraz potrzeby innowacyjnych pomysłów, a także utworzeniem KGW na terenie mniejszych miejscowości. Na pytanie o to, do jakiej grupy osób powinny być skierowane działania w ramach wdrażania LSR, wskazano szczególnie młodzież do 25. roku życia (42%), bezrobotnych (powyżej 29. roku życia) (27%) oraz rodziców chętnych do powrotu na rynek pracy (25%). W ankiecie przedstawiono 8 głównych obszarów wsparcia określonych w *Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027* i poproszono o wskazanie maksymalnie trzech, które powinny być wdrażane na obszarze objętym LSR. Najwięcej odpowiedzi uzyskała odpowiedź: „rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki (43%). Na prośbę o wskazanie głównych form partycypacji/komunikacji między LGD i mieszkańcami, większość ankietowanych wskazała „media społecznościowe” (51%), a także „informacje na stronach internetowych gmin wchodzących w skład LGD” (45%) oraz „otwarte spotkania informacyjno-konsultacyjne” (40%).

W dniach 10.01–08.02.2023 r. przeprowadzono otwarty nabór fiszek projektowych, tj. propozycji projektów do wdrażania w ramach LSR. W ramach naboru wpłynęło 16 fiszek. Poniżej w tabeli 3 przedstawiono krótki opis zgłoszonych w ramach naboru pomysłów na projekty do realizacji w ramach LSR. Zgłoszone propozycje zostały przeanalizowane przez Zespół ds. LSR. Kształtując założenia do Strategii brano pod uwagę wszystkie z nich, gdyż większość wprost wpisuje się w przedsięwzięcia zaplanowane do realizacji (wpływają na rozwój kapitału społecznego, rozwój potencjału organizacji pozarządowych i ogólnodostępnej infrastruktury rekreacyjnej), inne wpisują się częściowo lub mogą stanowić element szerszej operacji.

Tabela 3 Zgłoszone w ramach naboru pomysły na realizację projektów w ramach LSR

Zgłaszający	Gmina	Krótki opis projektu
Mieszkaniec	Bałtów	Projekt <i>Rozruszaj wolontariusza</i> skierowany jest do uczniów Szkoły Podstawowej w Bałtowie oraz mieszkańców w wieku 50+ z Gminy Bałtów i ma na celu integrację międzypokoleniową, zachęcanie do współpracy i włączenia się w działania ochotnicze wolontariatu oraz popularyzację idei wolontariatu długoterminowego, podnoszenie świadomości obywateli na temat istotnych działań wolontariackich, a także rozwiązań i narzędzi ułatwiających podejmowanie działań społecznych w środowisku lokalnym.
Fundacja EduNatura	Bałtów	Projekt <i>Stworzenie ogrodu zimowego w oparciu o pszczelą wiosnę tematyczną</i> skierowany będzie do mieszkańców Gminy Bałtów oraz osób odwiedzających wiosnę tematyczną w Pętkowicach. Projekt polega na stworzeniu możliwości uprawy pokazowej roślin, niezależnie od pory roku, z wykorzystaniem ogrodu zimowego. Elementem projektu będzie prowadzenie działalności edukacyjnej i propagatorskiej.
		Projekt <i>Wzorcowa pasieka mobilna</i> skierowany jest do osób posiadających użytki rolne wyłączone z produkcji rolnej i polega na uruchomieniu na terenach wyłączonych z produkcji rolnej działalności w zakresie urzędzenia poletek miododajnych, które będą zapleczem dla mobilnych pasiek. Stworzenie wzorcowej pasieki mobilnej będzie drugą częścią projektu, integralnie związaną z rozwojem poletek miododajnych.
		Projekt Centrum Pszczelnej Edukacji polega na stworzeniu miejsca do prowadzenia działalności edukacyjnej w naturze (sale dydaktyczne, dostęp do pasieki, laboratorium itp.) oraz możliwości prowadzenia działalności on-line. Projekt ma na celu propagowanie pszczelarstwa, a także uwzględnienie innych zapylaczy – dzikich pszczół. Budowa Centrum Edukacji będzie polegać na stworzeniu bazy dydaktycznej, pracowni webinarowej oraz zapewnieniu co najmniej 1 000 godzin dydaktycznych zajęć i seminariów poprzez zatrudnianie specjalistów w zakresie dydaktyki owadów zapylających.
		Powołanie w Pętkowicach Centrum diagnostyki i oceny technologii pszczelarskiej, które będzie działało jako niezależna jednostka badawcza, prowadząca działalność badawczą w zakresie technologii stosowanych bądź wdrażanych w obszarze gospodarki pasiecznej.
Fundacja Centrum Rozwoju Regionalnego EDU-BALT	Bałtów	Marka miejsca – komunikacja marki to projekt mający na celu dalszy rozwój marki lokalnej. Podstawowym obszarem projektu będzie Komunikacja Marki. Celem działania będzie opracowanie zasad komunikacji marki, sposobu ogłoszenia jej wejścia na rynek, charakteru, funkcji i ról rynkowych komunikatów marki/produktu. Strategia komunikacji powstaje po to, by profesjonalnie zbudowana idea marki – ubrana leksykalnie i wizualnie – docierała skutecznie do konkretnych odbiorców, zapewniając produktom określoną wartość i przestrzeń do rozwoju.
		<i>Wiatr i niezależność</i> to projekt, który będzie polegał na stworzeniu farmy mikroinstalacji różnych turbin wiatrowych. Dywersyfikacja w zakresie źródeł energii wpłynie na zwiększenie niezależności energetycznej społeczności lokalnych oraz osób indywidualnych.
Mieszkaniec	Solec nad Wisłą	<i>Stworzenie wielofunkcyjnej przestrzeni w zgodzie ze Slow hop</i> to projekt zakładający utworzenie klimatycznych miejsc noclegowych na terenie Gminy Solec nad Wisłą oraz organizację wydarzeń propagujących ideę Wellness – zdrowy styl życia, z wykorzystaniem potencjału miejsc do organizowania ciekawych aktywności.
Mieszkaniec	Solec nad Wisłą	Projekt polega na rozwoju enoturystyki (turystyki winiarskiej), która jest naturalnym kierunkiem rozwoju Winiarstwa. Zakłada się produkcję i sprzedaż wina gronowego przez przedsiębiorstwo Michał Kawalek Winnice Powiśla. Zakładane działania to: budowa, rozbudowa, remont bazy noclegowej/małej infrastruktury – zakup sprzętu do produkcji wina gronowego, powiększenie winnicy oraz zakup sadzonek winorośli.
Stowarzyszenie „W dobrą stronę”	Ćmielów	Projekt <i>O przyrodę dbamy, zdrowo jemy, dużo spacerujemy, bo zdrowi w Gminie Ćmielów być chcemy</i> skierowany jest do mieszkańców Gminy Ćmielów w różnym wieku i ma na celu propagowanie zdrowego stylu życia poprzez cykl spotkań z dietetykiem, ekspertem w dziedzinie kulinarnej, wytwórcami miodu oraz pogadanki z lekarzami kilku specjalności, wyjazd do pobliskich uzdrowisk: Nałęczów lub Busko-Zdrój, organizację zajęć ruchowych, promocję walorów przyrodniczych gminy, spacerów, rajdy rowerowe oraz pikniki.

Gmina Rzecznów	Rzecznów	<i>Festiwal w Dechę! Zabujaj się w Rzecznowie</i> – lekka wakacyjna formuła imprezy. Grupą docelową są mieszkańcy Gminy Rzecznów, gmin sąsiednich oraz całego obszaru LGD Krzemieny Krąg. Celem festiwalu jest integracja wszystkich gości w każdej grupie wiekowej, prezentacja potraw tradycyjnych przygotowanych przez organizacje pozarządowe, wystawa lokalnych twórców i rękodzielników.
		Projekt polega na organizacji Rzecznowskiego Rajdu Rowerowego <i>Ty i Ja. Rowery dwa</i> , którego grupą docelową jest młodzież szkolna – mieszkańcy gminy oraz gmin sąsiednich i Radomia. Celem rajdu jest propagowanie zdrowego stylu życia, rozrywka, integracja oraz aktywny wypoczynek.
		<i>Festiwal Smaków</i> – wydarzenie nawiązujące do tradycji i regionu (kulinarnie i rozrywkowo).
Stowarzyszenie Tworzyć Edukować Rozwijać STER	Rzecznów	<i>Nasze Rzecznowskie Wesele</i> – impreza kulturowo-rozrywkowa mająca na celu kultywowanie tradycji regionu. Grupą docelową są mieszkańcy obszaru LGD oraz gmin sąsiednich. Program wydarzenia obejmuje tradycyjne elementy dawniejszych, wiejskich wesel: błogosławieństwo Pary Młodej, przemarsz orszaku weselnego, „bitwa” na przyspiewki, oczepiny, zabawa weselna.
Parafia pw. św. Jana Chrzciciela w Pawłowicach	Solec nad Wisłą	Projekt zakłada wsparcie infrastruktury turystycznej i kulturowej wykorzystującej zasoby historyczne i obyczajowe obszaru LGD poprzez rewitalizację zabytkowej dzwonnicy przed kościołem św. Jana Chrzciciela w Pawłowicach. Projekt zakłada również rozwiązania sprzyjające ochronie środowiska oraz współpracę z lokalnymi usługodawcami i producentami.
Osoba fizyczna wykonująca działalność gospodarczą	Bodzechów	Planuje się otwarcie działalności gospodarczej polegającej na tworzeniu projektów graficznych, które byłyby wykorzystywane do nadruku na ubraniach i tekstyliach, drewnie, płótnie.

Źródło: opracowanie własne

Na etapie opracowania LSR, odbyły się również 3 posiedzenia Zespołu ds. LSR. Pierwsze spotkanie miało charakter informacyjno-warsztatowy. Zespołowi przedstawiono *Diagnozę obszaru na potrzeby Lokalnej Strategii Rozwoju*. Po dyskusji na ten temat odbyły się warsztaty – członkowie Zespołu ds. LSR mieli za zadanie określić najważniejsze cele rozwoju obszaru, zaproponować przedsięwzięcia do realizacji oraz dokonać wstępnego podziału budżetu. W wyniku spotkania stwierdzono, że rozwój obszaru powinien opierać się na budowaniu marki obszaru, rozwoju kapitału społecznego oraz przedsiębiorczości mieszkańców, a także działaniach służących uatrakcyjnieniu miejsca czy promocji największych atrakcji. Na spotkaniu dyskutowano także o wdrażaniu operacji w partnerstwie, czyli takich, które są realizowane przez partnerów z obszaru jednej LSR oraz projektów partnerskich, które składają się z kilku operacji realizowanych przez partnerów z obszarów wykraczających poza jedną LSR⁵. Uczestnicy spotkania wspólnie zdecydowali, że należy wdrażać zarówno operacje w partnerstwie jak i projekty partnerskie z partnerami krajowymi i zagranicznymi dla osiągnięcia lepszych efektów wdrażania LSR.

Zdecydowano, że podczas realizacji LSR duży nacisk zostanie położony na animowanie mieszkańców do realizacji wspólnych projektów na rzecz wzmocnienia inicjatyw oddolnych, w tym celu mieszkańcy podczas różnych spotkań, warsztatów i szkoleń będą mogli dowiedzieć się jak rozwiązywać problemy. Działania te będą służyć zaspokajaniu pilnych potrzeb społecznych, pielęgnowaniu relacji oraz nawiązywaniu nowych partnerstw.

Zwrócono również uwagę na poziom innowacyjności obszaru oraz jakie działania należy podjąć w celu jej zwiększenia. Wspólnie zdecydowano, że podczas realizacji LSR duży nacisk zostanie położony na wdrażanie innowacyjnych inicjatyw oddolnych. Szczególną uwagę zwrócono na promowanie innowacji społecznych jako źródła wzrostu gospodarczego, wspierania innowacyjnych przedsiębiorców oraz mobilizacji inwestorów i organizacji publicznych.

Projekt LSR został poddany konsultacjom społecznym, podczas Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia LGD „Krzemienny Krąg”, które odbyło się w dniu 31 maja 2023 r.

Podczas wszystkich przeprowadzonych spotkań znaczną grupę uczestników stanowili pracownicy urzędów – są oni nie tylko przedstawicielami instytucji publicznych, ale też dobrze zorientowanymi w sytuacji społeczno-gospodarczej mieszkańców tego obszaru. Aktywnymi uczestnikami byli także Radni i Sołtysi, którzy są wybierani

⁵ *Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej 2023–2027* zatwierdzony przez Komisję Europejską w dniu 31.08.2022 r.

przez mieszkańców i ich reprezentują. Jednymi z najbardziej zaangażowanych grup w tworzenie i wdrażanie LSR są organizacje pozarządowe oraz instytucje kultury, o czym świadczą zgłoszone przez nich fiszki. W spotkaniach znaczny udział miały kobiety i seniorzy.

Oprócz wykorzystania materiałów z szeroko prowadzonych konsultacji społecznych, przy opracowywaniu Strategii wzięto pod uwagę wyniki raportu ewaluacyjnego, a w szczególności płynące z niego rekomendacje. W związku z tym, zwrócono szczególną uwagę na dalsze wspieranie przedsiębiorczości, przy czym skoncentrowano to wsparcie na konkretne obszary (rekomendacja: *LGD „Krzemienny Krąg” powinna w dalszym ciągu dużą wagę przykładac do operacji polegających na tworzeniu i rozwijaniu przedsiębiorstw. Potwierdza to przede wszystkim duże zainteresowanie naborami na te przedsięwzięcia, ale także fakt, iż efekty realizowanych operacji zasługują na bardzo duże uznanie*⁶). Zgodnie z rekomendacjami jako grupę osób w niekorzystnej sytuacji zdefiniowano osoby poszukujące zatrudnienia – w celu powstrzymania odpływu młodych i wykształconych osób z obszaru LGD, co potwierdzają jednoznacznie dane GUS. W poprzedniej perspektywie młode osoby chętnie sięgały po środki na rozpoczęcie działalności gospodarczej i zaplanowane z myślą o nich przedsięwzięcie bardzo dobrze trafiało w ich realne potrzeby. Ponadto spójność niniejszej LSR z rekomendacjami zawartymi w raporcie ewaluacyjnym przejawia się w tym, że zaplanowano kolejne przedsięwzięcia z zakresu przedsiębiorczości, ale też związane m.in. z zagospodarowaniem czasu wolnego, służące integracji mieszkańców i turystów oraz wzmacnianiu poczucia jedności i tożsamości, wspieraniu lokalnych liderów i działaczy w organizacjach pozarządowych czy aktywizacji społeczności lokalnej.

Podczas wdrażania LSR planuje się aktywizować osoby młode (do 25. roku życia) oraz osoby starsze (po 60. roku życia). Zaplanowano również realizację operacji integrujących i animujących dla tych grup. Na etapie przygotowania LSR włączono ludzi starszych do współpracy w LGD poprzez członkostwo w Zarządzie.

Działania związane z etapem opracowania LSR prowadzone były z uwzględnieniem zasad horyzontalnych. Metody komunikacji z mieszkańcami, partnerami i potencjalnymi beneficjentami spełniały wymagania w zakresie dostępności architektonicznej (spotkania konsultacyjne w obiektach dostępnych), dostępności cyfrowej oraz dostępności informacyjno-komunikacyjnych.

2. Etap wdrażania LSR

Na etapie wdrażania i realizacji LSR również przewiduje się dalszy udział społeczności lokalnej i konsultacje społeczne. Dzięki odpowiednim zapisom w dokumentach regulujących, w sytuacjach tego wymagających możliwe jest przeprowadzenie jej aktualizacji. W trakcie wdrażania LSR uwagi i zastrzeżenia mieszkańców poddawane będą analizie i na ich podstawie możliwe będzie dokonywanie zmian w zakresie doradztwa czy w planie komunikacji z lokalną społecznością, który posiada LGD. Zgodnie z procedurą aktualizacji, informacje o planowanych zmianach udostępnione zostaną do publicznej wiadomości za pomocą strony internetowej LGD oraz mediów społecznościowych, a także na tablicach ogłoszeń w każdej z gmin obszaru, do dalszej konsultacji społecznej.

W trakcie wdrażania LSR możliwa będzie jej aktualizacja w przypadku wystąpienia istotnych okoliczności. Aby zaktualizowany dokument nadal odpowiadał potrzebom zgłaszanym przez mieszkańców, planuje się informowanie społeczności lokalnej o każdej zmianie za pomocą strony internetowej LGD, stron internetowych gmin oraz w mediach społecznościowych, a także poddawanie propozycji zmian do konsultacji społecznych. W zależności od rodzaju i ważności wprowadzanej zmiany, konsultacje przeprowadzane będą poprzez formularz zgłaszania uwag lub spotkania otwarte. Uwagi mieszkańców, tak jak podczas tworzenia LSR, poddawane będą analizie oraz uwzględniane będą te istotne i zasadne.

Również na etapie wdrażania planuje się stosować metody komunikacji, które nie wykluczą żadnej z grup społecznych – osoby, które mają problem z przemieszczaniem się czy są ograniczone czasowo (np. młodzi rodzice), będą mogli pozyskiwać informacje w swoich domach – poprzez media społecznościowe, strony internetowe LGD i gmin zrzeszonych w LGD, rozmowy telefoniczne, podczas konsultacji będą mieli możliwość zgłaszania uwag w formie elektronicznej, przewiduje się także transmisję spotkań w czasie rzeczywistym z możliwością zabierania głosu poprzez czat. Osoby, które są wykluczone cyfrowo lub preferują tradycyjne formy

---

⁶ *Ewaluacja zewnętrzna Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”, SOCJOMETR, Kraków 2022, str. 69.*

komunikacji, będą mogły uzyskać wszelkie informacje w siedzibie LGD lub podczas spotkań, a także będą miały możliwość zgłaszania uwag w formie papierowej. Badania ankietowe prowadzone będą zarówno w formie tradycyjnej (papierowej), jak i on-line. LGD o swoich działaniach będzie informował również tradycyjnymi kanałami komunikacji, tj. ogłoszenia w lokalnych mediach, na tablicach informacyjnych w każdej gminie. Zaplanowane metody pozwolą na dotarcie do szerokiego grona odbiorców, zarówno tych, którzy do tej pory uczestniczyli we wdrażaniu LSR, jak i osób do tej pory niezainteresowanych współpracą w ramach LGD. Wszystkie opisane metody zostały uwzględnione w planie komunikacji.

Udział mieszkańców obszaru LGD reprezentujących różne sektory w tworzeniu Strategii był znaczny. To pokazało, iż mieszkańcy chcą pracować wspólnie w celu dalszego rozwoju regionu. Dlatego bardzo istotne jest dalsze angażowanie mieszkańców we współpracę na rzecz regionu. Pierwszym działaniem w tym kierunku będzie organizacja konferencji otwierającej wdrażanie nowej LSR, na której uczestnicy zostaną zapoznani z możliwościami jakie płyną z wdrażania założeń dokumentu.

Wszystkie zainteresowane strony, szczególnie partnerzy lokalni i mieszkańcy będą angażowani we wdrażanie Strategii poprzez odpowiednią komunikację i animację, umożliwienie podejmowania decyzji, możliwość wdrażania projektów oraz rozwijanie współpracy między podmiotami i zachęcanie do realizacji projektów partnerskich (budowanie zaufania).

Członkowie LGD Krzemieny Krąg zdają sobie sprawę, że samo informowanie mieszkańców, iż mogą brać udział w rozwijaniu LSR i prezentowanie ofert finansowania dla regionu to za mało, a animacja to proces ciągły, dlatego też zaplanowano szereg innych działań animujących do podejmowania wspólnych inicjatyw ukierunkowanych na partnerstwo oraz zwiększenie innowacyjności obszaru, a także włączających wszystkich mieszkańców do aktywności, tak aby z czasem to sami mieszkańcy przejęli inicjatywę i stali się twórcami i kreatorami zmian w lokalnej społeczności.

W związku z powyższym pracownicy Biura LGD zorganizują spotkanie otwarte, na którym będą informować mieszkańców o możliwościach realizacji projektów w partnerstwie oraz innowacyjnych. Podczas spotkania mieszkańcy dowiedzą się jakie korzyści płyną z współpracy partnerskiej oraz jak wdrażanie rozwiązań innowacyjnych wpłynie na rozwój obszaru. W spotkaniach będą uczestniczyć również potencjalni partnerzy z obszaru LGD oraz spoza niego. Ponadto raz w roku LGD planuje udział w wydarzeniu otwartym, na którym będzie prezentowała informacje na temat wdrażania LSR gdzie również zostanie uwzględniony temat wyżej opisanych projektów. Ważnym zadaniem stojącym przed LGD jest zachęcanie mieszkańców z różnych grup do podejmowania działania w partnerstwie. W związku z tym na stronie internetowej LGD powstanie również baza z projektami partnerskimi, które będą zgłaszane przez mieszkańców obszaru, a także informacja z listą potencjalnych partnerów, którzy będą chcieli realizować projekty zarówno z partnerami z obszaru oraz spoza niego.

Oprócz spotkań z członkami oraz potencjalnymi partnerami z obszaru planuje się również wspierać współpracę z innymi podmiotami, czyli animować podmioty z obszaru LSR do współpracy z innymi podmiotami poprzez szkolenia, spotkania aktywizacyjne i kojarzenie partnerów. W LSR przewidziano także aktywizowanie społeczności poprzez projekty grantowe oraz własne.

Ponadto LGD będzie otwarte na przyjmowanie nowych członków, w celu lepszej realizacji Strategii. Informacje o możliwości przystąpienia nowych członków do Stowarzyszenia będą również umieszczane na stronie internetowej LGD oraz w mediach społecznościowych.

W ramach wdrażania niniejszej LSR zaplanowano preferencje punktowe dla projektów realizowanych w partnerstwie, co przyczyni się do rozwinięcia współpracy między podmiotami z obszaru LGD, zwiększenia zainteresowania, a docelowo realizacji projektów partnerskich. Planuje się również wspierać współpracę z innymi podmiotami, czyli animować podmioty z obszaru LSR do współpracy z innymi podmiotami poprzez szkolenia, spotkania aktywizacyjne i kojarzenie partnerów. W LSR przewidziano także aktywizowanie społeczności poprzez projekty grantowe. Działania związane z animacją społeczności na rzecz wdrażania projektów z różnych obszarów, w tym innowacyjnych oraz prawidłowej realizacji LSR będą miały na celu przede wszystkim: pobudzanie aktywności mieszkańców oraz instytucji i organizacji działających w społeczności lokalnej, integrowanie społeczności lokalnej, koncentrowanie jej działań na dobru wspólnym, racjonalne wykorzystanie lokalnych zasobów do realizacji wspólnych działań oraz budowanie trwałych wzajemnych relacji między nimi. LGD w swoich działaniach planuje szereg działań animacyjnych np.: spotkania animacyjne, inicjatywy kulturalno-

edukacyjne, projekty służące kultywowaniu tradycji i kultury regionu, projekty sprzyjające rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Wybranie metod będzie uzależnione od sytuacji konkretnych społeczności czy grup. W dłuższej perspektywie stosowanie wybranych metod animacji przyczyni się do rozwoju społeczności lokalnej, wzmocnienia lokalnego kapitału społecznego, budowania lokalnego społeczeństwa obywatelskiego oraz podniesienia poziomu i jakości życia mieszkańców. Planowane w strategii przedsięwzięcia i operacje będą realizowane przez podmioty z różnych sektorów, uzupełniając się i tworząc tzw. wartość dodaną w rozwoju obszaru LGD. W ramach przedsięwzięć realizowane będą operacje wykorzystujące różne zasoby przyrodnicze, kulturowe, historyczne i społeczne. Wszystkie działania przewidziane w ramach LSR są zintegrowane i mają na celu wzrost aktywności gospodarczej i społecznej. Wdrażanie strategii jest procesem kompleksowym, który odbywa się na kilku poziomach oddziaływania społecznego, z uwzględnieniem udziału administracji publicznej oraz sektora gospodarczego. Zintegrowanie odbywa się więc już na poziomie partycypacji społecznej przy opracowywaniu LSR, a następnie podczas wdrażania strategii.

W ramach planowanych przedsięwzięć, wyraźnie daje się zauważyć, że każdy z sektorów pozostaje w efekcie korelacji z innymi, wzajemnie się uzupełniając. Występuje łączenie różnych form działalności w przedsięwzięcia zależne i powiązane, uzupełniające się. Podejście zintegrowane do planowanych przedsięwzięć jest bardzo szerokie.

Wszystkie wskazane powyżej metody i kanały komunikacji będą służyły konkretnym celom. Niektóre stosowane będą w celu wywołania zmiany czy wygenerowania działania (preferencje punktowe dla projektów partnerskich, animowanie społeczności, animowanie podmiotów z obszaru LSR do współpracy z innymi podmiotami, możliwość zgłaszania pomysłów na realizację nowych projektów), ale też umożliwienia zarówno członkom LGD jak i zwykłym mieszkańcom wzajemnego zrozumienia przekazywanych informacji lub zadania pytania (badania ankietowe, publikowane w różny sposób informacje, organizowane spotkania i szkolenia itp.).

Działania związane z wdrażaniem LSR oraz wszelkie planowane formy i metody komunikacji z mieszkańcami, partnerami czy potencjalnymi beneficjentami prowadzone będą z uwzględnieniem zasad horyzontalnych. Będą możliwie szeroko spełniały wymagania w zakresie dostępności architektonicznej (powstająca w ramach LSR infrastruktura dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych, spotkania informacyjne w obiektach dostępnych), dostępności cyfrowej oraz dostępności informacyjno-komunikacyjnych.

IV. ANALIZA POTRZEB I POTENCJAŁU LSR

1. Potrzeby rozwojowe i potencjały obszaru

Podstawę przygotowania jakiegokolwiek strategii rozwoju stanowi dobrze przeprowadzona diagnoza obszaru dotycząca problemów i potrzeb, jak również zasobów i potencjału danego terytorium i danej społeczności. Na cele opracowania LSR opracowana została w III kwartale 2022 r. *Diagnoza obszaru na potrzeby Lokalnej Strategii Rozwoju*. W niniejszym rozdziale LSR przytoczono te jej zapisy i wyniki analiz, które mają szczególne znaczenie dla obszaru. Różnice między danymi statystycznymi za 2020 r. i 2021 r. występujące między Diagnozą a LSR spowodowane są zmianą metodologii liczenia ludności przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) po zakończeniu Narodowego Spisu Powszechnego w 2021 r.

1.1. Demografia

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego na dzień 31 grudnia 2020 roku, obszar objęty Strategią Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność zamieszkiwało 59 660 osób, w tym 29 326 mężczyzn (49,2%) i 30 344 kobiety (50,8%). Biorąc pod uwagę poszczególne gminy wchodzące w skład LGD, najwięcej ludzi zamieszkiwało gminę wiejską Bodzechów (12 815 osób), a najmniej gminę wiejską Bałtów (3 243 osoby). Szczegółowe dane na temat liczby ludności poszczególnych gmin w 2020 r. zaprezentowano w tabeli 4.

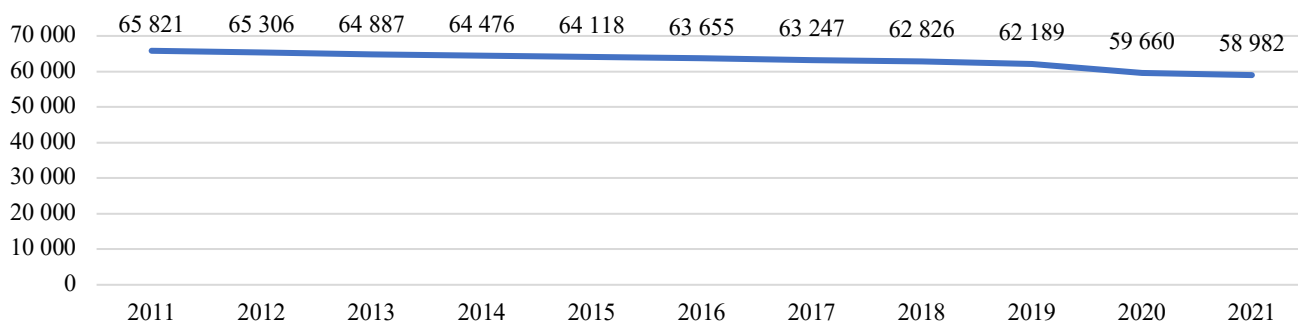
Tabela 4 Ludność poszczególnych gmin LGD Krzemienny Krąg w 2020 r.

Nazwa gminy	Liczba ludności	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet	Procentowy udział	Gęstość zaludnienia
Bałtów	3 243	1 614	1 629	5,4	31
Bodzechów	12 815	6 275	6 540	21,5	105
Chotcza	2 273	1 121	1 152	3,8	25
Ćmielów	6 947	3 376	3 571	11,6	59
Kunów	9 406	4 593	4 813	15,8	83
Lipsko	10 458	5 158	5 300	17,5	77
Rzeczniów	4 148	2 085	2 063	7,0	40
Sienno	5 685	2 843	2 842	9,5	39
Solec nad Wisłą	4 685	2 261	2 424	7,9	36
Razem LGD	59 660	29 326	30 334	100,0	56

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na przestrzeni ostatnich lat liczba ludności obszaru systematycznie malała (wykres 1)⁷. Na wykresie 2 przedstawiono wartości wskaźnika *udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem* na obszarze LGD w latach 2016–2021.

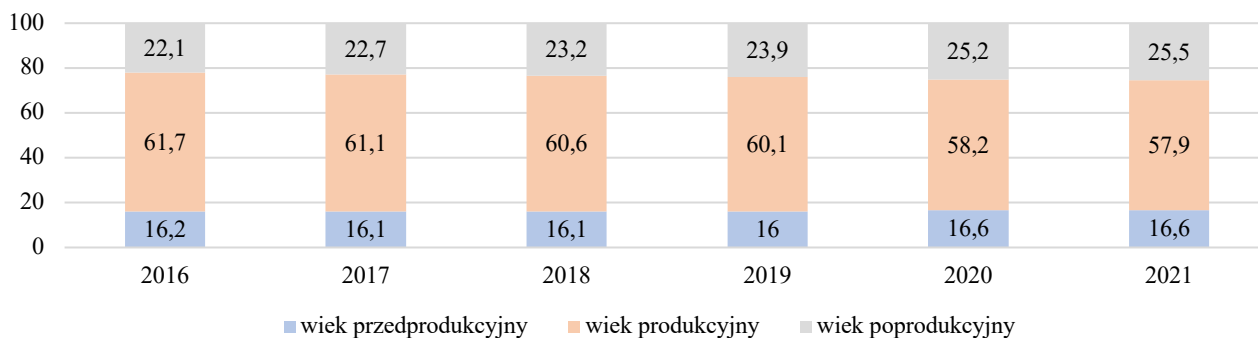
Wykres 1 Liczba ludności ogółem na obszarze LGD Krzemienny Krąg w latach 2011–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

⁷ Znaczny spadek ludności w 2020 r. spowodowany jest zmianą metodologii liczenia liczby ludności przez GUS.

Wykres 2 Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem na obszarze LGD w latach 2016–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dane zobrazowane na wykresie 2 wskazują, iż LGD Krzemienny Krąg charakteryzuje się stosunkowo szybko starzejącym się społeczeństwem. Udział osób w wieku poprodukcyjnym na terenie LGD Krzemienny Krąg w 2021 r. (25,5%) był wyższy od średniej w województwie świętokrzyskim (25,0%), województwie mazowieckim (22,5%) i w Polsce (22,5%). Ponadto tempo wzrostu udziału tej grupy ludności jest wyższe – na obszarze LGD w 2021 r. nastąpił wzrost wartości wskaźnika w stosunku do 2016 r. o 3,4 punktu procentowego (pp.), podczas gdy średnio w województwie świętokrzyskim o 3,3 pp., w województwie mazowieckim o 1,0 pp., a w kraju o 2,3 pp. Przyrost udziału grupy osób najstarszych na obszarze LGD jest wysoki, wskaźniki obciążenia demograficznego są wyższe niż średnie dla obu województw i kraju. Udział ludności w wieku nieprodukcyjnym w ludności ogółem w 2021 r. w gminach LGD wynosił średnio 42,1%, podczas gdy w województwie świętokrzyskim 42,0%, w województwie mazowieckim 41%, a w Polsce 40,9%. Na obszarze następuje również stosunkowo szybki spadek udziału osób w wieku produkcyjnym (dane GUS).

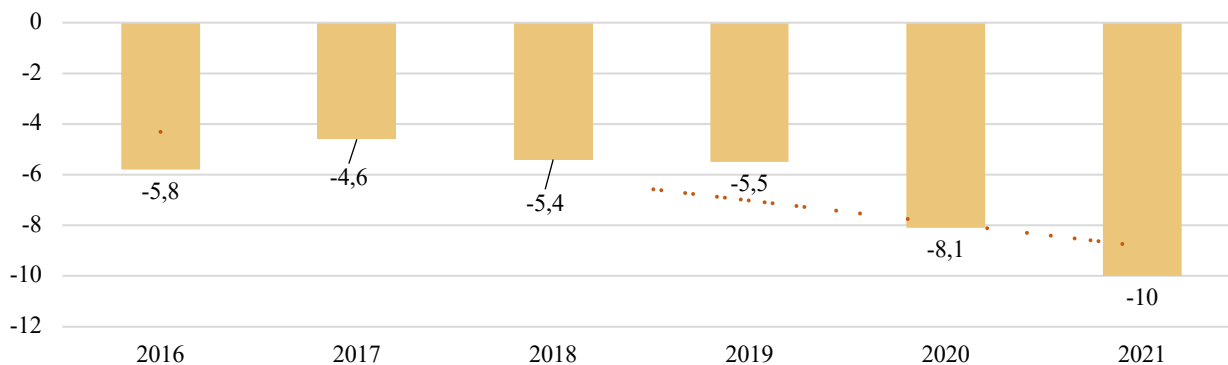
Potwierdzeniem negatywnych tendencji demograficznych obszaru LGD są odczucia mieszkańców gmin należących do LGD. Podczas spotkań konsultacyjnych oraz prowadzonych badań ankietowych na etapie opracowania LSR zwrócono uwagę na malejącą liczbę mieszkańców i niekorzystną strukturę wieku. Jako kluczową słabą stronę obszaru wskazano „starzejące się społeczeństwo” (59%).

Przy obliczeniu wskaźnika *ludność w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR* za 2020 r. ze wzoru:

$$30 \times \left(1 - \frac{0,35 \times \text{liczba mieszkańców}}{\text{liczba osób w wieku nieprodukcyjnym}}\right) \text{ obszar LGD osiąga wartość } 4,87.$$

Jednym ze wskaźników mających wpływ na kształtowanie się struktury ludności jest wskaźnik *przyrost naturalny na 1000 ludności* – wartości wskaźnika dla LGD w latach 2016–2021 przedstawiono na wykresie 3.

Wykres 3 Przyrost naturalny na 1 000 ludności na obszarze LGD w latach 2016–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

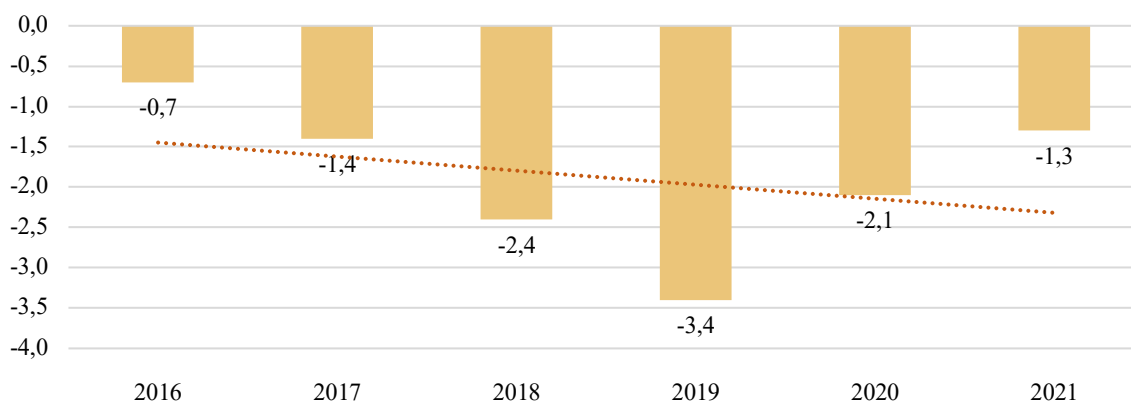
Wskaźnik *przyrost naturalny na 1000 ludności* corocznie w analizowanym okresie był ujemny, a trend jest niekorzystny. Pandemia COVID-19 sprawiła, że w latach 2020–2021 przyrost naturalny osiągnął najbardziej niekorzystne wartości. Konieczne jest podjęcie interwencji w celu odwrócenia trendu. Ponadto należy zwrócić uwagę na to, że w 2021 r. wartość wskaźnika była bardziej niekorzystna w stosunku do województwa

świętokrzyskiego

(-8,1), województwa mazowieckiego (-3,5) i Polski (-5,0).

Istotne w kontekście ilości i struktury ludności w danym miejscu jest również saldo migracji, stanowiące różnicę między napływem a odpływem ludności z danego obszaru w określonym czasie. Zgodnie z danymi GUS saldo migracji na 1000 ludności na obszarze LGD przez cały okres 2016–2021 osiągało wartość ujemną, a w roku 2021 wyniosło: -1,3 i było korzystniejsze niż średnia wartość dla województwa świętokrzyskiego (-2,0) oraz znacznie gorsze od średnich wartości dla województwa mazowieckiego (2,4) i Polski (0,1). Ważne, aby podejmować działania w celu odwrócenia negatywnego trendu pogłębiania się niekorzystnej sytuacji w tym zakresie.

Wykres 4 Saldo migracji na 1 000 ludności na obszarze LGD w latach 2016–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tak niekorzystne trendy przekładają się na niekorzystne prognozy ludności dla obszaru, gdyż szacuje się, że w Polsce będzie ubywać ludności. Wyniki badania ankietowego na etapie diagnostycznym wskazują, że największym zagrożeniem dla całego obszaru LGD jest „emigracja mieszkańców Polski” – uważa tak aż 44% ankietowanych. Ponadto, w badaniu ankietowym na etapie planistycznym na pytanie o to, do jakiej grupy osób powinny być skierowane działania w ramach wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju ankietowani wskazywali: „młodzież do 25. roku życia” (42% odpowiedzi). Ankietowani najbardziej obawiają się wyjazdu młodych i wykształconych ludzi w poszukiwaniu bardziej atrakcyjnych miejsc pracy. Ponadto podczas spotkań konsultacyjnych na etapie opracowania LSR mieszkańcy głównie zwracali uwagę na problemy dla obszaru związane z wyludnianiem się, ponadto padały stwierdzenia, iż „ludzie wyjeżdżają za pracę, głównie do Warszawy lub za granicę, tam mają lepsze warunki do podejmowania własnej działalności”. Ważne jest, aby zatrzymać młodych na obszarze poprzez stworzenie dla nich warunków do samorozwoju.

Przy obliczeniu wskaźnika saldo migracji na obszarze według stanu na koniec 2020 r. ze wzoru:

$$4 \times \left(1 - 40 \times \frac{\text{zameldowania} - \text{wymeldowania}}{\text{liczba mieszkańców}} \right) \text{ obszar LGD osiąga wartość } 4,33.$$

Ważnym czynnikiem świadczącym o potencjale demograficznym danego obszaru jest kwestia związana z budownictwem mieszkaniowym – można go ocenić za pomocą wskaźnika *pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców*. Wysoka wartość tego wskaźnika oznacza, że ludzie chętnie inwestują w dane miejsce jako miejsce zamieszkania – akumulują w nim swój majątek i chcą się w nim osiedlić. Wartości wskaźnika dla poszczególnych gmin, a także średnio dla LGD Krzemieny Krąg, województw i kraju w latach 2018–2021 przedstawiono w tabeli 5. Wartości wskaźnika dla obszaru LGD w analizowanym okresie każdorazowo były niższe od średnich wartości dla województw oraz Polski, jednak ogólny trend jest wzrostowy. Najkorzystniejszą w tym zakresie sytuacją charakteryzuje się Gmina Kunów, dla której wartość wskaźnika w 2021 r. (49) była nie tylko najwyższa wśród gmin LGD, ale też była wyższa od średniej dla obu województw i kraju.

Podczas spotkań na etapie konsultacji społecznych w sprawie opracowania LSR mieszkańcy zwrócili uwagę na potrzebę poprawy wizerunku obszaru jako miejsca dobrego do zamieszkania. Zwrócono uwagę na brak

aktywności osiedleńczej, promocji gospodarczej gminy, ale przede wszystkim brak oferty atrakcyjnych terenów pod zabudowę mieszkaniową.

Tabela 5 Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2018–2021

Jednostka terytorialna	2018	2019	2020	2021
Bałtów	11	6	25	28
Bodzechów	25	26	29	30
Chotcza	17	17	4	31
Ćmielów	7	4	9	19
Kunów	14	22	28	49
Lipsko	13	15	32	20
Rzeczniów	30	21	19	20
Sienno	27	17	19	23
Solec nad Wisłą	22	6	11	13
LGD Krzemienny Krąg	18	17	23	27
województwo mazowieckie	26	26	27	36
województwo świętokrzyskie	24	24	25	32
Polska	25	26	28	35

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

1.2. Gospodarka, przedsiębiorczość i sektor społeczny

Sytuację gospodarczą obszaru LGD Krzemienny Krąg odzwierciedlają wskaźniki gospodarcze tj. *liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności* oraz *podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym*. W tabeli 6 przedstawiono wskaźniki gospodarcze dla LGD Krzemienny Krąg, województw mazowieckiego i świętokrzyskiego oraz Polski w latach 2016–2021.

Tabela 6 Wskaźniki gospodarcze na obszarze LGD oraz porównanie do województw i kraju w latach 2016–2021

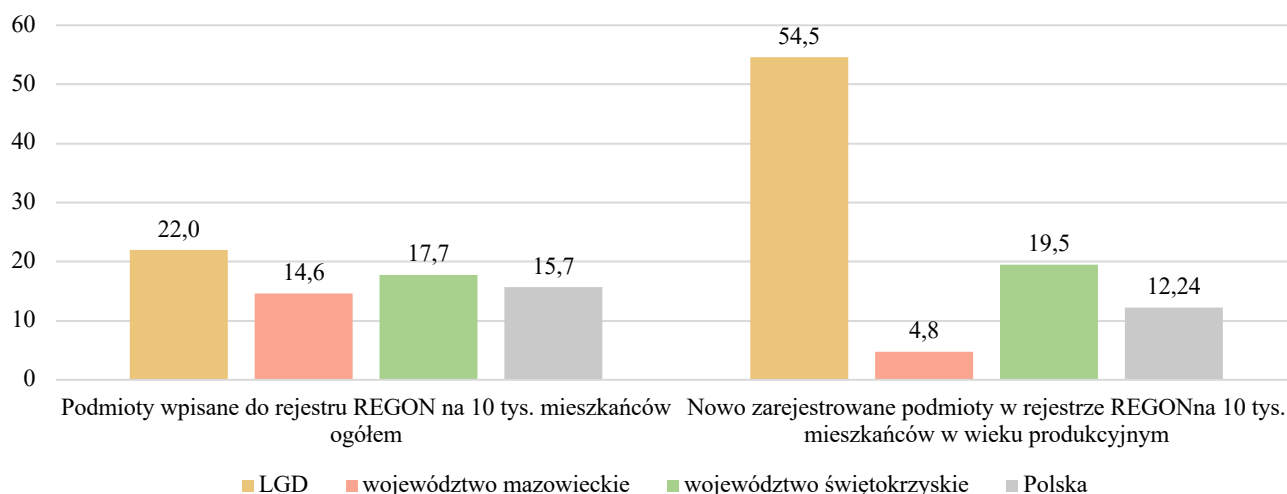
Jednostka terytorialna	Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności						Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021
LGD Krzemienny Krąg	706	708	736	767	820	861	77	93	125	106	97	119
województwo mazowieckie	1 469	1 503	1 511	1 576	1 608	1 683	208	207	225	221	189	218
województwo świętokrzyskie	887	900	916	944	1 001	1 044	118	127	142	128	122	141
Polska	1 103	1 121	1 136	1 175	1 224	1 276	147	154	169	165	145	165

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W przypadku obu zaprezentowanych powyżej wskaźników ich wartości dla obszaru LGD rosły, jednak w dalszym ciągu były znacznie niższe od średniej w województwach oraz średniej dla Polski. Ale dynamika wzrostu wartości obu wskaźników, w szczególności podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym (54,5) jest pozytywnym zjawiskiem (wykres 5), na które z pewnością miała wpływ realizacja Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność, w której jednym z dwóch celów ogólnych było: *LGD obszarem aktywności społecznej i gospodarczej*. W latach 2016–2020 LGD Krzemienny Krąg przeprowadziło 9 naborów na podejmowanie lub rozwój działalności gospodarczej, w ramach, których wybrano do dofinansowania 57 operacji.

W badaniu ankietowym przeprowadzonym na etapie planistycznym, na pytanie: „Jakie powinny być kierunki/obszary rozwoju LGD?” (możliwość zaznaczenia 3 odpowiedzi), 43% ankietowanych wskazało odpowiedź: „wspieranie rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców”. Mieszkańcy uznali również, że czynnikami sprzyjającymi rozwojowi obszaru może być „cyfryzacja życia codziennego, w tym rosnące możliwości pracy zdalnej” (53% odpowiedzi). Wśród zagrożeń wskazano „atrakcyjność gospodarczą sąsiednich regionów” (38% odpowiedzi). Dlatego ważne jest, aby zapewnić odpowiednie warunki na rzecz rozwoju obszaru, w tym poprzez zwiększenie dostępności szybkiego Internetu. Nowoczesne drogi promocji i komunikacji również mogą pozytywnie wpłynąć na poziom przedsiębiorczości na obszarze LGD. Istotnym aspektem będzie także pobudzanie postaw przedsiębiorczych czy budowanie współpracy między podmiotami będącymi częścią sektora gospodarczego.

Wykres 5 Dynamika wzrostu wartości wskaźników gospodarczych obszaru LGD, województw i kraju – wzrost procentowy w 2021 r. w stosunku do 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Poza podmiotami wpisanymi do rejestru REGON oraz nowo zarejestrowanymi podmiotami, warto zwrócić uwagę na wskaźniki: udział % podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON oraz jednostki wykreślone z rejestru REGON na 10 tys. ludności, które świadczą o kondycji przedsiębiorstw oraz poziomie trudności w prowadzeniu działalności na danym obszarze w danym okresie. Wartości ww. wskaźników dla LGD, województw i Polski w latach 2016–2021 przedstawiono w tabeli 7.

Tabela 7 Wskaźniki świadczące o kondycji przedsiębiorstw – porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2021

Jednostka terytorialna	Jednostki wykreślone z rejestru REGON na 10 tys. ludności						Udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON (%)					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021
LGD Krzemieny Krąg	52	55	52	36	33	32	7,3	7,8	7,0	4,7	4,1	3,7
województwo mazowieckie	87	87	123	61	53	55	5,9	5,8	8,1	3,9	3,3	3,3
województwo świętokrzyskie	66	66	70	50	39	45	7,5	7,3	7,6	5,3	3,9	4,3
Polska	76	75	86	59	45	50	6,9	6,7	7,6	5,0	3,6	3,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Kondycja lokalnych przedsiębiorstw jest stosunkowo dobra – średnia dla LGD odnośnie do podmiotów wykreślonych z rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców corocznie była niższa w stosunku do województw i kraju. Udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON z roku na rok zmniejszał się, przy czym w 2020 r. wartość wskaźnika dla LGD (4,1) była najwyższa wśród porównywanych jednostek, natomiast w 2021 r. wartość dla LGD (3,7) była wyższa niż średnia dla województwa mazowieckiego (3,3), ale niższa w stosunku do średniej dla województwa świętokrzyskiego (4,3) i kraju (3,9), co jest korzystnym

zjawiskiem. Najkorzystniejsze wartości wskaźników w 2021 r. wewnątrz obszaru osiągnęła Gmina Rzecznów, natomiast najwyższe, a tym samym niekorzystne – Gmina Bodzechów.

W tabeli 8 przedstawiono wartość wskaźnika *udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników w liczbie mieszkańców ogółem* dla poszczególnych gmin LGD, średnio w LGD oraz województwach i kraju w latach 2016–2021. Przedsiębiorstwa, które zatrudniają mniej niż 50 pracowników to tzw. mikro (do 9 pracowników) i małe firmy (do 49 pracowników). Stanowią one ok. 99% polskiego sektora przedsiębiorstw.

Tabela 8 Wskaźniki dotyczące przedsiębiorczości dla obszaru LGD w porównaniu do województw i kraju w roku 2016 i 2020

Jednostka terytorialna	Przedsiębiorstwa zatrudniające mniej niż 50 pracowników (0–9 i 10–49) ogółem		Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników w liczbie mieszkańców ogółem	
	2016	2020	2016	2020
Bałtów	207	244	5,9	7,5
Bodzechów	1 001	1 081	7,4	8,4
Chotcza	97	106	4,1	4,7
Ćmielów	451	507	6,0	7,3
Kunów	589	675	5,9	7,2
Lipsko	1 185	1 207	10,5	11,5
Rzecznów	279	303	6,2	7,3
Sienno	388	446	6,5	7,8
Solec nad Wisłą	276	307	5,5	6,6
LGD Krzemienny Krąg	4 473	4 876	7,0	8,2
województwo mazowieckie	781 861	881 474	14,6	16,0
województwo świętokrzyskie	110 167	119 192	8,8	9,9
Polska	4 203 948	4 631 699	10,9	12,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników w liczbie mieszkańców ogółem, pomimo stałego wzrostu, w każdym z analizowanych lat był na obszarze LGD niższy niż średnio w województwach i kraju.

Przy obliczeniu wskaźnika *udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR w liczbie mieszkańców LSR, według stanu na koniec 2020 r. ze wzoru:*

$$\frac{0,25 \times \text{liczba mieszkańców}}{\text{liczba przedsiębiorstw poniżej 50 pracowników}} \text{ obszar LGD osiąga wartość } 3,06.$$

W tabeli 9 przedstawiono udział podmiotów gospodarczych według grup rodzajów działalności (PKD 2007) w 2021 r. w poszczególnych gminach LGD, średnio na obszarze, w województwach i kraju. Średni udział grupy „rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” jest dla obszaru LGD trzykrotnie wyższy niż średnio w województwie mazowieckim i dwukrotnie wyższy niż średnio w województwie świętokrzyskim i kraju. Z wyjątkiem Gminy Kunów – wszystkie gminy charakteryzują się wartościami wyższymi od średnich województw, ponadto – zgodnie z danymi GUS – następuje ich coroczny wzrost.

Tabela 9 Udział podmiotów gospodarczych według grup rodzajów działalności (PKD 2007) w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w 2021 r.

Jednostka terytorialna	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	Przemysł i budownictwo	Handel hurtowy i detaliczny	Zakwaterowanie i usługi gastronomiczne	Pozostała działalność
Bałtów	2,3	27,7	20,7	6,6	42,6
Bodzechów	1,6	27,7	28,4	2,5	39,8
Chotcza	4,7	30,8	21,5	0,9	42,1
Ćmielów	3,6	28,5	28,5	2,5	37,0
Kunów	1,0	30,7	27,8	2,0	38,5
Lipsko	2,8	23,7	32,4	2,0	39,0
Rzeczniów	5,9	33,4	22,8	0,0	37,8
Sienno	4,0	27,7	27,1	2,5	38,7
Solec nad Wisłą	3,7	27,9	23,6	2,1	42,6
LGD Krzemienny Krąg	2,8	27,7	28,0	2,3	39,3
województwo mazowieckie	0,9	17,7	20,8	2,7	57,9
województwo świętokrzyskie	1,4	25,8	25,6	2,8	44,4
Polska	1,5	22,6	20,8	3,3	51,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jak wynika z danych statystycznych klasyfikacji podmiotów gospodarczych według sekcji PKD 2007, największa liczba spośród wszystkich 5 077 podmiotów gospodarczych na obszarze w 2021 r. była zarejestrowana w sekcjach: G „Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle” – 1 421 podmiotów (28,0%), F „Budownictwo” – 857 podmiotów (16,9%), oraz C „Przetwórstwo przemysłowe” – 502 podmioty (9,9%), a także S i T „Pozostała działalność usługowa; Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby” (8,9%). Udział działalności w związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi to 2,3% – mniej niż średnio w województwach mazowieckim i świętokrzyskim oraz kraju, przy czym w Gminie Bałtów wskaźnik ten był znacznie wyższy od tych średnich. Na obszarze nie są zarejestrowane żadne podmioty w sekcji U „Organizacje i zespoły eksterytorialne”, a najniższe i nikłe udziały podmiotów zarejestrowane są w sekcjach B „Górnictwo i wydobywanie” oraz D „Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych”.

Warto zwrócić uwagę na branże, które są największym potencjałem rozwojowym, mogą się wyróżniać nowoczesnością, innowacyjnością i konkurencyjnością oraz są jednymi z determinantów rozwoju regionu – sekcja I „Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi” oraz sekcja R „Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją”. W sekcjach tych w 2021 r. zarejestrowanych było odpowiednio 117 (2,3%) oraz 85 (1,67%) podmiotów. Należy podkreślić, iż ich działalność w dużej mierze oddziałuje na potencjał turystyczny obszaru, dlatego też określone zostały jako mające kluczowe znaczenie dla rozwoju obszaru obok sekcji G, której działalność jest mocno z nimi powiązana. Turystyka z racji szerokiego oddziaływania na wiele sfer gospodarki narodowej jest niezwykle istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej, wzrostu dochodów budżetów lokalnych oraz zatrudnienia mieszkańców, a także stymulatorem rozwoju gospodarczego.

Zgodnie z Rejestrem Centralnego Wykazu Obiektów Hotelarskich⁸ na całym obszarze LGD funkcjonuje jeden obiekt hotelarski – Schronisko Młodzieżowe w Solcu nad Wisłą, z łączną ilością miejsc noclegowych: 41.

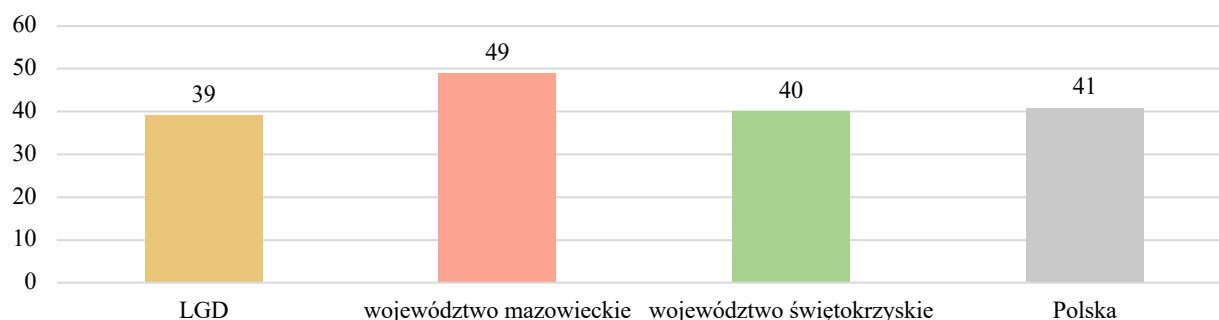
Istnieje wiele definicji przedsiębiorczości. Jedne z nich skupiają się na rezultatach, inne na procesowości, a jeszcze inne na umiejętnościach. O przedsiębiorczości na ogół mówi się w kontekście gospodarczym, natomiast

⁸ System Rejestrów Publicznych w Turystyce, Ministerstwo Sportu i Turystyki, turystyka.gov.pl, inf. z dn. 30.08.2022 r.

istotna jest również przedsiębiorczość społeczna, rozumiana jako sfera aktywności obywatelskiej, która łączy działalność ekonomiczną z działalnością pożytku publicznego, przyczyniając się m.in. do integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, do tworzenia miejsc pracy oraz rozwoju lokalnego. W całym powiecie ostrowieckim zarejestrowanych jest pięć przedsiębiorstw społecznych, z czego dwa znajdują się na terenie LGD Krzemienny Krąg. W powiecie lipskim nie jest zarejestrowane żadne przedsiębiorstwo społeczne.

Ludzie przedsiębiorczy to ludzie aktywni zawodowo i/lub społecznie. Istotna w tym zakresie jest analiza kapitału społecznego. Organizacje pozarządowe są partnerem do prowadzenia projektów prorozwojowych i płaszczyzną dla wzmacniania się kapitału społecznego, a ich powstawanie jest wynikiem oddolnych inicjatyw, wskazujących na zaangażowanie mieszkańców w życie lokalnej społeczności. Istotna w tym zakresie jest analiza kapitału społecznego. Jednym z głównych mierników kapitału społecznego jest wskaźnik *liczba fundacji, stowarzyszeń, organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców* (wykres 6).

Wykres 6 Liczba fundacji, stowarzyszeń, organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców na obszarze LGD w porównaniu do województw i kraju w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wewnątrz obszaru najwyższą wartością wskaźnika charakteryzowała się corocznie Gmina Bałtów, która osiągnęła w 2021 r. wartość 53, a więc znacznie wyższą od średniej dla województw i Polski. Najmniejszą liczbą organizacji pozarządowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców każdorazowo charakteryzowała się w latach 2016–2021 Gmina Bodzechów (dane GUS).

Poza formalnie działającymi organizacjami pozarządowymi na terenie objętym LSR funkcjonują jeszcze dość silne grupy nieformalne wśród których wymienić należy Koła Gospodyń Wiejskich, Rady Sołeckie i ośrodki kultury. Na spotkaniach z Zespołem ds. LSR oraz mieszkańcami zwrócono uwagę na potrzebę wzmacnianie potencjału organizacji pozarządowych na rzecz budowania oferty czasu wolnego.

W poprzedniej LSR zwrócono uwagę na to, iż sytuacja w sektorze społecznym nie jest idealna. Podkreślono słabe zaangażowanie lokalnej społeczności, zanikanie więzi społecznych i tożsamości i tym samym zwrócono uwagę na konieczność pobudzania aktywności społecznej, potrzebę zaangażowania mieszkańców w rozwój obszaru LGD oraz konieczność kształtowania liderów społecznych, których liczba była niewystarczająca. Podobna sytuacja ma miejsce obecnie, gdyż w badaniu ankietowym przeprowadzonym na etapie planistycznym w październiku 2022 r. na pytanie: „Jakie powinny być kierunki/obszary rozwoju LGD?” (możliwość zaznaczenia 3 odpowiedzi) 40% ankietowanych wskazało odpowiedź: „Wspieranie aktywności społecznej mieszkańców”.

Z zebranych danych wynika, że należy podjąć działania w kwestii przedsiębiorczości społecznej mieszkańców na obszarze LGD. Przewiduje się operacje realizowane w formie projektów grantowych ukierunkowanych na wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych. Wymaga to zaangażowania społeczności lokalnych oraz niezbędne jest zdobywanie nowych kompetencji i wiedzy przez mieszkańców LGD. Należy wzmacniać ich potencjał poprzez ogłaszanie konkursów kierowanych do trzeciego sektora. Będą oni beneficjentami działań zarówno inwestycyjnych jak i „miękkich”: warsztatów, szkoleń itp. prowadzenia projektów prorozwojowych i płaszczyzną dla wzmacniania się kapitału społecznego. Pomocne w tym zakresie mogą być również przedsięwzięcia realizowane w partnerstwie.

1.3. Rynek pracy

Sytuację panującą na rynku pracy odzwierciedlają wskaźniki dotyczące zatrudnienia oraz bezrobocia. Najistotniejszymi z tych wskaźników są: *udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym* oraz *udział długotrwale bezrobotnych w liczbie bezrobotnych ogółem* (tabela 10).

Tabela 10 Wskaźniki bezrobocia w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2021

Jednostka terytorialna	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym						Udział długotrwale bezrobotnych w liczbie bezrobotnych ogółem					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Bałtów	8,7	7,9	6,8	6,5	7,0	5,3	55,3	51,2	48,3	49,6	49,3	53,5
Bodzechów	9,0	7,6	7,4	6,3	7,7	6,2	58,9	53,7	51,5	53,4	53,0	49,5
Chotcza	11,8	10,5	8,3	9,8	10,4	9,7	72,2	65,3	64,4	56,9	63,8	64,6
Ćmielów	9,5	9,0	7,7	7,2	8,4	6,0	57,2	52,5	49,3	51,1	53,4	51,9
Kunów	9,4	8,2	7,8	6,8	7,6	6,3	56,6	52,6	47,8	51,0	51,2	50,1
Lipsko	9,2	8,1	7,3	7,4	8,3	8,4	61,5	61,6	61,2	58,9	62,7	62,0
Rzecznów	8,7	7,4	6,4	6,1	7,1	6,8	57,3	55,4	57,8	56,2	57,3	54,0
Sienno	9,9	8,6	7,9	8,1	9,6	8,1	68,2	65,2	59,7	59,4	63,6	70,0
Solec nad Wisłą	10,4	9,2	9,0	9,1	10,9	9,3	66,5	60,3	59,8	59,7	66,2	68,1
LGD Krzemieny Krąg	9,4	8,3	7,6	7,2	8,3	7,1	60,6	56,9	54,5	55,1	57,5	57,6
województwo mazowieckie	5,8	4,8	4,2	3,9	4,5	4,0	58,9	57,2	55,0	52,5	52,3	58,5
województwo świętokrzyskie	7,4	6,1	5,9	5,7	6,4	5,5	55,0	52,2	50,5	50,2	53,8	57,4
Polska	5,6	4,6	4,2	3,8	4,6	4,0	56,0	55,0	52,4	49,9	49,3	56,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ogólna liczba bezrobotnych na obszarze LGD w 2020 r. wynosiła 2 420 osób, w tym 1 205 kobiet (50,2%) oraz 1 215 mężczyzn (49,8%).

Przy obliczeniu wskaźnika udziału liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR, według stanu na koniec 2020 r. ze wzoru:

$$5 \times \left(1 - \frac{0,015 \times \text{ludność w wieku produkcyjnym}}{\text{liczba bezrobotnych}} \right) \text{ obszar LGD osiąga wartość } 4,05.$$

Na obszarze LGD występuje niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców oraz niekorzystna sytuacja na rynku pracy. Bezrobocie jest dużym problemem. Pomimo systematycznego spadku *udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym*, wartość wskaźnika corocznie była wyższa w stosunku do województw i kraju (tabela 10). Dane statystyczne odzwierciedlają opinię mieszkańców. W ankietach mieszkańcy wśród słabych stron obszaru wskazywali mało atrakcyjny rynek pracy (58%). Ponadto negatywnie należy odbierać udział bezrobotnych kobiet, który jest zdecydowanie wyższy niż średnio w kraju i w województwie oraz wyższy niż w przypadku mężczyzn. Podczas prac nad LSR mieszkańcy oraz Zespół ds. LSR dyskutowali na temat osób w niekorzystnej sytuacji. Z analiz danych statystycznych oraz z obserwacji swojego otoczenia mieszkańcy zdecydowali, iż grupą, która potrzebuje największego wsparcia są osoby poszukujące zatrudnienia, ze względu na odpływ młodych i wykształconych ludzi do większych aglomeracji miejskich, w poszukiwaniu atrakcyjniejszych miejsc pracy. Niezbędne jest stworzenie warunków do zwiększenia dostępności miejsc pracy jak i podwyższenia zarobków. Dlatego też w LSR przewiduje się działania zmierzające do poprawy sytuacji w zakresie aktywizacji zawodowej.

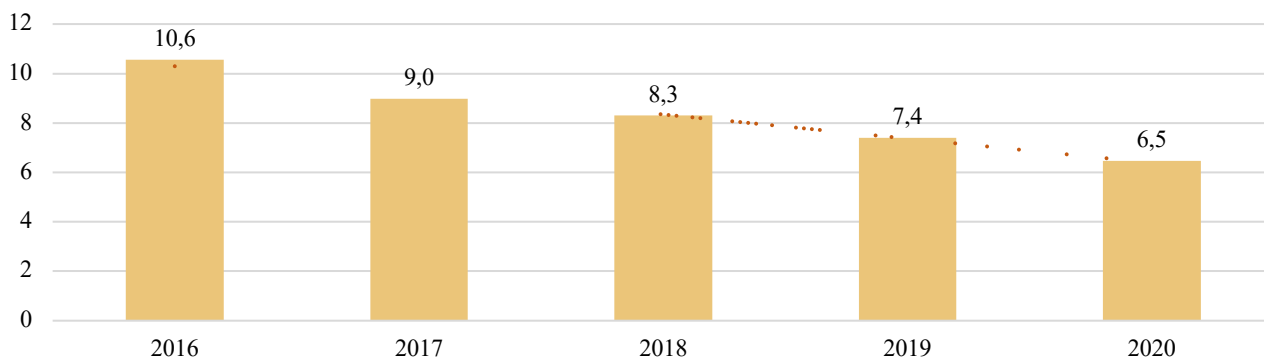
W badaniu ankietowym przeprowadzonym na etapie planistycznym, na pytanie: „Jakie rodzaje wsparcia powinny być wdrażane na obszarze LGD?” (możliwość zaznaczenia 3 odpowiedzi), 43% ankietowanych wskazało odpowiedź: „rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki (...). Aby poprawić sytuację na rynku pracy ważne będzie zapewnienie możliwości podnoszenia umiejętności i zmiany kwalifikacji, wspieranie uczenia się przez całe życie, w szczególności elastycznych możliwości podnoszenia i zmiany kwalifikacji dla wszystkich, z uwzględnieniem umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych.

1.4. Problemy społeczne

Sytuację panującą na obszarze LGD Krzemieny Krąg w zakresie polityki społecznej obrazują następujące wskaźniki: *udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie mieszkańców ogółem, gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego na 10 tys. mieszkańców, rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców ogółem, udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku.*

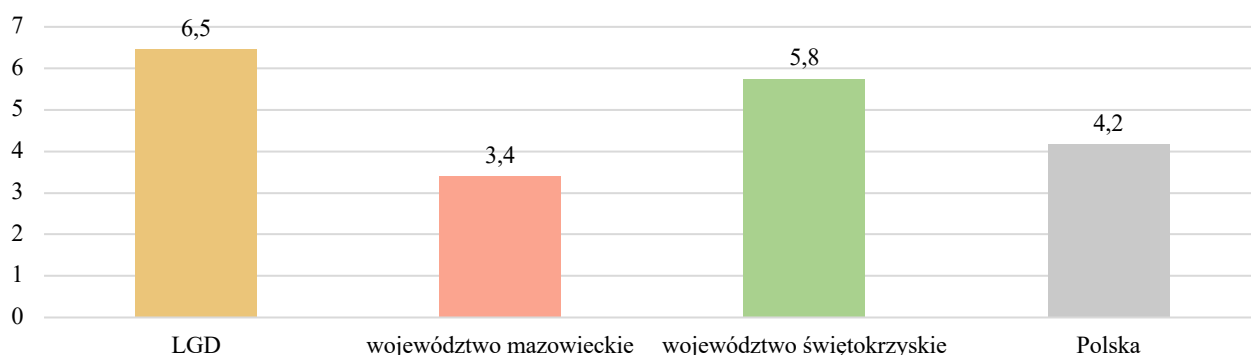
Wartość wskaźnika *udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie mieszkańców ogółem* w latach 2016–2020 przedstawiono na wykresie 7, zaś na wykresie 8 porównano średnią wartość w 2020 r. na obszarze LGD do województw i kraju – była najwyższa.

Wykres 7 Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie mieszkańców ogółem na obszarze LGD w latach 2016–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 8 Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie mieszkańców ogółem na obszarze LGD w porównaniu do województw i kraju w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W tabeli 11 przedstawiono wartości wskaźnika *gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego ogółem na 10 tys. mieszkańców.*

Tabela 11 Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego ogółem na 10 tys. mieszkańców – porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2021

Jednostka terytorialna	2016	2017	2018	2019	2020	2021
LGD Krzemienny Krąg	389	353	340	316	281	261
województwo mazowieckie	229	214	198	178	165	151
województwo świętokrzyskie	358	335	315	299	278	254
Polska	268	249	233	215	200	186

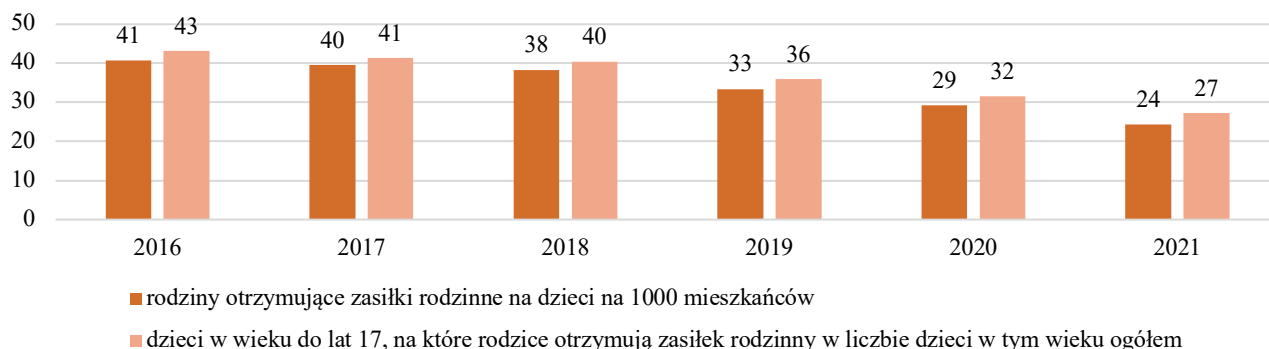
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Przy obliczeniu wskaźnika udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR, według stanu na koniec 2020 r. ze wzoru:

$$6 \times \left(1 - \frac{0,015 \times \text{liczba mieszkańców}}{\text{liczba osób korzystających z pomocy społecznej}}\right) \text{ obszar LGD osiąga wartość } 4,61.$$

Wartości wyżej analizowanych wskaźników (wykres 7, tabela 11) corocznie maleją, co jest zjawiskiem pozytywnym, ale jednocześnie stanowi tendencję ogólnopolską. Pomimo spadku, średnie wartości dla LGD są nadal znacznie wyższe od średnich dla województw i Polski. Wartości wskaźników: rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców ogółem oraz udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku (wykres 9) również charakteryzują się tendencją spadkową, ale podobnie jak w przypadku poprzednich wskaźników – nadal są niekorzystne w stosunku do średnich dla województw i kraju (wykres 10).

Wykres 9 Wskaźniki: rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców ogółem oraz udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku na obszarze LGD w latach 2016–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wykres 10 Wskaźniki: rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców ogółem oraz udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku na obszarze LGD, w województwach i kraju w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

1.5. Finanse samorządowe

Sytuację finansową samorządów z obszaru LGD Krzemienny Krąg obrazują m.in. wskaźniki dochodów ogółem i dochodów własnych gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Średnie wartości tych wskaźników dla LGD, województw świętokrzyskiego i mazowieckiego oraz Polski w latach 2016–2021 przedstawiono w tabeli 12.

Dochody ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca dla wszystkich analizowanych podmiotów corocznie rosły, podobnie jak dochody własne w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Pomimo tego, wartości wskaźników na obszarze LGD były niższe niż średnio w województwach i kraju. Zdecydowanie najwyższą wartość wskaźnika dochody własne na 1 mieszkańca wśród gmin LGD i jednocześnie jedyne wyższe od średniej krajowej w 2021 r. osiągnęła Gmina Rzecznów⁹.

Tabela 12 Dochody ogółem i dochody własne na 1 mieszkańca (zł) na obszarze LGD oraz porównanie do województw i kraju w latach 2016–2021

Jednostka terytorialna	Dochody ogółem na 1 mieszkańca (zł)						Dochody własne na 1 mieszkańca (zł)					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021
LGD Krzemienny Krąg	3 595	3 869	4 327	4 798	5 414	6 104	1 176	1 193	1 257	1 417	1 751	1 771
województwo mazowieckie	5 691	6 063	6 642	7 217	7 532	8 504	3 454	3 652	3 983	4 199	4 220	4 736
województwo świętokrzyskie	4 004	4 319	4 691	5 387	5 973	6 364	1 668	1 709	1 846	2 128	2 432	2 452
Polska	4 585	4 936	5 387	5 968	6 548	7 242	2 368	2 508	2 732	2 958	3 195	3 487

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Źródłami dochodów własnych jednostek samorządu terytorialnego (JST) są m.in.: wpływy z podatków, opłat, dochody z majątku JST, odsetki od nieterminowo przekazywanych należności stanowiących dochody JST, odsetki od środków finansowych gromadzonych na rachunkach bankowych, o ile odrębne przepisy nie stanowią inaczej i inne. W rozumieniu ustawy dochodami własnymi JST są również udziały we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) oraz z podatku dochodowego od osób prawnych (CIT)¹⁰. Wpływy z podatku dochodowego od osób fizycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca na obszarze LGD z roku na rok ulegały zwiększaniu, jednak nawet w 2021 r., kiedy osiągnęły wartość najwyższą, były nadal znacznie niższe od średnich wojewódzkich i średniej krajowej. Wskaźnik *udział w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa – podatek dochodowy od osób prawnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca LGD w 2021 r.* był niższy niż średnio w województwach i kraju¹¹.

W 2021 r. średnia wartość wydatków ogółem na obszarze LGD wyniosła 5 602 zł i była niższa niż średnia krajowa (6 885 zł), średnia dla województwa świętokrzyskiego (6 047 zł) i dla województwa mazowieckiego (8 013 zł). Średnie wydatki bieżące samorządów z obszaru LGD Krzemienny Krąg w przeliczeniu na 1 mieszkańca systematycznie wzrastają, w 2021 r. wyniosły 4 675 zł i były niższe niż średnio w województwach (świętokrzyskie – 5 190 zł, mazowieckie – 7 035 zł) oraz niższe niż średnio w Polsce (5 859 zł). Wewnątrz LGD największe wydatki bieżące na 1 mieszkańca ponosi Gmina Bałtów, natomiast najniższe Gmina Solec nad Wisłą¹².

W kontekście analizy stanu finansów publicznych ważny jest także tzw. wskaźnik G, czyli wskaźnik dochodów podatkowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca dla poszczególnych gmin. Wskaźnik ten stanowi podstawę do wyliczenia rocznych kwot części wyrównawczej subwencji ogólnej i wpłat na dany rok. W tabeli 13 przedstawiono wartość wskaźnika G dla każdej z gmin LGD Krzemienny Krąg i średnio dla LGD w latach 2020–2022.

⁹ Dane GUS.

¹⁰ Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2267).

¹¹ Dane GUS.

¹² jw.

Dochód podatkowy na obszarze LSR obliczony jako wskaźnik średnia arytmetyczna wskaźnika G gmin objętych obszarem LSR, według stanu na koniec 2020 r. ze wzoru:

$$\frac{3750}{\text{średnia wartość wskaźnika G gmin objętych LSR}} \text{ wynosi } 3,67.$$

Tabela 13 Wskaźnik G (zł) dla poszczególnych gmin LGD oraz średnia wartość obszaru LGD w latach 2020–2022

Jednostka terytorialna	2020	2021	2022
Bałtów	1 109,68	1 275,75	1 211,53
Bodzechów	1 177,21	1 315,66	1 226,94
Chotcza	629,84	668,07	715,99
Ćmielów	1 029,26	1 121,42	1 005,41
Kunów	1 196,62	1 271,69	1 325,48
Lipsko	1 482,71	1 582,28	1 680,38
Rzeczniów	770,23	804,51	854,48
Sienno	879,79	934,47	896,03
Solec nad Wisłą	923,52	950,63	946,35
LGD Krzemienny Krąg	1 022,10	1 102,72	1 095,84

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów

1.6. Walory przyrodnicze i krajobrazowe

Pod względem morfologicznym obszar LGD położony jest na terenie kilku makroregionów. Północną część stanowi makroregion Wzniesień Południowo-Mazowieckich, zaś południowa należy do makroregionu Gór Świętokrzyskich, który przechodzi ku północnemu wschodowi w makroregion Wyżyny Sandomierskiej¹³.

Obszar LGD odznacza się dużą spójnością przyrodniczą, która wynika ze zbliżonych uwarunkowań poszczególnych elementów środowiska, takich jak: wyżynne, pagórkowate ukształtowanie terenu, wpływ rzek Wisły i Kamiennej, występowanie złóż kopalin (kruszywo naturalne, surowce ilaste, wapienie, opoki, fosforyty, kamienie drogowe i budowlane, węglany, krzemienie ozdobne i glina zwałowa) czy lesistość¹⁴.

Zgodnie z danymi Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody prowadzonego przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska, na obszarze objętym LGD Krzemienny Krąg znajdują się następujące formy ochrony przyrody i krajobrazu¹⁵:

- rezerwat przyrody „Modrzewie” (Gmina Bałtów);
- rezerwat przyrody „Ulów” (Gmina Bałtów);
- rezerwat przyrody „Lisiny Bodzechowskie” (Gmina Bodzechów);
- rezerwat przyrody „Krzemionki Opatowskie” (gminy: Bodzechów, Ćmielów);
- rezerwat przyrody „Sadkowice” (Gmina Solec nad Wisłą);
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej (gminy: Bałtów, Bodzechów, Kunów);
- Obszar Chronionego Krajobrazu Solec nad Wisłą (gminy: Chotcza, Lipsko, Solec nad Wisłą);
- Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina rzeki Zwolenki (Gmina Chotcza);
- Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Podgrodzie” (Gmina Ćmielów);
- Obszar Natura 2000: Krzemionki (gminy: Bałtów, Bodzechów);
- Obszar Natura 2000: Dolina Kamiennej (gminy: Bałtów, Bodzechów, Ćmielów, Solec nad Wisłą);
- Obszar Natura 2000: Wzgórza Kunowskie (gminy: Bodzechów, Kunów);

¹³ Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność objęta Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”, grudzień 2015 r.

¹⁴ jw.

¹⁵ Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, crfop.gdos.gov.pl

- Obszar Natura 2000: Dolina Zwoleńki (Gmina Chotcza);
- Obszar Natura 2000: Przełom Wisły w Małopolsce (gminy: Chotcza, Solec nad Wisłą);
- Obszar Natura 2000: Małopolski Przełom Wisły (gminy: Chotcza, Solec nad Wisłą);
- 38 pomników przyrody (w tym: 8 w Gminie Bałtów, 4 w Gminie Bodzechów, 1 w Gminie Ćmielów, 11 w Gminie Kunów, 2 w Gminie Chotcza, 3 w Gminie Lipsko, 6 w Gminie Sienno, 3 w Gminie Solec nad Wisłą);
- 5 użytków ekologicznych (1 w Gminie Lipsko i 4 w Gminie Solec nad Wisłą).

Przez teren LGD Krzemienny Krąg przebiegają również korytarze ekologiczne, czyli obszary umożliwiające migrację roślin, zwierząt i grzybów. Korytarze te są ważnym elementem sieci Natura 2000, gdyż umożliwiają przemieszczanie się organizmów między siedliskami.

Łącznie na terenie 77% (7 z 9) gmin obszaru LGD występują formy ochrony przyrody takie jak obszary Natura 2000, obszary chronionego krajobrazu, rezerваты przyrody, wobec czego wskaźnik *formy ochrony przyrody na obszarze LSR* osiąga wartość 2.

Rozpatrując kwestię środowiska naturalnego, warto zwrócić uwagę na jakość powietrza. Diagnoza w zakresie przekroczenia standardów jakości powietrza przeprowadzona została na podstawie corocznie opracowywanych raportów przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Warszawie oraz Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Kielcach, dotyczących oceny jakości powietrza w województwach świętokrzyskim i mazowieckim. W opracowaniach pn. *Roczna ocena jakości powietrza w województwie świętokrzyskim – raport wojewódzki za rok 2021* oraz *Roczna ocena jakości powietrza w województwie mazowieckim – raport wojewódzki za rok 2021* oceny jakości powietrza wykonywane są w odniesieniu do obszaru strefy. W województwie świętokrzyskim wydzielono dwie strefy: miasto Kielce i strefę świętokrzyską. Gminy obszaru LGD zakwalifikowane są do strefy świętokrzyskiej. Liczba stref w województwie mazowieckim wynosi 4, są to: aglomeracja warszawska, dwa miasta (Płock i Radom) oraz strefa obejmująca pozostały obszar województwa – strefa mazowiecka. Gminy obszaru LGD zakwalifikowane są do strefy mazowieckiej. Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza w województwach mazowieckim i świętokrzyskim jest emisja antropogeniczna pochodząca z sektora komunalno-bytowego (emisja powierzchniowa), mniejszy udział stanowią emisje z transportu (emisja liniowa) oraz z działalności przemysłowej (emisja punktowa). Znaczący udział w stężeniach zanieczyszczeń w powietrzu na obszarze województw ma ich napływ z obszaru Polski oraz z Europy. Głównymi lokalnymi źródłami zanieczyszczeń są kominy domów ogrzewanych indywidualnie oraz transport samochodowy, który wpływa na stężenia zanieczyszczeń zwłaszcza na obszarach bezpośrednio sąsiadujących z drogami o dużym natężeniu ruchu. W 2021 r. na obszarze gmin LGD wystąpiły przekroczenia: poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM₁₀ i poziomu dopuszczalnego (II faza) pyłu zawieszonego PM_{2,5} (gminy: Bodzechów i Kunów), poziomu docelowego B(a)P w pyłe zawieszonym PM₁₀ (cały obszar poza gminą Chotcza), oraz poziomu celu długoterminowego O₃ – pod kątem ochrony zdrowia i pod kątem ochrony roślin (cały obszar).

W trakcie konsultacji społecznych w sprawie opracowania LSR oraz w badaniach ankietowych mieszkańcy wskazywali przyjazne środowisko naturalne, walory przyrodnicze i krajobraz, jako potencjały, na których powinien się oprzeć rozwój obszaru. Podczas spotkań warsztatowych często jako problem była wymieniana również niedostateczna wiedza mieszkańców na temat działań proekologicznych. Zagrożenia można upatrywać się w zmianach klimatycznych dotyczących powodzi czy suszy oraz zanieczyszczeniu środowiska naturalnego, a przeszkodą – głównie przy budowaniu nowej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, mogą być przepisy prawne związane z prawem budowlanym i dokumentami regulującymi ochronę środowiska. W aspekcie tym bardzo istotna jest edukacja ekologiczna, która buduje społeczeństwo oparte o zasady zrównoważonego rozwoju i skupia się ona na zdobywaniu wiedzy na temat zagadnień środowiskowych i poznawaniu powiązań między społeczeństwem, środowiskiem i gospodarką.

Ogromny wpływ na rozwój obszaru oraz stworzenie miejsca dobrego do życia stanowi obecność terenów cennych przyrodniczo. Oferta turystyczna i rekreacyjna nadal jest zbyt mało atrakcyjna, a także zbyt mało dostępna, aby zapewnić wysoką i trwałą renomę w sferze turystyki. Ważne jest przyciągnięcie większej liczby inwestorów oraz spełnienie oczekiwań mieszkańców, a także osób z sąsiednich ośrodków miejskich i gospodarczych, chcących osiedlać się właśnie tutaj, z dala od miejskiego zgiełku. Wpłynie to na zwiększenie

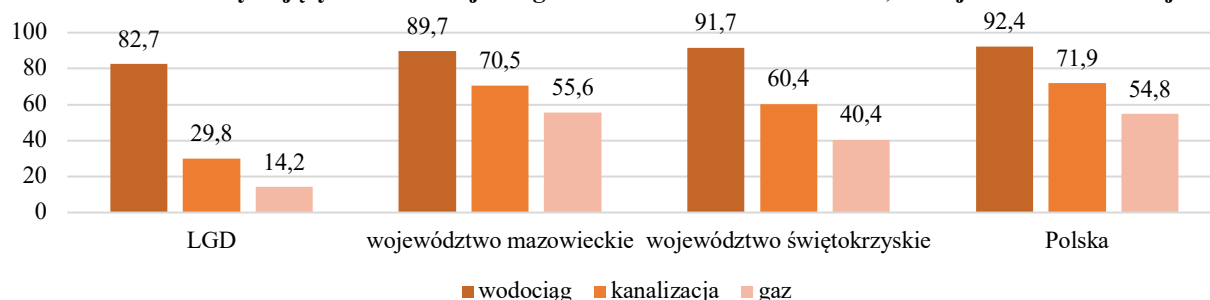
spójności i powiązań między obszarem a tymi ośrodkami – mieszkańcy obszaru LGD często wyjeżdżają do tych ośrodków do pracy, a mieszkańcy tych ośrodków będą przyjeżdżać w czasie wolnym do obszaru działania LGD. Mówiąc o turystyce zauważa się potrzebę stworzenia małej architektury turystycznej oraz komercjalizacji dziedzictwa naturalnego. Obecnie podejmowane działania w tym zakresie są niewystarczające.

1.7. Przestrzeń, infrastruktura i dostęp do usług

W kontekście przestrzeni istotny jest poziom wykorzystania instrumentów planowania przestrzeni. Bada się go m.in. poprzez wskaźnik *udział powierzchni gminy objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni gminy ogółem (%)*. Wysoki stopień pokrycia powierzchni gminy MPZP świadczy o świadomym podejściu lokalnych władz do planowania przestrzeni. Wśród pięciu gmin LGD Krzemienny Krąg nie obowiązują żadne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (Bałtów, Bodzechów, Chotcza, Rzecznów, Solec nad Wisłą). W Gminie Lipsko udział ten wynosi zaledwie 1,2%, nieco lepiej jest w Gminie Ćmielów – 16,9%. Gminy Kunów i Sienno w całości pokryte są miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, co stanowi ich mocną stroną w zakresie racjonalnego i świadomego gospodarowania przestrzenią¹⁶.

Jakość i dostęp do infrastruktury to elementy podstawowe takie jak infrastruktura techniczna: wodociągowa, kanalizacyjna, gazowa itp. Na wykresie 11 zobrazowano graficznie *udział % korzystających z instalacji w ogóle ludności* średnio na obszarze LGD, województwach mazowieckim i świętokrzyskim oraz w Polsce w 2021 r.

Wykres 11 Udział % korzystających z instalacji w ogóle ludności na obszarze LGD, w województwach i kraju w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tam, gdzie nie istnieje sieć kanalizacyjna, funkcjonują bezodpływowe szamba lub przydomowe oczyszczalnie ścieków. Te drugie są tańsze w eksploatacji i przede wszystkim zdecydowanie bardziej przyjazne środowisku. Na obszarze LGD najwięcej przydomowych oczyszczalni ścieków (stan na 31 grudnia 2020 r.) funkcjonowało w Gminie Bodzechów (279 szt.), Gminie Chotcza (246 szt.) i Gminie Sienno (122 szt.)¹⁷.

Średni udział wydatków na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska w wydatkach ogółem jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład LGD w latach 2016–2021 wyniósł 8,7%. Wynik ten jest wyższy od średniej dla Polski (8,1%), województwa mazowieckiego (7,1%) oraz województwa świętokrzyskiego (7,6%). Należy przy tym zauważyć, że wysoka wartość tego wskaźnika wynika głównie z wysokich wydatków w tych latach na obszarze Gminy Kunów (14,3%), Gminy Bodzechów (10,2%) i Gminy Bałtów (10,0%), które stanowią podnoszą średnią dla całego obszaru LGD. Najniższy udział wydatków na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska w wydatkach ogółem w tym okresie zanotowano w Gminie Sienno (4,6%)¹⁸.

O polityce społecznej oraz dostępie do wysokiej jakości usług publicznych może świadczyć odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach. Na terenie całego obszaru LGD Krzemienny Krąg nie są świadczone usługi opieki nad dziećmi do lat 3. Najbliższym miejscem, w którym rodzice mogą skorzystać w tych usług, jest Ostrowiec Świętokrzyski.

O wysokiej jakości usług publicznych świadczy m.in. dostępność dzieci do wychowania przedszkolnego na obszarze danej gminy. Celem wychowania przedszkolnego jest wspieranie całościowego rozwoju dziecka, które

¹⁶ Dane GUS za 2021 r.

¹⁷ Dane GUS za 2020 r.

¹⁸ Dane GUS.

powinno być realizowane przez proces opieki, wychowania i nauczania. Dostępność wysokiej jakości opieki przedszkolnej na danym terenie jest jednym z czynników umożliwiających aktywność zawodową rodzicom, dlatego ważne jest nie tylko, aby przedszkola istniały, ale żeby funkcjonowały co najmniej przez 8 godzin dziennie. W tabeli 14 przedstawiono wartości wskaźników *udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej liczbie dzieci w wieku 3–5 lat* oraz *liczba dzieci przypadająca na 1 placówkę wychowania przedszkolnego* w latach 2016–2021.

Tabela 14 Udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej liczbie dzieci w wieku 3–5 lat oraz liczba dzieci przypadająca na 1 placówkę wychowania przedszkolnego – porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2021

Jednostka terytorialna	Udział % dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej liczbie dzieci w wieku 3–5 lat						Liczba dzieci przypadająca na 1 placówkę wychowania przedszkolnego					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2016	2017	2018	2019	2020	2021
LGD Krzemienny Krąg	70	70	71	71	67	65	95	79	70	70	71	73
województwo mazowieckie	88	92	93	93	90	92	78	75	74	75	78	77
województwo świętokrzyskie	77	80	84	85	82	86	79	74	73	72	75	75
Polska	81	85	87	88	85	88	86	83	80	80	83	82

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analizując dostęp do infrastruktury i usług publicznych, nie sposób pominąć kwestii oferty usług związanych z kulturą, sportem i rekreacją. Mieszkańcy obszaru wchodzącego w skład Lokalnej Grupy Działania mają dostęp do 16 bibliotek i filii, które znajdują się w każdej z gmin członkowskich, z czego najwięcej w Gminie Kunów – 4. W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców średnia ilość bibliotek i filii na terenie LGD jest wyższa (2,6) niż średnio w województwie mazowieckim (1,7), województwie świętokrzyskim (2,1) i Polsce (2,0)¹⁹. Na obszarze zlokalizowane są domy i ośrodki kultury, kluby lub świetlice wiejskie.

Średni udział wydatków z budżetów gmin z obszaru LGD Krzemienny Krąg na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w wydatkach ogółem w 2021 r. wyniósł 1,8% i był niższy od średniej w województwie mazowieckim (2,6%) i województwie świętokrzyskim (2,6%) oraz średniej krajowej, która wynosiła 2,9%. Biorąc pod uwagę sumę wartości tego wskaźnika w latach 2016–2021, najwyższy udział wydatków na kulturę i dziedzictwo narodowe charakteryzuje gminy Lipsko i Siemno (średnio po 3,4%), najniższy natomiast wystąpił w Gminie Chotcza (0,6%).

Dostępność usług publicznych należy rozważyć także w kontekście ochrony zdrowia. W każdej z gmin funkcjonują przychodnie zdrowia. Na ogół przychodnie świadczą szeroki katalog usług, takich jak udzielanie porad lekarskich (w tym specjalistycznych) i stomatologicznych, wykonywanie drobnych zabiegów, usług rehabilitacyjnych. Wskaźnik *porady lekarskie na 100 mieszkańców* określa poziom dostępności usług medycznych. Średnio na obszarze LGD w 2021 r. wyniósł 435 porad, co stanowiło wartość niższą od średniej dla województwa świętokrzyskiego (458) i Polski (452) i jednocześnie wyższą od średniej dla województwa mazowieckiego (405). Najwyższą wartość na obszarze zanotowano dla Gminy Rzecznów (766) – była ona znacznie wyższa od ww. średnich. Najniższy wskaźnik charakteryzował Gminę Bodzechów (282).

W zakresie dostępności, poza usługami należy zwrócić uwagę również na infrastrukturę, w tym turystyczną. Mieszkańcy obszaru na spotkaniach wskazywali na potrzebę rozwoju tzw. małej infrastruktury, która służyłaby rekreacji mieszkańców i zwiększała nie tylko estetykę i funkcjonalność przestrzeni, ale przede wszystkim wspierałaby rozwój oferty spędzania czasu wolnego. Na obszarze w wielu przestrzeniach i obiektach użyteczności nadal występują bariery architektoniczne dla osób niepełnosprawnych i osób o obniżonym poziomie sprawności. Dostępność wiąże się z możliwością korzystania z usług, infrastruktury, ale też dotyczy dostępności rynku pracy czy dostępności oferty spędzania czasu wolnego. W zakresie dostępności istotny jest rozwój cyfryzacji z jednoczesnym kształceniem ludzi w celu zapobiegania wykluczeniu cyfrowemu. Analizy dostępności cyfrowej w zakresie dostępu do Internetu opisano w podrozdziale 1.12 *Innowacyjność i współpraca*.

¹⁹ Dane GUS za 2021 r.

1.8. Dziedzictwo kulturowe, tożsamość i potencjał turystyczny

Mocno ugruntowana lokalna tożsamość mieszkańców jest charakterystyczną cechą obszaru LGD Krzemieny Krąg. Wynika to ze wspólnych wydarzeń historycznych, w szczególności królewskich wizyt, powstania styczniowego i listopadowego, bitwy pod Iłżą czy okresu II wojny światowej. Są one upamiętniane poprzez liczne działania stowarzyszeń społecznych. Uzupełnieniem potencjału historycznego obszaru są rycerskie legendy oraz wybitne postacie pochodzące i działające na tym terenie, takie jak Witold Gombrowicz, ksiądz Kacper Kotkowski czy ksiądz Jan Wiśniewski.

Pierwsze ślady działalności człowieka na obszarze obecnego LGD Krzemieny Krąg datowane są na epokę neolitu. Według badań istniała wtedy neolityczna kopalnia krzemienia pasiastego (teren obecnych Krzemionek Opatowskich). Ludność tego obszaru tworzyła skupiska osadnicze i parała się wykonywaniem narzędzi. Istnieją tutaj ślady kultur epoki brązu – mierzanowickiej, pucharów lejkowatych, przeworskiej i trzcinieckiej. Na obszarze obecnych gmin Kunów i Bodzechów znajdował się ośrodek hutniczy, który zaopatrywał w żelazo kupców z Rzymu podążających Bursztynowym Szlakiem. Okres średniowiecza to rozwój w szczególności Solca nad Wisłą, o którym pierwsza udokumentowana wzmianka pochodzi z XII wieku i Kunowa – XIII wiek. XVII wiek był najbardziej kluczowy dla rozwoju terenu obecnego LGD. Powstawały tutaj liczne wsie, osady i miasta zakładane przez rody Szydłowieckich, Oleśnickich, Denhoffów, Chomętowskich i Zbaraskich. Budowano również obiekty sakralne, które zachowały się do dnia dzisiejszego, np. kościoły w Solcu nad Wisłą i w Ćmielowie. Przełom XVIII i XIX wieku stał się okresem uprzemysłowienia tych ziem. Powstawały niewielkie zakłady i manufaktury świadczące usługi dla społeczności lokalnej – młyny, browary, zakłady kamieniarskie, rzeźbiarskie, wydobywcze i przetwórcze. Z biegiem czasu założono pierwsze polskie zagłębie przemysłowe zwane Staropolskim Zagłębiem Przemysłowym. Przyczyniło się to do powstania walcowni w Kunowie i fabryki porcelany w Ćmielowie.

Kulturowa spójność mająca swoją genezę w historii obszaru znajduje wyraz w istniejących obiektach kultury materialnej, których bogactwo oraz różnorodność stanowią o dziedzictwie kulturowym i historycznym. Na obszarze LGD znajdują się liczne zabytki sakralne i świeckie. Wśród pierwszych wyróżnić można wiele kościołów wraz z przyległymi dzwonicami, kaplicami i cmentarzami, wśród drugich – zespoły pałacowo-dworskie, parkowe, ruiny zamków, młyny czy domy.

Na terenie LGD Krzemieny Krąg znajduje się wiele cennych zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, w tym między innymi:

- zespół kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Bolesnej w Bałtowie (nr rej.: A.937/1-4 z 29.12.2017);
- zespół pałacowo-parkowy Druckich-Lubeckich w Bałtowie (nr rej.: A.591/1-3 z 4.10.1956, z 20.12.1957 i z 9.04.1972);
- młyn wodny w Bałtowie (nr rej.: A-4/1-3 z 29.12.2003);
- zbór ariański, obecnie kościół rzymskokatolicki pw. św. Teresy w Pętkowicach (nr rej.: A.592 z 29.01.1959 i z 9.04.1972) – w XVII wieku Pętkowice stały się jednym z ośrodków arianizmu w istniejącym do czasów rozbiorów województwie sandomierskim;
- zespół dworski z I połowy XIX wieku w Bodzechowie (nr rej.: A.594/1-4 z 11.12.1957 i z 15.04.1967);
- kościół parafialny pw. św. Barbary w Mychowie (nr rej.: A.595 z 18.03.1957);
- zespół kościoła parafialnego z otoczeniem i cmentarza grzebalnego w Szewnej (nr rej.: A.596/1-15 z 4.12.1956, z 6.03.1967 i z 3.08.2012);
- mogiła powstańców z 1863 r. w Czarnej Glinie (nr rej.: A.597 z 24.05.1993);
- zespół kościoła parafialnego w Ćmielowie (nr rej.: A.598/1-4 z 18.03.1957, z 28.10.1971 i z 20.05.2977) oraz cmentarz parafialny w Ćmielowie (nr rej.: A.599 z 14.06.1988);
- zespół zamkowy w Ćmielowie (nr rej.: A.600/1-5 z 4.12.1956, z 23.04.1967 i z 20.05.1977) – zamek został wzniesiony przez Krzysztofa Szydłowieckiego w latach 1519–1531 na podmokłych terenach doliny rzeki Kamiennej. Na zespół składają się: ruiny zamku i kaplicy na wyspie, budynek przedzameczka z wieżą bramną i pozostałości fortyfikacji ziemnych na układzie regularnego trapezu, zbliżonego do prostokąta;
- ruiny zamku w Podgrodziu (rej.: A.601 z 16.06.1977);
- zespół dworski w Przeszynie (nr rej.: A.602/1-4 z 11.12.1957 i z 27.05.1986);

- kościół parafialny pw. Zaślubin Najświętszej Panny Marii w Rudzie Kościelnej (nr rej.: A.603/1-2 z 18.03.1957, z 15.04.1967 i z 16.06.1977);
- zespół dworski w Rudzie Kościelnej (nr rej.: A/605/1-4 z 11.12.1957, z 6.09.1983 i z 27.05.1986);
- zespół dworski w Chocimowie, dwór z 1874 r. (nr rej.: A.606/2. z 28.09.2020) i park (nr rej.: A.606/1 z 12.12.1957);
- założenie przestrzenno-przemysłowe w Dołach Biskupich, w tym m.in. pozostałości dawnej fabryki tektury „Witulín” (nr rej.: A.607/1-6 z 30.10.1980, z 10.12.2010 i z 22.12.2016);
- kościół parafialny pw. św. Władysława w Kunowie (nr rej.: A.609/1-2 z 18.03.1957 i z 15.04.1967);
- park z XIX w. w Nietulisku Małym (nr rej.: A.611 z 13.12.1957);
- zespół urbanistyczno-przemysłowy w Nietulisku Fabrycznym (nr rej.: 436 z 21.06.1967, 318 z 1.12.1956);
- kościół parafialny pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Krępie Kościelnej (nr rej.: 337/A z 10.04.1986);
- kościół parafialny pw. Świętej Trójcy w Lipsku (nr rej.: 325/A/67 z 15.06.1967 oraz 81/A/81 z 12.03.1981);
- kościół parafialny pw. św. Mikołaja w Grabowcu (nr rej.: 159/A z 23.06.1967 oraz 63/A z 5.05.1981);
- zespół kościoła parafialnego w Rzeczniowie (nr rej.: 184 z 11.02.1967 oraz 137/A z 15.02.1982);
- kościół polsko-katolicki pw. Matki Boskiej Różańcowej w Aleksandrowie koło Osówki (nr rej.: A-1443 z 25.05.2017);
- cmentarz ewangelicki w Gozdawie (nr rej.: 480/A z 5.11.1991);
- cmentarz ewangelicko-augsburski w Hieronimowie (nr rej.: 481/A z 5.11.1991);
- cmentarz ewangelicko-augsburski w Kadłubku (nr rej.: 482/A z 5.11.1991);
- cmentarz ewangelicko-augsburski w Nowej Wsi (nr rej.: 483/A z 5.11.1991);
- kościół par. pw. św. Zygmunta w Siennie (nr rej.: 323/A z 16.06.1967 oraz 147/A z 15.03.1982);
- zespół dworski w Woli Sienieńskiej (nr rej.: 518 z 4.12.1957 oraz 54/A z 7.05.1980);
- ruina kościoła pw. św. Stanisława „Na Kępie” w Kolonii Nadwiślańskiej (nr rej.: dec. z 14.09.2004);
- zespół kościoła parafialnego w Pawłowicach (nr rej.: 339/A z 10.04.1986);
- park z XVIII w. w Raju (nr rej.: 741 z 20.12.1957);
- zespół kościoła parafialnego w Solcu nad Wisłą, w tym kościół pw. Wniebowzięcia NMP (nr rej.: 324/A z 15.06.1967 oraz 152/A z 16.03.1982);
- kościół cmentarny pw. św. Barbary w Solcu nad Wisłą (nr rej.: 327/A z 15.06.1967 oraz 154/A z 16.03.1982);
- zespół klasztorny reformatów w Solcu nad Wisłą (nr rej.: 326/A z 15.06.1967 oraz 153/A z 16.03.1982);
- ruiny zamku z XIV w. w Solcu nad Wisłą (nr rej.: 328/A z 21.06.1967 oraz 155/A z 16.03.1982);
- drewniany dom podcieniowy Rynek 10, Solec nad Wisłą (rej.: 853/A/59 z 29.06.1959, 329/A z 8.05.1972 oraz 156/A z 16.03.1982).

Zabytki obszaru są bez wątpienia jego atutem i stanowią atrakcje turystyczne. Innymi takimi atrakcjami są również między innymi: rekonstrukcja słowiańskiej osady w Solcu nad Wisłą, Żydowski Jar z wychodniami tropów dinozaurów w Bałtowie, Kraina Koni w Bałtowie, Szwajcaria Bałtowska – stok narciarski w Bałtowie, wapienne skałki wspinaczkowe w Bałtowie, neolityczne kopalnie krzemienia w Krzemionkach, zapora i zbiornik Wióry na Świślinie oraz Nowe Muzeum Porcelany AS w Ćmielowie.

Krzemionki Opatowskie – neolityczne kopalnie krzemienia pasiastego to miejsce, które jako 16. obiekt w Polsce znalazło się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. Krzemionki Opatowskie objęto ochroną już w chwili odkrycia. Od razu został tu utworzony rezerwat archeologiczny, a w kolejnym etapie – muzeum popularyzujące wiedzę o życiu w neolicie i udostępniające turystom ten wyjątkowy zabytek. Obecnie, poza zabytkowymi szybami, można zobaczyć m.in. rekonstrukcję neolitycznej osady. Poprowadzona pod ziemią półkilometrowa trasa turystyczna pozwala na obcowanie ze światem techniki i towarzyszącej jej magii sprzed pięciu tysięcy lat. W 1994 roku Krzemionki Opatowskie zostały uznane za pomnik historii Polski (to nadawany

przez prezydenta status, wyróżniający najcenniejsze dla dziejów Polski zabytki). Wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jest ostatecznym potwierdzeniem walorów tego miejsca jako dokumentu rozwoju ludzkiej cywilizacji.

Poza Krzemionkami Opatowskimi jedną z najbardziej rozpoznawalnych atrakcji turystycznych obszaru, a nawet całego regionu, jest Bałtowski Kompleks Turystyczny, w którym na turystów czeka ciekawa oferta, w tym przede wszystkim Park Dinozaurów Jurapark, muzeum dinozaurów, prehistoryczne oceanarium, park miniatur, Sabatówka i wiele innych. Największe piętno na walorach turystycznych Gminy Bałtów odcisnęła rzeka Kamienna, której urokliwy przełom ostatecznie ukształtował rzeźbę terenu, stwarzając dogodne warunki do zorganizowania atrakcyjnego spływu tratwami, uprawiania narciarstwa i jeździectwa. Walorem jest wspaniała przyroda dwóch rezerwatów „Ulów” i „Modrzewie” oraz szereg pomników przyrody ożywionej i nieożywionej z jaskiniami włącznie.

Znaczącą i rozpoznawalną atrakcją obszaru i regionu jest także Nowe Muzeum Porcelany AS w Ćmielowie. Tradycyjną i współczesną atrakcją Gminy Ćmielów jest garncarstwo. Słynące od czasów renesansu zagłębie zyskało za sprawą hr. Jacka Małachowskiego fabrykę fajansu, którą unowocześnili i nastawili na produkcję białej porcelany ks. Drucko-Lubeccy. Dziś wyroby z Ćmielowa znane są daleko poza granicami Polski, a w Fabryce Porcelany AS można oglądać na żywo (stąd nazwa Żywe Muzeum) skomplikowany proces wyrobu niepowtarzalnych figurek z porcelany, które trafiają do najważniejszych osób współczesnego świata.

W każdej z gmin partnerstwa występują zabytki i ciekawe atrakcje czy walory historyczne i przyrodnicze. Warto zwrócić uwagę na osobliwy rezerwat „Borowiec”, gdzie rosnąca w obszarach szuwarowych trzcina, tatarak i roślinność wielkoturzycowa stanowi ostoję wymierającego żółwia błotnego, jednego z dwu drapieżnych bohaterów Szlaku Żółwia i Dinozaura, który łączy obszar LGD Krzemienny Krąg. Trasa szlaku o długości ok. 62 km rozpoczyna się w Bałtowie, przebiega m.in. przez Chotę i Solec nad Wisłą, kończąc swój bieg w Janowcu.

Obszar LGD Krzemienny Krąg to miejsce organizacji imprez kulturalnych i rozrywkowych związanych z lokalną tradycją historyczną, kulturalną i folklorystyczną, jak również współzawodnictwem sportowym. Wydarzenia tego typu mają na celu integrować mieszkańców obszaru LGD, przyciągać turystów i promować lokalne dziedzictwo. Potencjałem tego terenu są też obiekty dziedzictwa kulturowego, formy ochrony przyrody, potrawy lokalnej kuchni, przedmioty rękodzielnicze, szlaki tematyczne, m.in. Szlak Bursztynowy Greenways, Szlak Żółwia i Dinozaura, Szlak Gombrowicza, szlak Śladami Zabytków Techniki Doliny Kamiennej oraz Bałtowski Kompleks Turystyczny z licznymi atrakcjami.

Obszar LGD charakteryzuje się bogatą różnorodnością kulturalną i jest jednym z ciekawszych obszarów pod względem zarówno kulturowym, jak i krajobrazowym. Analiza mocnych i słabych stron obszaru wypracowana przez mieszkańców podczas konsultacji społecznych na etapie opracowania LSR oraz wyniki z ankiet wskazują, iż kluczowymi mocnymi stronami obszaru są: „ciekawa historia i dziedzictwo kulturowe obszaru, w tym cenne zabytki i tradycje regionu” (56% odpowiedzi). Zdaniem mieszkańców „wzrost świadomości obywatelskiej, w tym poczucia tożsamości i identyfikacji z miejscem zamieszkania” (56% odpowiedzi) jest największą szansą dla rozwoju regionu. Najistotniejszym produktem wdrażania LSR powinny być działania dające możliwości zagospodarowania czasu wolnego mieszkańców przy wykorzystaniu potencjałów jakimi są dziedzictwo kulturowe, historia obszaru oraz zabytki. Stanowią one fundament do rozwoju mentalnego lokalnej społeczności i turystów, kultywowania tradycji i korzystania z kultury.

1.9. Rolnictwo, rynek rolny

Spójność obszaru LGD Krzemienny Krąg pod względem ekonomicznym przedstawia ilość gospodarstw rolnych o podobnej strukturze. Na obszarze tym charakterystyczna jest duża ilość małych gospodarstw (1–5 ha oraz 5–10 ha), co jest odbiciem typowej struktury wielkościowej gospodarstw na obszarach wiejskich Polski południowo-wschodniej, zwłaszcza terenów położonych na obszarach wyżynnych. W tabeli 15 przedstawiono dane z 2020 r. dotyczące udziału gospodarstw rolnych w powierzchni poszczególnych jednostek ogółem oraz udziału gospodarstw w gospodarstwach rolnych ogółem ze względu na wielkość.

Tabela 15 Struktura gospodarstw rolnych w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w 2020 r.

Jednostka terytorialna	Udział gospodarstw rolnych w powierzchni ogółem	Udział gospodarstw w gospodarstwach rolnych ogółem ze względu na wielkość			
		1–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	15 ha i więcej
Bałtów	44,4	18,1	23,2	11,3	47,3
Bodzechów	46,8	25,8	19,2	11,1	43,5
Chotcza	43,0	20,2	33,6	14,4	31,4
Ćmielów	51,2	9,3	12,5	7,4	70,7
Kunów	19,9	40,8	18,6	7,4	32,0
Lipsko	78,8	23,7	29,2	19,9	26,8
Rzeczniów	72,8	21,9	29,7	17,9	30,0
Sienno	74,0	16,6	26,6	19,1	37,6
Solec nad Wisłą	50,4	22,8	30,8	18,6	27,7
LGD Krzemieny Krąg	54,6	20,7	25,6	15,6	37,7
województwo mazowieckie	62,3	14,6	21,7	16,2	47,3
województwo świętokrzyskie	49,7	29,8	26,7	12,0	31,1
Polska	53,3	13,1	14,4	10,8	61,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

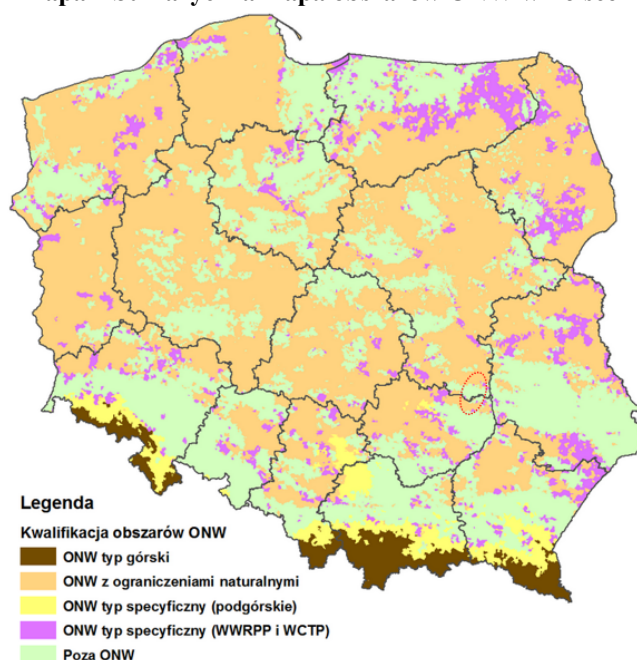
W 2012 roku rozpoczął się wieloletni projekt badawczy pn. Monitoring Rozwoju Obszarów Wiejskich (MROW) finansowany przez Fundację Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej²⁰. Celem projektu jest stała obserwacja zmian społeczno-gospodarczych dokonujących się na obszarach wiejskich w Polsce. W wyniku zastosowania procedur statystycznych, wykorzystujących przyjęty schemat analizy, zdefiniowano typy gmin podobnych pod względem struktury rozwoju, a więc charakteryzujących się podobną kombinacją ocen dla jedenastu składowych definiujących operacyjnie rozwój obszarów wiejskich. Przyjęta metoda pozwoliła wydzielić 7 typów gmin, które w MROW stały się przedmiotem analizy. Zgodnie z przyjętą metodologią, gminy LGD Krzemieny Krąg zostały zakwalifikowane jako następujące typy:

- *dominacja rolnictwa tradycyjnego* – gminy: Chotcza, Ćmielów, Rzeczniów, Sienno, Solec nad Wisłą;
- *przewaga funkcji rolniczej, pośrednie* – gminy: Bałtów, Bodzechów, Kunów i Lipsko.

Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej została zwaloryzowana przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach w latach 70. XX w. Wskaźnik Waloryzacji Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej (WWRPP) pozwala na ilościową i przestrzenną ocenę czynników naturalnych, decydujących o potencjalnej wydajności plonów na poziomie lokalnym. WWRPP jest wskaźnikiem złożonym, przyjmującym wartość maksymalną 120. Średnia wartość wskaźnika dla województwa świętokrzyskiego wynosi 69,3 punktów, a dla województwa mazowieckiego 59,9 punktów, przy średniej dla kraju 66,6 punktu. Jakość przestrzeni rolniczej jest jednak zróżnicowana przestrzennie. Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) to tereny, na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na warunki naturalne (mapa 2).

²⁰ Strona internetowa Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, irwirpan.waw.pl/index.php/offer/show/538/badania/monitoring-rozwoju-obszarow-wiejskich/badania/monitoring-rozwoju-obszarow-wiejskich

Mapa 2 Sumaryczna mapa obszarów ONW w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony internetowej Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowego Instytut Badawczy, onw.iung.pulawy.pl/mapa

Zdecydowana większość obszaru LGD została zakwalifikowana do ONW z ograniczeniami naturalnymi. Gmina Bałtów to w większości tereny poza ONW, występuje też wiele obrębów zakwalifikowanych do ONW z ograniczeniami naturalnymi (strefa 1 i 2). ONW specyficzne występuje w obrębie miejscowości Skarbka. Zdecydowana większość obrębów Gminy Bodzechów to tereny poza ONW. Pozostałe ok. 34% obrębów to ONW z ograniczeniami naturalnymi (głównie strefa 2). Miasto Ćmielów to obszar poza ONW, natomiast część wiejska to w głównej mierze tereny poza ONW, ale też ONW z ograniczeniami naturalnymi – obręby Borowina i Czarna Głina zaliczone są do ONW specyficznych. Miasto Kunów to obszar poza ONW, natomiast część wiejska to w głównej mierze tereny poza ONW, ale też ONW z ograniczeniami naturalnymi (głównie strefa 2). Cały obszar Gminy Chotcza zakwalifikowany jest do ONW z ograniczeniami naturalnymi (strefa 1 i 2). Miasto Lipsko również objęte jest ONW z ograniczeniami naturalnymi (strefa 1), natomiast część wiejska jest pod tym względem różnorodna – zdecydowana większość terenu jest poza ONW, ale występują też ONW z ograniczeniami naturalnymi obu stref oraz ONW specyficzne. Prawie cały teren Gminy Rzecznów zakwalifikowany jest poza ONW, tylko dwa obręby (Marianów i Osinki) to ONW z ograniczeniami naturalnymi (nizinne, strefa 2). Również Gmina Sienno w znakomitej większości jest poza ONW, jedynie trzy obręby to ONW z ograniczeniami naturalnymi i dwa obręby to ONW specyficzne. Miasto Solec nad Wisłą to teren zakwalifikowany do ONW specyficzne, natomiast część wiejska to głównie obszary poza ONW i w dwóch obrębach ONW z ograniczeniami naturalnymi.

1.10. Produkty lokalne

Dobry stan środowiska naturalnego oraz walory naturalne sprzyjają rozwojowi turystyki. Region posiada kilka atrakcji, które są rozpoznawalne i chętnie odwiedzane przez turystów. Znaczącym problemem jest słaba promocja miejscowych zasobów dziedzictwa naturalnego oraz kulturowego, a także słabo rozwinięta infrastruktura okoloturystyczna.

LGD Krzemieny Krąg we współpracy z Fundacją Miejsc i Ludzi Aktywnych zainicjowało proces budowania marki lokalnej. Do współpracy zaproszono liderów i lokalnych partnerów zainteresowanych rozwojem przedsiębiorczości opartej o zasoby regionu, zwanych Kreatorami Marki Lokalnej. 7 lipca 2021 r. w siedzibie LGD Krzemieny Krąg w Bałtowie odbyło się pierwsze spotkanie kreatorów marki, którzy wspólnie pracowali nad odkryciem wartości dziedzictwa i powodów do dumy z regionu. Do współpracy zaproszono samorządy, przedsiębiorców, organizacje pozarządowe, Koła Gospodyń Wiejskich i mieszkańców zainteresowanych rozwojem przedsiębiorczości opartej o zasoby regionu. Celem warsztatów była praca nad stworzeniem markowego miejsca, które da przestrzeń do wprowadzania i marketingu produktów lokalnych – produktów spożywczych,

rękodzielniczych, użytkowych, jak również klimatycznych lokalnych usług i wydarzeń. Rolą marki miejsca jest odnalezienie i wzmocnienie przewag konkurencyjnych miejsca oraz powiązanych z nim produktów. Na spotkanie licznie przybyli przedstawiciele samorządów, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, kół gospodyń wiejskich jak i mieszkańców. Uczestnicy otrzymali dawkę wiedzy oraz praktycznych przykładów dotyczących marek lokalnych. Jako wyzwania dla marki miejsca mieszkańcy wskazali m.in. wzrost świadomości lokalnej społeczności w zakresie dziedzictwa i lokalnych powodów do dumy, zwiększenie liczby turystów oraz przedłużenie ich pobytu w regionie, a także wzrost rozpoznawalności miejsca i produktów.

We wrześniu 2022 r. w Winnicy Skarpa Wiślana w Pawłowicach w Gminie Solec nad Wisłą odbyło się spotkanie „Posmakuj marki Krzemienego Kręgu”. Organizatorem spotkania było LGD Krzemieny Krąg będące inicjatorem procesu budowania marki lokalnej. Podczas spotkania można było zasmakować regionalnych smakołyków, dowiedzieć się o historii Winnicy Skarpa Wiślana, procesie produkcji wina, jak również je posmakować.

Prace nad budowaniem marki lokalnej trwają od półtora roku. Zakończono pierwszy etap inwentaryzacji i poznano zasoby obszaru, dzięki czemu może rozpocząć się drugi etap, czyli prace nad komunikacją, czyli skomunikowaniem marki z lokalnym środowiskiem, a przede wszystkim z klientami i odbiorcami tych produktów. LGD Krzemieny Krąg pracuje nad wizualizacją i powstaniem graficznych znaków związanych z lokalnymi produktami Krzemienego Kręgu, wszystkie powinny powstać w 2023 r. Wszystkie produkty będą certyfikowane, co będzie potwierdzało ich wysoką jakość. W utrzymaniu wysokiej jakości wyrobów spożywczych pomóc przedsiębiorcom mają umiejętności zdobyte na warsztatach, które odbyły się 28 kwietnia 2023 r. Zmysły uczestników warsztatów były szkolone na lokalnych produktach, tj. chruściele, czyli bałtowski, lokalny wyrób, miejscowe sery wędzone, ryby wędzone, wina z lokalnych winnic, porównując je do najlepszych produktów. LGD Krzemieny Krąg lokalną markę na rynek zamierza wprowadzić w 2024 r.

Analizowany obszar odznacza się również istniejącymi lokalnymi produktami, otrzymywanymi tradycyjnymi metodami upraw i przetwórstwa rolno-spożywczego, a także wielowiekowym dziedzictwem kulturowym, o którym świadczy m.in. duża liczba obiektów zabytkowych.

Zdaniem mieszkańców najważniejszy dla obszaru jest rozwój turystyki, która wygeneruje popyt również w innych branżach. Szansy rozwoju mieszkańcy upatrują w rozwoju turystyki i agroturystyki, które przyczynią się do promocji zdrowych i naturalnych produktów lokalnych oraz zdrowego stylu życia. Moda na produkty lokalne oraz ich certyfikacja, a także ogólnie panująca tendencja promowania zdrowej i ekologicznej żywności, mogą być szansą dla zwiększenia rozpoznawalności obszaru. Rosnąca mobilność ludności i zwiększająca się ilość osób podróżujących po Polsce, wpłynie na wzrost liczby turystów na obszarze LGD.

Jako przykładowe rozwiązanie wskazano tworzenie wiosek tematycznych. Jest to innowacyjny sposób na ożywienie gospodarki wiejskiej oraz zapewnienie mieszkańcom wsi alternatywnych dochodów. Oferta wiosek tematycznych – budowana na bazie zasobów przyrodniczych, kulturowych i historycznych danej miejscowości – pozwala przyciągnąć na tereny wiejskie turystów oraz zintegrować lokalną społeczność.

Ważne jest, aby wykorzystać potencjały obszaru do dalszego rozwoju agroturystyki na obszarze LGD poprzez tworzenie odpowiednich warunków do rozwoju działalności gospodarczej. Uzupełnieniem gospodarstw agroturystycznych może być prowadzenie zagrody edukacyjnej na rzecz edukacji poprzez organizowanie warsztatów w swoim gospodarstwie rolnym.

Obszar LSR charakteryzuje się terenami sprzyjającymi prowadzeniu działalności agroturystycznej oraz związanej z wypoczynkiem i rekreacją oraz niewykorzystanym w pełni potencjałem zasobów ludzkich. Zapotrzebowanie na tego typu działania związane jest z zainteresowaniem mieszkańców do rozwoju swoich gospodarstw rolnych, co licznie podkreślano podczas spotkań z mieszkańcami na etapie opracowania LSR. W badaniu ankietowym przeprowadzonym wśród mieszkańców LGD na etapie opracowania LSR na pytanie o największe potencjały obszaru, na których powinien się oprzeć jego rozwój wymieniano: rolnictwo, przetwórstwo oraz rozwój agroturystyki. Ponadto w ramach przeprowadzonego na etapie opracowania LSR naboru fiszek projektowych, wpłynęły liczne propozycje projektów związanych z rozwojem gospodarstw rolnych, szczególnie agroturystyki, enoturystyki, a także propozycje projektów związane z rozwojem wiosek tematycznych oraz stworzeniem marki lokalnej.

1.11. Edukacja

W zakresie szkolnictwa podstawowego, na obszarze LGD Krzemienny Krąg zlokalizowane są²¹:

- na terenie Gminy Bałtów dwie publiczne placówki szkolne – w Bałtowie i w Okole;
- na terenie Gminy Bodzechów cztery publiczne placówki szkolne – w Szewnie, Sarnówku, Bodzechowie, Chmielowie i jedna publiczna placówka prowadzona przez Stowarzyszenie – w Szwarszowicach;
- na terenie Gminy Chotcza jedna publiczna placówka szkolna – w Chotczy oraz filia w Tymienicy;
- na terenie Gminy Ćmielów dwie publiczne samorządowe placówki szkolne – w Ćmielowie i Brzostowej, a także jedna prowadzona przez Stowarzyszenie – w Podgórzu (jedynie oddział przedszkolny);
- na terenie Gminy Kunów cztery publiczne placówki szkolne – w Kunowie, Janiku, Wymysłowie i Nietulisku Dużym;
- na terenie Gminy Lipsko cztery publiczne placówki szkolne – w Długowoli, Krępie Kościelnej, Lipsku oraz Woli Soleckiej;
- na terenie Gminy Rzeczników dwie publiczne placówki szkolne – w Rzecznikowie i w Grabowcu;
- na terenie Gminy Sienno dwie publiczne placówki szkolne – w Jaworze Soleckim i w Siennie;
- na terenie Gminy Solec nad Wisłą dwie publiczne placówki szkolne – w Pawłowicach i w Solcu nad Wisłą, a także jedna niepubliczna placówka w Przedmieściu Dalszym.

Tabela 16 Współczynnik skolaryzacji brutto oraz liczba uczniów w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2020

Jednostka terytorialna	Współczynnik skolaryzacji brutto					Liczba uczniów w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców				
	2016	2017	2018	2019	2020	2016	2017	2018	2019	2020
Bałtów	103	93	87	89	87	85	103	93	87	89
Bodzechów	88	85	83	82	83	83	88	85	83	82
Chotcza	83	79	79	79	79	81	83	79	79	79
Ćmielów	82	79	74	72	69	74	82	79	74	72
Kunów	78	77	74	73	73	73	78	77	74	73
Lipsko	107	104	104	102	101	102	107	104	104	102
Rzeczników	82	83	85	85	82	86	82	83	85	85
Sienno	86	87	90	87	86	84	86	87	90	87
Solec nad Wisłą	85	85	88	85	89	87	85	85	88	85
LGD Krzemienny Krąg	88	86	85	84	83	84	88	86	85	84
województwo mazowieckie	101	99	99	98	99	93	101	99	99	98
województwo świętokrzyskie	95	94	94	93	94	93	95	94	94	93
Polska	97	95	95	95	96	96	97	95	95	95

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W tabeli 16 przedstawiony został *współczynnik skolaryzacji brutto* oraz *liczba uczniów w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców*. Współczynnik skolaryzacji jest miarą powszechności nauczania, tj. służy do oceny aktywności edukacyjnej ludności.

Ze względu na to, że w Polsce nauka w szkołach podstawowych jest obowiązkowa, współczynnik skolaryzacji osiąga dość wysokie wartości, ponieważ wszystkie dzieci w wieku szkolnym powinny być objęte nauką. Wartość wskaźnika poniżej 100% nie oznacza, że dzieci nie uczęszczają do szkół w ogóle, ale może

²¹ Na podstawie raportów o stanie poszczególnych gmin za 2021 r.

wynikać z faktu, że kształcą się w szkołach zlokalizowanych na obszarze innych jednostek terytorialnych lub też kształcą się za granicą. W drugą stronę – współczynnik powyżej 100% (np. w Gminie Lipsko w latach 2016–2020) oznacza, że do szkół na terenie gminy uczęszczają osoby zameldowane poza nią (najczęściej z gmin sąsiednich) i jest to charakterystyczne dla miast, ale może też oznaczać, że w tych szkołach uczą się osoby, które przekroczyły wiek nominalnie przypisany temu poziomowi edukacji. Im niższy współczynnik skolaryzacji, tym mniej dzieci, które w danej gminie powinny realizować obowiązek szkolny. Można założyć, że jeśli dzieci z danej gminy nie uczęszczają w niej do szkoły, to istnieje duże prawdopodobieństwo, że w ogóle fizycznie ich tam nie ma, a co za tym idzie – nie ma też rodziców (wyjazd za granicę, praca i nauka w większych ośrodkach miejskich).

Powyższe dane statystyczne pozyskane z GUS skonfrontowano z danymi pozyskanymi bezpośrednio w szkołach podstawowych z obszaru LGD (tabela 17). Najlepsze wyniki osiągają gminy Sienno i Rzecznów, natomiast i w tym przypadku średnia wartość dla LGD nie jest korzystna i oznacza, że na obszarze do szkół uczęszcza mniej uczniów niż liczba osób przypisana do nich w danym roku szkolnym.

Tabela 17 Liczba uczniów w obwodach szkolnych obejmujących daną gminę oraz liczba osób, które w danym roku rozpoczęły naukę w szkole na terenie danej gminy z obszaru LGD w latach 2019–2021

Gmina	Ilość osób w 2019 r.		Ilość osób w 2020 r.		Ilość osób w 2021 r.		% udział 2021
	w obwodach szkolnych obejmujących gminę	które rozpoczęły naukę na terenie gminy	w obwodach szkolnych obejmujących gminę	które rozpoczęły naukę na terenie gminy	w obwodach szkolnych obejmujących gminę	które rozpoczęły naukę na terenie gminy	
Bałtów	249	170	228	149	223	151	67,7
Bodzechów	831	566	915	560	903	554	61,4
Chotcza	212	149	220	158	225	159	70,7
Ćmielów	589	365	634	357	587	356	60,6
Kunów	726	432	714	411	789	473	59,9
Lipsko	374	261	342	251	337	244	72,4
Rzecznów	397	339	362	317	375	340	90,7
Siemno	565	565	564	564	554	554	100,0
Solec nad Wisłą	360	257	345	294	354	269	76,0
Łącznie	4303	3104	4324	3061	4347	3100	-
Udział %	-	72,1	-	70,1	-	71,3	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze szkół podstawowych z gmin z obszaru LGD Krzemienny Krąg

Jakość szkolnictwa w poszczególnych gminach obrazują średnie wyniki z egzaminów w klasie 8 szkoły podstawowej. Po reformie szkolnictwa, w wyniku której zlikwidowano gimnazja, pierwszy egzamin ósmoklasisty odbył się w 2019 r. W tabeli 18 przedstawiono średnie wyniki z egzaminów ósmoklasisty w poszczególnych gminach LGD Krzemienny Krąg oraz średnią LGD w porównaniu do średnich dla województw i kraju w latach 2019–2022 w ramach trzech podstawowych przedmiotów, tj. język polski, język angielski, matematyka (kolorem zielonym wpisano dwa najlepsze wyniki w danym roku z danego przedmiotu wśród gmin obszaru LGD).

Tabela 18 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie do średnich województw i kraju w latach 2019–2022

Jednostka terytorialna	Język polski				Matematyka				Język angielski			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Bałtów	57,4	66,1	40,1	56,7	30,4	43,8	38,6	51,0	44,8	48,3	42,2	54,7
Bodzechów	55,6	57,5	60,2	61,8	36,4	38,9	46,2	51,0	49,9	52,0	67,5	68,5
Chotcza	50,9	42,7	42,1	46,2	37,6	43,3	35,7	57,5	47,6	45,7	45,0	60,4
Ćmielów	65,5	56,5	46,7	56,1	42,1	33,7	30,5	38,8	55,9	40,5	47,3	55,8
Kunów	63,3	57,9	52,4	65,8	35,7	41,8	39,8	52,5	54,0	41,2	52,7	62,6
Lipsko	61,4	61,2	64,0	60,2	44,0	48,1	48,2	53,2	59,9	52,7	62,9	57,1
Rzeczniów	62,6	53,7	55,8	54,5	35,1	40,4	49,9	47,8	41,5	41,7	59,0	58,8
Siemno	58,9	52,4	48,5	48,8	42,5	36,5	35,5	51,2	41,5	36,2	45,7	54,3
Solec nad Wisłą	55,3	55,7	52,6	52,5	36,7	36,2	35,1	43,7	42,9	37,7	50,8	50,1
województwo mazowieckie	67,3	62,1	63,7	63,8	49,8	50,3	52,4	62,1	64,5	59,4	70,9	71,6
województwo świętokrzyskie	63,5	58,5	59,1	59,4	44,1	45,8	47,0	57,1	56,9	52,4	64,5	65,1
Polska ²²	63	59	60	60	45	46	47	57	59	54	66	67

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Edukacji i Nauki (mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminow)

Poza nauką na poziomie podstawowym, na obszarze LGD Krzemieny Krąg mieszkańcy mają dostęp do kształcenia na szczeblu średnim. W Gminie Lipsko funkcjonuje Zespół Szkół Ogólnokształcących i Technicznych w Lipsku im. Jana Pawła II (jednostka organizacyjna powiatu lipskiego), w Gminie Siemno – Zespół Szkół Technicznych w Siemnie (jednostka organizacyjna powiatu lipskiego) oraz Zespół Szkół Ogólnokształcących w Siemnie (jednostka gminna), natomiast w Gminie Solec nad Wisłą – Zespół Szkół w Solcu nad Wisłą (jednostka organizacyjna powiatu lipskiego). Młodzież ma również możliwość kształcenia w Szkole Muzycznej I stopnia w Siemnie, która jest pokłosiem ogniska muzycznego funkcjonującego w gminie od około 80 lat – pomimo wiejskiego charakteru gminy, liczba uczniów nie odbiega od szkół miejskich. Mieszkańcy gmin z obszaru LGD położonych w województwie świętokrzyskim mają dobry dostęp do bazy oświatowej Gminy Ostrowiec Świętokrzyski, gdzie funkcjonują m.in. takie szkoły (jednostki organizacyjne powiatu ostrowieckiego) jak: Liceum Ogólnokształcące Nr I im. Stanisława Staszica, Liceum Ogólnokształcące Nr II im. Joachima Chreptowicza, Liceum Ogólnokształcące Nr III im. Władysława Broniewskiego, Zespół Szkół Ogólnokształcących Mistrzostwa Sportowego, Zespół Szkół Nr 1 im. Mikołaja Kopernika, Zespół Szkół Nr 2 czy Zespół Szkół Nr 3.

1.12. Innowacyjność i współpraca

Elementem bazowym oceniającym innowacyjność regionu jest ilość podjętych działań w kierunku rozwoju nowoczesnych technologii, infrastruktury, sfery badania i rozwój (B+R) oraz społeczeństwa informacyjnego. Każde z wymienionych działań mogło być w ostatnich latach realizowane przy dofinansowaniu w ramach Programu Operacyjnego Inteligentny Rozwój (POIR) na lata 2014–2020. We wskazanym okresie na terenie województwa świętokrzyskiego podpisano umowy/wydano decyzje o dofinansowanie 214 projektów ze wsparciem w ramach ww. programu, natomiast na terenie województwa mazowieckiego było to 2 127 umów/decyzji. Na całym obszarze LGD tylko na terenie dwóch gmin podpisano umowy w ramach tego programu: Lipsko – 2, Kunów – 3. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw w 2020 roku w województwie świętokrzyskim wynosił 25,8% – był to wzrost w stosunku do 2016 r. o 15,4 pp., jednak nadal wynik w 2020 r. był niższy od średniej w Polsce – 31,2%. Natomiast znacznie wyższy wynik osiągnęło województwo mazowieckie: średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw w 2020 roku wynosił tutaj 37,9% i był to wzrost w stosunku do 2016 r. o 21,1 pp. (dane GUS).

²² Dane dla kraju dostępne w wartościach zaokrąglonych do liczb całkowitych.

Innowacyjność ma znaczący wpływ na rozwój gospodarki. Innowacyjna gospodarka jest istotnym instrumentem kształtowania wysokiej jakości życia mieszkańców oraz wzmacniania konkurencyjności regionu. W czerwcu 2021 r. Komisja Europejska opublikowała *Europejski Ranking Innowacyjności 2021*, który pokazuje, że wyniki Krajów Europy w zakresie innowacji poprawiają się w całej Unii Europejskiej. Od 2014 r. wyniki w zakresie innowacji wzrosły średnio o 12,5%. Zgodnie z opracowaniem województwo świętokrzyskie znalazło się na 225. pozycji w rankingu 240 regionów Unii Europejskiej – najgorzej wśród regionów Polski prezentował się „Mazowiecki Regionalny” (województwo mazowieckie bez Warszawy) – 228. miejsce w rankingu, natomiast najwyższą pozycję w kraju objął „Warszawski stołeczny” (137. miejsce w rankingu).

Dla województwa świętokrzyskiego opracowana została i przyjęta przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Świętokrzyskiego 2030+*, opierająca się na idei tzw. inteligentnych specjalizacji. Są to obszary aktywności gospodarczej, które mają potencjał, aby sprzyjać wzrostowi gospodarstwu opartemu na innowacjach, przedsiębiorczości i konkurencyjności. W województwie świętokrzyskim inteligentnymi specjalizacjami są: przemysł metalowo-odlewniczy, nowoczesne rolnictwo i przetwórstwo rolno-spożywcze, zasobooszczędne budownictwo, turystyka zdrowotna, technologie informacyjno-komunikacyjne, branża targowo-kongresowa oraz zrównoważony rozwój energetyczny. W województwie mazowieckim natomiast obowiązuje *Regionalna Strategia Innowacji dla Mazowsza do 2030 roku*. Obszary inteligentnej specjalizacji Mazowsza to: bezpieczna żywność, inteligentne systemy w przemyśle i infrastrukturze, nowoczesny ekosystem biznesowy oraz wysoka jakość życia.

W Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność objętej Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 przyjęto jako definicję innowacyjności: „wprowadzenie na rynek nowego lub udoskonalonego produktu, usługi lub procesu organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych. Dla przedsięwzięć związanych z rozwojem przedsiębiorczości, z racji charakteru operacji definicję tę uściślono i przyjęto, iż innowacja to wprowadzenie na rynek przez dane przedsiębiorstwo nowego towaru lub usługi, lub znaczące ulepszenie oferowanych uprzednio towarów lub usług w odniesieniu do ich charakterystyk lub przeznaczenia”. Spełnienie kryterium innowacyjności było weryfikowane przez członków Rady na podstawie wniosku, przedstawionej argumentacji wnioskodawcy, własnej wiedzy oraz znajomości obszaru objętego LSR.

W kontekście innowacyjności i warunków do jej rozwoju warto przeanalizować kwestię cyfryzacji, w tym dostępu do wysokiej jakości Internetu. Zgodnie z danymi Urzędu Komunikacji Elektronicznej, aktualna²³ penetracja lokalowa 100 Mb/s²⁴ dla gmin obszaru LGD jest najwyższa w Gminie Ćmielów (72%) i jest niemal równa średniej dla Polski. Najgorsza sytuacja w tym kontekście występuje w Gminie Chotcza – tylko 1%, przy czym wyznaczono cel strategiczny wzrostu do 2025 r. do łącznej wartości 56%, co jednak dalej będzie wartością poniżej średniej dla Polski, która do tego czasu też wzrośnie. Wartości wskaźnika dla gmin LGD leżących w województwie świętokrzyskim przedstawiono na wykresie 12, natomiast dla gmin w województwie mazowieckim – na wykresie 13.

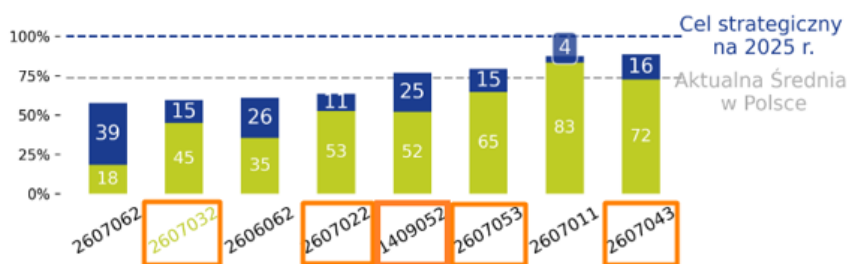
---

²³ inf. z dn. 15.09.2022 r.

²⁴ Penetracja lokalowa to stosunek liczby wszystkich lokali mieszkalnych w budynkach w zasięgu sieci min. 100 Mb/s (budynek, w którym operatorzy deklarują możliwość świadczenia danych usług) do ogólnej liczby lokali mieszkalnych na analizowanym obszarze. Należy wyjaśnić, że na potrzeby monitorowania postępów realizacji celów Europejskiej Agendy Cyfrowej gospodarstwo domowe utożsamiane jest z lokalem mieszkalnym.

Wykres 12 Penetracja lokalowa 100 Mb/s aktualna i planowana po realizacji Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (2014–2020) w Gminie Bodzechów na tle gmin sąsiednich, w tym wszystkich z obszaru LGD w województwie świętokrzyskim

Penetracja lokalowa 100 Mb/s aktualna i po realizacji POPC na tle sąsiednich gmin

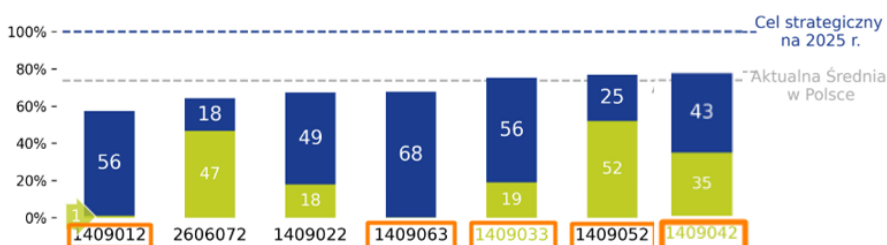

TERYT	Nazwa gminy	TERYT	Nazwa gminy
2607062	Waśniów	1409052	Siemno
2607032	Bodzechów	2607053	Kunów
2606062	Sadowie	2607011	Ostrowiec Świętokrzyski
2607022	Baltów	2607043	Ćmielów

Źródło: Urząd Komunikacji Elektronicznej, Atlas szerokopasmowego dostępu do Internetu, mapbook.uke.gov.pl/areas

Wykres 13 Penetracja lokalowa 100 Mb/s aktualna i planowana po realizacji Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (2014–2020) w Gminie Lipsko na tle gmin sąsiednich, w tym wszystkich z obszaru LGD w województwie mazowieckim

Penetracja lokalowa 100 Mb/s aktualna i po realizacji POPC na tle sąsiednich gmin

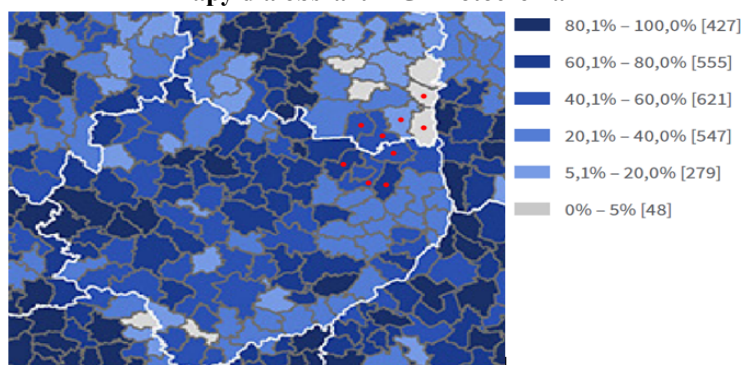

TERYT	Nazwa gminy	TERYT	Nazwa gminy
1409012	Chotcza	1409033	Lipsko
2606072	Tarłów	1409052	Siemno
1409022	Ciepielów	1409042	Rzeczniów
1409063	Solec nad Wisłą		

Źródło: Urząd Komunikacji Elektronicznej, Atlas szerokopasmowego dostępu do Internetu, mapbook.uke.gov.pl/areas

Biorąc pod uwagę penetrację budynkową zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s, sytuacja na obszarze nie jest najlepsza, z wyjątkiem gmin Ćmielów i Kunów, gdzie wartość wskaźnika mieści się w przedziale 60,1–80,0%. Żadna z gmin obszaru nie osiąga wskaźnika na poziomie powyżej 80%. Najniższe wskaźniki na obszarze (0–5%) osiągają gminy: Solec nad Wisłą i Chotcza (mapa 3).

Mapa 3 Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s – fragment mapy dla obszaru LGD i otoczenia

Źródło: Urząd Komunikacji Elektronicznej, Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2021 roku, s. 115

Podczas prac nad strategią mieszkańcy zwracali uwagę na korzyści płynące z rozwoju cyfryzacji szczególnie w zakresie nauki oraz pracy zdalnej. Jednak jak podkreślano nie wszyscy przedsiębiorcy oraz mieszkańcy zdają sobie sprawę z tych korzyści, mogą również obawiać się zagrożeń z niego płynących. Dlatego

uczestnicy spotkań podkreślali, iż istotne jest podjęcie działań ukierunkowanych na cyfryzację obszaru oraz zwiększenie świadomości mieszkańców zarówno w zakresie korzyści jakie płyną z wykorzystania cyfryzacji w nauce oraz usługach, jak i unikania zagrożeń związanych z cyberprzestępczością. Te działania według mieszkańców należy też kierować do seniorów, gdyż często to właśnie oni są narażeni na zagrożenia internetowe oraz na wykluczenie cyfrowe.

LGD Krzemieny Krąg w ramach poprzedniej LSR zrealizowała trzy projekty współpracy: *Kreator przedsiębiorczości*, *Questingowy Projekt Współpracy* oraz *Czas na Świętokrzyskie*. Celem pierwszego było stworzenie warunków do powstania stabilnych mikroprzedsiębiorstw i podmiotów ekonomii społecznej, rozwój istniejących firm oraz kształtowanie postaw przedsiębiorczych. Projekt ten podzielono na dwa panele: Laboratorium Przedsiębiorczości i Lokalne Centra Wspierania Przedsiębiorczości. W ramach drugiego projektu realizowano operacje integracyjne oraz imprezy questingowe. Projekt trzeci obejmował natomiast działania marketingowe, a jego zadaniem była promocja i rozwój turystyczny obszaru z wykorzystaniem zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Projekt polegał na realizacji operacji w zakresie budowy ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, promowaniu obszarów objętych LSR oraz stworzeniu warunków rozwoju przedsiębiorczości na obszarach objętych LSR partnerskich grup. Podstawą było powstanie na terenie trzech partnerskich LGD-ów ścieżek questingowych wykorzystujących walory przyrodnicze, historyczne i kulturowe. Warto podkreślić, że jeden z partnerów LGR Wielkie Jeziora Mazurskie dokonał zakupu houseboata, który posłużył do powstania questu wodnego po jeziorach mazurskich, a zaplanowane rejsy pozwoliły w niecodzienny sposób poznać walory kulturowe tego obszaru działania.

Działalność Lokalnej Grupy Działania wpływa na poprawę komunikacji i poziomu współpracy pomiędzy mieszkańcami obszaru. Podkreślić należy fakt, iż we wszystkich projektach grantowych w poprzedniej LSR jednym z kryteriów było lokalne partnerstwo. W konsekwencji większość stowarzyszeń ubiegających się o dofinansowanie włączyło do działań inne stowarzyszenia i mieszkańców. Projekty partnerskie stanowią dobrą formę kooperacji LGD i wpływają pozytywnie na rozwój umiejętności współdziałania w realizowaniu istotnych celów. Wydaje się niezbędne, aby w przyszłości w dalszym ciągu zwracać uwagę na ten aspekt, a także starać się do realizowania projektów dobierać solidnych i sprawdzonych partnerów. Również sami pracownicy Biura LGD oraz Członkowie dostrzegają wiele korzyści płynących z realizacji takich projektów. Dlatego uznano, iż w celu zwiększenia możliwości rozwoju mieszkańców oraz podmiotów z obszaru LGD należy kontynuować projekty partnerskie, do których realizacji będzie zachęcała LGD oraz będzie stwarzała warunki do realizacji tych projektów dzieląc się swoim doświadczeniem z osobami, które będą chciały podjąć się realizacji takich operacji.

1.13. Zasada równości szans i niedyskryminacji

LGD Krzemieny Krąg poważnie podchodzi do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami lub ludzi młodych oraz zasady równości kobiet i mężczyzn. W poprzedniej LSR określono konkretną grupę osób w niekorzystnej sytuacji, którą stanowiły osoby młode – do 34. roku życia, względu na odpływ młodych i wykształconych osób do większych aglomeracji miejskich. W obecnej LSR planuje się aktywizację osób młodych (do 25. roku życia), aktywizację osób starszych, a także członków organizacji pozarządowych oraz działaczy, w tym animatorów lokalnych, ze względu na małe zaangażowanie lokalnej społeczności w rozwój obszaru LGD Krzemieny Krąg, co ściśle związane jest z wnioskami z przeprowadzonej diagnozy. Jako grupę osób w niekorzystnej sytuacji, dla której przewidziano szczególne wsparcie, wskazano osoby poszukujące zatrudnienia. Wspieranie rozwoju tej grupy ma na celu zatrzymanie większej liczby osób w regionie, przez co ulegnie poprawie sytuacja demograficzna oraz powstanie większa liczba atrakcyjniejszych miejsc pracy. Wybór ten jest wynikiem przeprowadzonej diagnozy. Podczas wdrażania LSR upowszechniane i wdrażane będą rozwiązania innowacyjne, w tym cyfrowe, usuwające bariery rozwojowe wsi.

1.14. Zagrożenie trwałą marginalizacją

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) to podstawowy dokument strategiczny polityki regionalnej państwa. Dokument przedstawia cele polityki regionalnej oraz działania i zadania, jakie do ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorządy: wojewódzkie, powiatowe i gminne oraz pozostałe podmioty

uczestniczące w realizacji tej polityki w perspektywie roku 2030. Strategia ta jest zbiorem wspólnych wartości, zasad współpracy rządu i samorządów oraz partnerów społeczno-gospodarczych na rzecz rozwoju kraju i województw. Istotną częścią dokumentu jest Załącznik 1. *Lista gmin zagrożonych trwałą marginalizacją: programowanie 2021–2027*. Obszary zagrożone trwałą marginalizacją to zróżnicowane przestrzennie pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego jak i funkcji gospodarczych skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast, w których nastąpiła kumulacja negatywnych zjawisk społecznych i ekonomicznych.

Wśród gmin z obszaru LGD Krzemienny Krąg na powyższej liście znalazło się pięć gmin: Bałtów (województwo świętokrzyskie) oraz Chotcza, Rzecznów, Sienno i Solec nad Wisłą (województwo mazowieckie). Na poziomie regionalnym, w *Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+*, wyznaczone w KSRR 2030 obszary zagrożone trwałą marginalizacją na terenie województwa świętokrzyskiego określono jako jeden z obszarów strategicznej interwencji: *OSI Obszary zagrożone trwałą marginalizacją*.

Wskaźnik zagrożenie trwałą marginalizacją na obszarze LSR za 2020 r.: obszar LGD osiąga 4 pkt²⁵.

2. Analiza SWOT

Analiza SWOT to jedno z najpopularniejszych i najskuteczniejszych narzędzi analitycznych wykorzystywanych we wszystkich obszarach planowania strategicznego. Jej nazwa pochodzi od akronimów angielskich słów *Strengths* (mocne strony), *Weaknesses* (słabe strony), *Opportunities* (szanse) i *Threats* (zagrożenia). Polega ona na zidentyfikowaniu wymienionych wyżej czterech grup czynników, dzięki czemu można je odpowiednio wykorzystać w procesie zaplanowanego rozwoju lub zniwelować skutki ich negatywnego wpływu. Dzięki tej metodzie można również pogrupować czynniki na pozytywne (mocne strony i szanse) oraz negatywne (słabe strony i zagrożenia). Często dzieli się je również na czynniki wewnętrzne (opisujące mocne i słabe strony danej jednostki) oraz czynniki zewnętrzne (czyli szanse i zagrożenia wynikające z jej mikro- i makrootoczenia). Czynniki wewnętrzne (mocne i słabe strony) są zależne m.in. od władz lokalnych i lokalnej społeczności, natomiast czynniki zewnętrzne (szanse i zagrożenia) należące do otoczenia bliższego i dalszego są niezależne od władz danej jednostki, a także jej mieszkańców.

Tabela 19 Schemat analizy SWOT

S	<i>Strengths</i>	Silne strony, atuty, zalety	ZASOBY
W	<i>Weaknesses</i>	Słabe strony, słabości, wady	
O	<i>Opportunities</i>	Szanse, możliwości, okazje	OTOCZENIE
T	<i>Threats</i>	Zagrożenia, trudności	

Źródło: opracowanie własne

Analiza SWOT dla obszaru LGD Krzemienny Krąg (tabela 20) została przeprowadzona w oparciu o dostępne dane uzyskane podczas prac nad diagnozą obszaru, w tym dane GUS, a przede wszystkim z wykorzystaniem zróżnicowanych metod partycypacji społecznej. W analizie starano się uwzględnić możliwie najwięcej rekomendacji, uwag i opinii lokalnej społeczności, będącej przedstawicielami wszystkich trzech sektorów: społecznego, gospodarczego i publicznego oraz mieszkańców.

²⁵ Zgodnie z załącznikiem nr 5 do Regulaminu konkursu na wybór LSR *Kryteria wyboru LSR*, kryterium 5.1

Tabela 20 Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Ciekawa historia i dziedzictwo kulturowe obszaru, w tym cenne zabytki.	1. Depopulacja obszaru – spadek liczby mieszkańców większy niż średnio w województwie świętokrzyskim i kraju, spowodowany znacznie ujemnym przyrostem naturalnym i ujemnym saldem migracji.
2. Unikatowe walory przyrodniczo krajobrazowe i czyste środowisko naturalne.	2. Stosunkowo szybko starzejące się społeczeństwo i mały udział dzieci w ludności ogółem.
3. Wysokie walory turystyczne i atrakcyjne położenie pod względem turystycznym.	3. Niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców – mała liczba istniejących i nowo rejestrowanych podmiotów gospodarczych.
4. Istnienie produktów lokalnych.	4. Niedostateczna aktywność mieszkańców w organizacjach pozarządowych.
5. Duża lesistość terenu.	6. Duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych.
	7. Niski wskaźnik pozwoleń wydanych na budowę i zgłoszeń budowy z projektem.
	8. Wysoki poziom bezrobocia i mało atrakcyjny lokalny rynek pracy.
	9. Ubożenie mieszkańców – wysoki udział osób i gospodarstw domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej oraz wysoki udział rodzin i dzieci otrzymujących zasiłki rodzinne.
	10. Niski i malejący współczynnik skolaryzacji, świadczący o tym, że część mieszkańców realizuje obowiązek szkolny poza obszarem.
	11. Niewystarczający dostęp do miejsc wychowania przedszkolnego.
	12. Brak miejsc opieki nad dziećmi do lat 3.
	13. Stosunkowo niski stopień zwodociągowania i skanalizowania obszaru oraz niski udział korzystających z sieci gazowej.
	14. Braki w rozwiązaniach cyfrowych i w innowacyjnym podejściu do wzrostu gospodarczego obszaru.
SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej.	1. Zmiany klimatu.
2. Cyfryzacja życia codziennego	2. Emigracja mieszkańców Polski.
3. Wzrost świadomości obywatelskiej, w tym poczucia tożsamości i identyfikacji z miejscem zamieszkania.	3. Depopulacja mieszkańców obszaru LGD.
4. Wzrost średniej długości życia.	4. Konsekwencje społeczne i gospodarcze związane z występowaniem pandemii COVID-19, wojny w Ukrainie i ewentualnych innych nieprzewidzianych wydarzeń.
5. Moda na migracje z większych miast na wieś.	5. Wykluczenie cyfrowe.
6. Zbudowanie silnej i rozpoznawalnej marki lokalnej.	6. Wzrost kosztów życia mieszkańców obszaru.
	7. Duża atrakcyjność turystyczna innych regionów.

Źródło: opracowanie własne

Wnioski z analizy SWOT

Zdecydowanym atutem obszaru są jego walory przyrodnicze i krajobrazowe, w tym dwie rzeki (Kamienna i Wisła) oraz liczne formy ochrony przyrody i krajobrazu. Obszar posiada ogromny potencjał turystyczny, zarówno ten jeszcze nie do końca wykorzystany, jak i ten będący rozpoznawalnym w kraju (m.in. Bałtowski Kompleks Turystyczny, Krzemionki Opatowskie, Nowe Muzeum Porcelany AS w Ćmielowie). Ważnym atutem obszaru w kontekście atrakcyjności turystycznej jest jego położenie geograficzne. Bardzo ważne jest także istnienie lokalnych produktów. Poza położeniem geograficznym i warunkami naturalnymi podkreślić należy również przywiązanie do tradycji i kultury. Nie uda się jednak wykorzystać posiadanych zasobów bez impulsu dla lokalnej społeczności, którą zachęcić należy do działania na rzecz rozwoju obszaru poprzez upowszechnianie kulturowego lokalnego dziedzictwa.

Najistotniejszą słabą stroną obszaru jest jego sytuacja demograficzna, która wskazuje na wyludnianie się obszaru przy jednoczesnym, stosunkowo szybkim starzeniu się społeczeństwa. Również wskaźniki dotyczące przedsiębiorczości, pomimo, że corocznie ulegają poprawie, znacznie odbiegają od średnich dla województwa mazowieckiego i świętokrzyskiego oraz średniej krajowej. Brak przedsiębiorczości na obszarze, który jednocześnie nie jest wystarczająco atrakcyjny dla inwestorów zewnętrznych, powoduje ubożenie społeczeństwa i wpływa na niską atrakcyjność lokalnego rynku pracy.

Szansy rozwoju można upatrywać przede wszystkim w wykorzystaniu potencjałów, w szczególności poprzez zwiększenie bazy turystycznej i okołoturystycznej oraz atrakcji turystycznych. Nie bez znaczenia może tutaj być także wzrost mody na zdrowy styl życia i osiedlanie się na obszarach wiejskich, przy czym warunkiem atrakcyjności danego miejsca jako miejsca zamieszkania coraz częściej staje się dostęp do szybkiego, wysokiej jakości Internetu i możliwość pracy zdalnej. Należy pamiętać o pielęgnowaniu atutów przyrodniczych poprzez ochronę środowiska i realizację działań na rzecz przeciwdziałania skutkom zmian klimatu.

Zagrożeniem dla obszaru LGD jest depopulacja mieszkańców obszaru, szczególnie osób młodych, co jest związane z ograniczoną liczbą miejsc pracy w regionie oraz małą liczbą inwestycji.

3. Wnioski z diagnozy

Na podstawie danych statystycznych, opinii mieszkańców wyrażonych w ankietach oraz spotkań z nimi określono problemy oraz potencjały, które w największym stopniu oddziałują bądź mogą oddziaływać na obszar LGD. Słabe strony oraz zagrożenia powinny być pokonywane przez mocne strony oraz szanse rozwoju, które stoją przed obszarem. Na ich podstawie zostały wysunięte wnioski na temat obszaru LGD, które ukazują również potrzeby mieszkańców.

Zgodnie z danymi statystycznymi obszar LGD stopniowo wyludnia się. W 2021 roku liczba ludności wyniosła 58 982 osoby, co stanowiło spadek w stosunku do 2016 r. o 7,3%, a w stosunku do 2010 r. aż o 11,3%. Jest to utrata liczby mieszkańców na poziomie znacznie wyższym niż średnio w województwie świętokrzyskim (w stosunku do 2016 r. spadek o 5,2%, w stosunku do 2010 r. spadek o 7,6%) i w Polsce (w stosunku do 2016 r. spadek o 1,4%, w stosunku do 2010 r. spadek o 1,6%). Średnia w województwie mazowieckim jest dodatnia – mieszkańców przybywa. Dane demograficzne wskazują, że obszar LGD jest obszarem stosunkowo szybko starzejącym się. Udział najstarszych grup ludności znacznie wzrósł w badanym okresie przy jednoczesnym spadku udziału ludności w wieku produkcyjnym i przedprodukcyjnym. Udział osób w wieku poprodukcyjnym wzrósł w 2021 r. w stosunku do 2016 r. aż o 3,4 pp. i osiągnął wartość wyższą niż średnie dla województwa mazowieckiego i świętokrzyskiego oraz Polski. Udział dzieci jest z kolei najniższy w porównaniu do tych jednostek.

Przyrost naturalny na obszarze LGD Krzemienny Krąg w całym analizowanym okresie był ujemny, wartości w poszczególnych latach wahały się, jednak ogólna tendencja wskazuje na stopniowe pogłębianie się negatywnej sytuacji w tym zakresie. Warto jednak zwrócić uwagę, że nagły spadek wartości wskaźnika nastąpił w latach 2020–2021, które były szczególne pod względem zmian w sytuacji demograficznej, ponieważ w związku z pandemią COVID-19 wzrosła liczba zgonów, co w konsekwencji miało znaczący wpływ na kształtowanie się poziomu przyrostu naturalnego. Najgorszym wskaźnikiem w 2021 r. wewnątrz LGD charakteryzowała się Gmina Chotcza osiągając wynik: -13,5. Średnia dla LGD wyniosła -10,0 i była znacznie gorsza od średnich dla

województw mazowieckiego i świętokrzyskiego oraz Polski. Na problem wyludniania się obszaru wskazuje także wskaźnik salda migracji na 1 000 mieszkańców, który w całym analizowanym okresie był ujemny.

Analiza lokalnej gospodarki i przedsiębiorczości wykazała, że wartości wskaźników gospodarczych dla LGD charakteryzują się tendencją rosnącą, jednak jest ona widoczna także dla województw świętokrzyskiego i mazowieckiego oraz Polski. Pomimo pozytywnego zjawiska systematycznego wzrostu wartości wskaźników opisujących sytuację gospodarczą, średnia dla LGD Krzemieny Krąg w każdym analizowanym roku była znacznie niższa od średniej dla województw i Polski. Analizując te kwestie należy jednak zwrócić uwagę na dynamikę zmian. Na podstawie zobrazowanych w Diagnostyce danych należy stwierdzić, że pomimo corocznie niższych wartości analizowanych wskaźników dla LGD Krzemieny Krąg w stosunku do województwa świętokrzyskiego, województwa mazowieckiego i Polski, tempo ich wzrostu jest znacznie wyższe, co stanowi pozytywne zjawisko, na które z pewnością miała wpływ realizacja Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność, w której jednym z dwóch celów szczegółowych był „Obszar zaktywizowany gospodarczo”. Również w ciągu ostatnich lat obserwuje się systematyczny spadek bezrobocia. Natomiast niepokojący jest fakt wzrostu bezrobocia długoterminowego.

Problemem obszaru wydaje się być aktywność lokalnej społeczności i ilość efektywnie działających formalnych grup mieszkańców. Wskaźnik *liczba fundacji, stowarzyszeń, organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców w 2021 r.* i każdym poprzednim roku był dla LGD niższy niż średnia dla województw mazowieckiego, świętokrzyskiego i Polski. Wewnątrz obszaru najlepszym wynikiem w 2021 r. charakteryzowały się gminy Bałtów (53), Sienno (52) i Solec nad Wisłą (52) – wyższym od średniej dla województwa mazowieckiego (49), świętokrzyskiego (40) i Polski (41). Ponadto mieszkańcy na spotkaniach zauważali, że wciąż występują braki w aktywności społecznej oraz integracji różnych podmiotów. Bardzo istotnymi działaniami integrującymi i wzmacniającymi tożsamość lokalną w najbliższym czasie będzie wspieranie kapitału społecznego. Zaangażowana i kreatywna społeczność oraz aktywni liderzy działający na tym obszarze są szansą na wzrost popularności inicjatyw oddolnych i odpowiedzialności społecznej. Należy dążyć do ciągłego zwiększania współpracy różnych środowisk i grup społecznych oraz zachęcać pojedynczych mieszkańców do większego zaangażowania na rzecz rozwoju regionu. Konieczne jest zatem wsparcie dla działalności związanych z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego. Konieczne są zatem działania rozwijające obszar gospodarczo. Szansą dla takich działań są zewnętrzne środki na rozwój przedsiębiorstw jak i preferencyjne warunki dla osób chętnych do założenia własnej działalności gospodarczej. Wsparcie dla branż turystycznej oraz kulturalno-rozrywkowej wpłynie na rozwój pozostałych i idący za tym wzrost przedsiębiorczości i poprawę gospodarki obszaru.

Obszar LGD posiada bogatą historię i dziedzictwo kulturowe, w tym znaczne zabytki. Spójność kulturowa mająca swoje korzenie w historii obszaru znajduje wyraz w istniejących obiektach kultury materialnej, są to zarówno kościoły, pałacyki i kapliczki, jak również pomniki i zbiorowe mogiły wojenne ku czci poległych. W rejestrze zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa znajduje się wiele cennych zabytków zlokalizowanych na obszarze LGD. Obszar jest bogaty w ciekawe i rozpoznawalne atrakcje turystyczne i ma potencjał do dalszego rozwoju w tym kierunku. Ponadto różnorodność form ochrony przyrody terenu, lokalne produkty spożywcze, a także szereg kulturowych inicjatyw lokalnych sprzyja rozwojowi turystyki wiejskiej i ekoturystyki. Ważne będzie stworzenie odpowiednich warunków osobom planującym podejmowanie działalności gospodarczej, wytwórcom lokalnych produktów, osobom działającym w obszarze turystyki, rozrywki itp. do podejmowania efektywnych działań związanych z promocją, zachowaniem i komercjalizacją lokalnego dziedzictwa. Wprowadzenie innowacyjnych, inteligentnych rozwiązań w obszarze dziedzictwa lokalnego doprowadzi do wzrostu konkurencyjności obszaru oraz ochrony i zachowania historycznych i przyrodniczych walorów.

Biorąc pod uwagę strukturę wieku i zachodzące zmiany, należy ukierunkować działania tak, aby zapewnić mieszkańcom odpowiednie warunki do życia na obszarze. Przede wszystkim przy doborze przedsięwzięć należy zwrócić uwagę na osoby młode, które zamieszkują obszar. Przeciwdziałanie depopulacji obszaru LGD wymaga tworzenia korzystnych warunków rozwojowych dla dzieci i młodzieży. Skierowanie działań na zapewnienie im warunków do rozwoju może przyczynić się do zachęcenia ich do pozostania na obszarze bądź powrotu w miejsce zamieszkania po zdobyciu wykształcenia. Dlatego część z działań należy ukierunkować na rozszerzenie oferty spędzania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży, ale przede wszystkim należy zapewnić młodym mieszkańcom możliwość poszerzania swojej wiedzy oraz rozwoju pasji i talentów w miejscu, w którym żyją, bez konieczności wyjeżdżania do większych miast. Przedsięwzięcia skierowane do dzieci i młodzieży pozwolą im również na

większą integrację i zbudowanie tożsamości lokalnej. Działania ukierunkowane na dzieci i młodzież poprzez zapewnienie im opieki, rozwój ich pasji i talentów oraz wyrównanie szans edukacyjnych mogą przyczynić się również do zwiększenia zainteresowania obszarem jako miejscem do życia dla osób, które chcą żyć na wsi, ale mieć dostęp do usług na takim samym poziomie jak w dużych miastach, szczególnie w zakresie edukacji dzieci. Działania będą też ukierunkowane na zwiększenie świadomości obywatelskiej młodzieży oraz aktywności w życiu lokalnej społeczności, tak aby z czasem zaczęli przejmować inicjatywę i sami kreować miejsce, w którym żyją.

Działania jakie będzie podejmować LGD w kolejnych latach powinny być również skierowane na pobudzenie przedsiębiorczości wśród wszystkich mieszkańców, na co zwracali uwagę sami mieszkańcy zarówno na spotkaniach konsultacyjnych jak również w ankietach przeprowadzonych na potrzeby opracowania LSR. Przedsięwzięcia powinny obejmować równocześnie rozwój działalności w celu zwiększenia dywersyfikacji gospodarczej, tak aby zapewnić bezpieczeństwo przedsiębiorcom. Ważne jest także stworzenie systemu zachęt i wsparcia dla inwestorów czy udogodnień i pomocy przy zakładaniu działalności gospodarczej. Również kursy i szkolenia w zakresie zwiększania kompetencji mieszkańców, w tym cyfrowych, oraz promowanie uczenia się przez całe życie wpłynęły pozytywnie na pobudzenie gospodarcze obszaru. Działania powinny być także skierowane na zwiększenie innowacyjności i konkurencyjności lokalnej gospodarki poprzez wprowadzenie nowych modeli biznesowych oraz cyfryzację produktów i usług. W rozwoju lokalnej gospodarki niezwykle istotne jest też dbanie o środowisko, dlatego działania podejmowane przez LGD powinny wspierać przystosowanie do zmian klimatu. Istotne jest, żeby rozwijane działalności bazowały na lokalnych zasobach i przyczyniały się do ich promocji. Do grupy osób w niekorzystnej sytuacji zostały wybrane osoby poszukujące zatrudnienia. Co jednoznacznie wiąże się z przedstawionymi danymi statystycznymi oraz niezadowoleniem mieszkańców z lokalnego rynku pracy. W planowaniu działań na przyszłe lata należy także wziąć pod uwagę dzieci w wieku żłobkowym i przedszkolnym i zadbać o zwiększenie możliwości opieki nad nimi. Biorąc pod uwagę wysoki poziom bezrobocia, którego jedną z przyczyn jest niewystarczająca opieka instytucjonalna nad małymi dziećmi, działania w tym kierunku wydają się być słuszne. Zapewnienie opieki małym dzieciom pozwoli osobom bezrobotnym, którzy są w niekorzystnej sytuacji, na podejmowanie pracy.

Zarówno dane GUS jak i rozmowy z mieszkańcami podczas konsultacji pokazały, iż obszar ma potencjał do rozwoju w kierunku rekreacji i aktywnego wypoczynku, z którego mogą korzystać mieszkańcy oraz turyści. Ponadto biorąc pod uwagę fakt, iż mieszkańcy zwracali uwagę na słabo rozwiniętą infrastrukturę turystyczną oraz niewystarczającą ofertę spędzania czasu wolnego, rozwój działalności gospodarczej mieszkańców powinien być skierowany głównie na te obszary. Dlatego przedsięwzięcia związane z rozwojem działalności gospodarczych należy skierować na rozszerzenie oferty kulturalnej, rozwój infrastruktury rekreacyjnej, rozwój usług związanych z rozrywką, gastronomią oraz z tworzeniem miejsc, gdzie mieszkańcy będą mogli spotykać się w czasie wolnym oraz zwiększające atrakcyjność turystyczną obszaru. Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego niezwykle ważne jest wspieranie już istniejących działalności poprzez ich integrację i animowanie do współpracy różnych branż, realizacji projektów partnerskich oraz wymianę doświadczeń, co przyczyni się do podejmowania działań na rzecz rozwoju obszaru na bazie lokalnych produktów i wspierania mniejszych przedsiębiorstw. Oprócz animowania do współpracy, LGD powinno kłaść nacisk na częstą komunikację i spotkania przeznaczone dla przedsiębiorców i mieszkańców, którzy będą zainteresowani podejmowaniem działalności gospodarczej, w celu zwiększenia ich świadomości w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych na rozwój działalności oraz przedstawienia korzyści jakie płyną ze współpracy lokalnej. Działania powinny zostać również skierowane na pobudzenie przedsiębiorczości od najmłodszych lat. Uzupełnieniem działań rozwijających obszar gospodarczo będzie wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie cyfryzacji wprowadzanych w lokalnych przedsiębiorstwach oraz w zakresie możliwości edukacji zdalnej.

Na rozwój obszaru ma również wpływ kapitał społeczny i zaangażowanie mieszkańców w życie swoich społeczności. Z analiz wynika, że aktywność lokalnej społeczności i ilość efektywnie działających formalnych grup mieszkańców nie jest zadawalająca, dlatego bardzo ważne będzie skierowanie działań integrujących i wzmacniających tożsamość lokalną oraz kreujących lokalnych liderów życia społecznego i publicznego. Zaangażowana i kreatywna społeczność oraz aktywni liderzy działający na tym obszarze są szansą na wzrost popularności oddolnych inicjatyw, odpowiedzialności społecznej i tworzenia wielosektorowych partnerstw. Inicjatywy oddolne powinny być wspierane zarówno przez LGD jak i lokalne samorządy, tak aby wykorzystać pomysłowość i innowacyjność mieszkańców, którzy będą już nie tylko partycypować w podejmowaniu decyzji

o obszarze, ale również zaczną sami go zmieniać. Zwiększenie integracji między społecznością lokalną przyczyni się także do współpracy zarówno organizacji pozarządowych jak i nieformalnych grup mieszkańców z innymi społecznościami w kraju i za granicą, co wpłynie na promocję tradycji i kultury regionu poza granicami LGD, województwa oraz kraju, a także pozwoli na poznanie innych regionów oraz na wymianę dobrych praktyk.

Wszystkie powyższe działania powinny również być skierowane do seniorów, którzy stanowią liczną grupę w lokalnej społeczności. Przede wszystkim należy skierować do nich działania aktywizujące oraz włączające do życia w społeczeństwie, tak, aby jak najdłużej mogli brać aktywny udział w rozwoju gospodarczym obszaru oraz w życiu publicznym i społecznym. Działania należy także skierować na przedłużenie kariery zawodowej seniorów. Szczególny nacisk powinien być położony na edukację seniorów w zakresie cyfryzacji i zagrożeń z niej płynących, w czym mogą być pomocne zajęcia i spotkania międzypokoleniowe. Wartością dodaną tych spotkań będzie również pogłębienie integracji ze społecznością lokalną oraz wzmocnienie tożsamości lokalnej wśród młodych mieszkańców. Działania należy ukierunkować także na zwiększenie oferty spędzania czasu wolnego seniorów zarówno poprzez tworzenie klubów seniora, jak i różnego rodzaju zajęcia oraz promowanie zdrowego i aktywnego trybu życia. LGD powinno również promować rozwój wolontariatu oraz opieki nad osobami starszymi i dostosowanie usług lokalnych do ich potrzeb. Biorąc pod uwagę niską frekwencję seniorów w ankietach (na etapie diagnostycznym 10% ankietowanych stanowiły osoby powyżej 60. roku życia, natomiast w ankiecie planistycznej zaledwie 4%) działania powinny zostać skierowane na zwiększenie świadomości osób starszych na temat funkcjonowania LGD i włączenie ich do współdziałania na rzecz lokalnej społeczności. Dlatego sposób informowania seniorów o działaniach LGD powinien odbywać się zarówno cyfrowo jak i tradycyjnymi metodami poprzez rozwieszanie plakatów informacyjnych na terenie gmin oraz organizowanie spotkań przeznaczonych dla tej grupy odbiorców.

W działania na rzecz lokalnego rozwoju oraz tworzenia miejsc do wypoczynku i integracji powinna być zaangażowana cała społeczność, która obejmuje mieszkańców, przedsiębiorców oraz samorządy lokalne. Dlatego część działań powinna być ukierunkowana na rozwój ogólnodostępnej infrastruktury rekreacyjnej, która będzie dostosowana do osób z różnymi potrzebami, tak aby zarówno dzieci i młodzież, osoby w wieku produkcyjnym jak i seniorzy, a także osoby z niepełnosprawnościami mogły z niej korzystać i spędzać wspólnie czas. Istotne jest również zadbanie o przestrzeń i zwiększenie ilości miejsc do wypoczynku i rekreacji nie tylko dla mieszkańców, ale również dla osób odwiedzających obszar LGD. Położenie obszaru, lokalne zasoby oraz bogate dziedzictwo kulturowo-historyczne i przyrodnicze stanowią potencjał do obsługi ruchu turystycznego obszaru LGD. Ponadto występujące na obszarze artykuły rolno-spożywcze wytwarzane lokalnie są determinantą do stworzenia marki lokalnej, która może być narzędziem popularyzacji regionu poprzez promowanie wysokiej jakości produktów, usług i inicjatyw związanych z tym miejscem, oferowanych przez twórców i usługodawców z obszaru LGD Krzemieny Krąg. Głównym efektem powstania marki lokalnej będzie wsparcie przedsiębiorczości i rozwój ekonomii społecznej w regionie w oparciu o zasoby środowiska: dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze, ze szczególnym uwzględnieniem pasji i aktywności mieszkańców oraz produktów lokalnych, tworzenie międzynarodowych sieci współpracy i wspólna promocja wyjątkowych produktów oraz mobilizowanie lokalnej społeczności i lokalnych przewag rozwoju na rzecz rozwoju regionu. Zbudowanie silnej marki w przyszłości wpłynie pozytywnie na postrzeganie całego regionu.

Podjęmowane będą działania na rzecz realizacji projektów w partnerstwie. LGD będzie aktywnie animował mieszkańców do realizacji projektów w partnerstwie dzieląc się swoim doświadczeniem w tym zakresie. Realizacja takich projektów da efekt synergii i przyczyni się do zdobycia nowych doświadczeń (wzmocni kadrę organizacji partnerskich), zwiększenia wiedzy w zakresie realizacji projektów w partnerstwie, pozwoli lepiej rozpoznać potrzeby grup docelowych realizowanych działań oraz przyczyni się do promocji produktów lokalnych poza obszarem.

Reasumując: zadaniem LGD na najbliższe lata jest podjęcie szeregu działań pobudzających aktywność społeczną i gospodarczą mieszkańców, promujących zdrowy i aktywny styl życia oraz dbanie o środowisko naturalne, a także racjonalne wykorzystywanie przestrzeni. W najbliższych latach szczególny nacisk zostanie położony na zwiększenie aktywności lokalnej społeczności na rzecz polepszenia warunków do życia na obszarze poprzez animowanie mieszkańców do współpracy międzysektorowej. LGD przewiduje informowanie o swoich działaniach różnymi środkami komunikacji dostosowanymi do różnych grup wiekowych, aby dotrzeć do jak najszerszego grona odbiorców. Obszar LGD zapewniający szerokie wsparcie oraz tworzący przyjazną przestrzeń

zatrzyma i przyciągnie najzdolniejszych i najbardziej przedsiębiorczych mieszkańców, co wpłynie na wzmocnienie jego pozycji oraz rozwój.

A. Kluczowe problemy i potrzeby:

- potrzeba zbudowania silnej i rozpoznawalnej marki lokalnej,
- niewystarczająco dostosowana infrastruktura i usługi publiczne do zachodzących zmian demograficznych,
- niedostateczna aktywność społeczna mieszkańców,
- ubożenie mieszkańców i pogłębiające się bezrobocie długotrwałe,
- braki w przedsiębiorczości i innowacyjności – niedostateczny rozwój lokalnej przedsiębiorczości,
- potrzeba cyfryzacji życia codziennego.

B. Kluczowe zasoby i potencjały:

- walory przyrodnicze i krajobrazowe,
- atrakcyjność turystyczna obszaru, zarówno ze względu na dziedzictwo historyczne, kulturowe jak i przyrodnicze,
- produkty lokalne i rozpoznawalne produkty turystyczne,
- doświadczenie we współpracy wielosektorowej, w tym w ramach Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”.

4. Grupy docelowe

Szczegółowa diagnoza obszaru, wypracowana na podstawie danych statystycznych oraz konsultacji społecznych, pozwala na określenie grup docelowych, które powinny być objęte wsparciem w ramach realizacji LSR. Na podstawie wszystkich danych zawartych w diagnozie można wyróżnić pięć grup docelowych oraz jedną grupę osób w niekorzystnej sytuacji, które wymagają szczególnego wsparcia.

LSR powinna realizować cele, które przede wszystkim będą służyły zaspokajaniu potrzeb lokalnej społeczności, w związku z tym pierwszą grupą docelową są wszyscy mieszkańcy obszaru LGD. Drugą grupą, jaką można wskazać, są przedsiębiorcy i osoby chcące rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej – pomimo, iż poziom przedsiębiorczości mieszkańców poprawia się, to wskaźnik dotyczący podmiotów wpisanych do rejestru REGON jest na niższym poziomie w porównaniu do województw i kraju. Ponadto obszar charakteryzuje się niewystarczającą ilością atrakcyjnych miejsc pracy, co również potwierdzali sami mieszkańcy na spotkaniach. Mikroprzedsiębiorstwa zwłaszcza na terenach wiejskich są generatorem miejsc pracy. Bariera założenia czy rozwoju na wstępnym etapie działalności gospodarczej sprawia, że młodzi ludzie szukają innych form zarabiania, na terenie LGD często są to wyjazdy do dużych miast lub za granicę. To przyczynia się do depopulacji. Wsparcie dla młodych, przedsiębiorczych osób przyczyni się do powstania miejsc pracy, generowania dobrych przykładów dla innych, a pośrednio do dostarczenia usług lokalnej społeczności. Należy dążyć zarówno do poprawienia sytuacji poprzez wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w kwestii powstawania nowych oraz rozwijania istniejących działalności gospodarczych, jak również w kwestii podnoszenia wiedzy i kompetencji mieszkańców. Wspieranie przedsiębiorców będzie wpływać na spadek bezrobocia (wskaźniki dotyczące bezrobocia są niekorzystne), a co za tym idzie – podniesienie jakości życia, co według mieszkańców powinno być najistotniejszym efektem wdrażania LSR.

Trzecią grupą, jaką można wskazać na podstawie przeprowadzonych analiz, są członkowie organizacji pozarządowych oraz działacze społeczni, w tym animatorzy lokalni, ze względu na małe zaangażowanie lokalnej społeczności w rozwój obszaru LGD Krzemienny Krąg. Słabą współpracę organizacji społecznych z mieszkańcami i samorządem odzwierciedla mała liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych.

Czwartą grupą docelową są osoby młode do 25 r. życia, które dopiero wchodzi na rynek pracy (osoby kluczowe z punktu widzenia rozwoju lokalnej przedsiębiorczości), które są przyszłością obszaru LGD w wymiarze demograficznym, społecznym i gospodarczym. Osoby te mimo zdobytego już wykształcenia zdecydowały się pozostać w tych stronach. Z drugiej strony jest to grupa osób o słabnącym poziomie utożsamiania się z miejscem zamieszkania, i niewielkim zaangażowaniu w sprawy społeczności lokalnych, zagrażającym zerwaniem więzi pokoleniowej w tym zakresie, ale też z kolei grupa potrafiąca dobrze wykorzystać korzystną lokalizację obszaru i dostępność do szerokopasmowego Internetu, sprzyjające rozwojowi nowoczesnych form przedsiębiorczości.

Piątą grupę docelową stanowią seniorzy. W ramach wdrażania LSR nastąpi ich aktywizacja. Jak wynika z diagnozy, obszar objęty LSR charakteryzuje się zjawiskiem starzejącego się społeczeństwa. Osoby starsze często wykazują chęć aktywności, pragną się integrować, ale brakuje im nierzadko środków. Udział najstarszych grup ludności znacznie wzrósł w badanym okresie, przy jednoczesnym spadku udziału ludności w wieku produkcyjnym. Udział osób w wieku poprodukcyjnym wzrósł w 2021 r. w stosunku do 2016 r. aż o 2,6 pp. i osiągnął wartość wyższą niż średnie dla województw i kraju.

Ponadto w ramach grup docelowych została wskazana również grupa w niekorzystnej sytuacji. Grupę taką w przypadku LGD Krzemieny Krąg stanowią osoby poszukujące zatrudnienia. Udział długotrwale bezrobotnych w liczbie bezrobotnych ogółem na obszarze LGD stale rośnie w ostatnich latach (2018–2021) i jest wyższy niż średnio w województwie świętokrzyskim i kraju oraz niewiele niższy niż w województwie mazowieckim. Ponadto udział bezrobotnych do 30. roku życia w bezrobotnych ogółem w 2021 r. prezentował się niekorzystnie i wynosił 28,4%, natomiast w województwie świętokrzyskim (24,9%), województwie mazowieckim (22,1%), a w kraju (23,6%). Niekorzystną sytuację na rynku pracy potwierdzają również wyniki badania ankietowego przeprowadzonego na etapie planistycznym, na pytanie: „Do jakiej grupy osób powinny być skierowane działania w ramach wdrażania lokalnej strategii?” (możliwość zaznaczenia 3 odpowiedzi), ankietowani wskazali odpowiedzi: „bezrobotni powyżej 29. roku życia” (27%), „rodzice chętni do powrotu na rynek pracy” (25%) oraz „bezrobotni do 29. roku życia” (19%). Suma wszystkich wskazanych powyżej odpowiedzi stanowi pierwszy wybór ankietowanych w kwestii grup docelowych, drugi wybór to: „młodzież (do 25. roku życia)” – 42%. Konieczne jest zwrócenie uwagi na wyżej wymienione grupy osób, które szczególnie dotyka problem bezrobocia. Głównymi kierunkami rozwoju rynku pracy powinno więc być zwiększenie tempa przyrostu liczby nowych miejsc pracy na terenie gmin oraz dalsze utrzymanie tendencji spadkowej w zakresie liczby bezrobotnych.

Długotrwale pozostawanie bez pracy – o ile nie jest świadomym wyborem – prowadzi do dezaktualizacji posiadanej wiedzy i kompetencji, często stanowi ogromne obciążenie psychiczne, prowadząc do obniżenia poczucia własnej wartości i samooceny. Wyjście naprzeciw potrzebom tych osób w znalezieniu miejsca pracy przy wsparciu LGD, wydaje się z tej perspektywy szczególnie wartościowe, a każdy udany powrót na rynek pracy może być bardzo motywujący dla innych osób bezrobotnych.

V. SPÓJNOŚĆ, KOMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA

Zgodnie ze specyfiką podejścia RLKS, LSR ma charakter zintegrowany. Zintegrowane podejście dla przedsięwzięć planowanych do realizacji w ramach jej wdrażania dotyczy dwóch aspektów. Pierwszy z nich odnosi się do zintegrowania celów i przedsięwzięć zaplanowanych w ramach LSR, zapewniających spójne i kompleksowe rozwiązanie zidentyfikowanych problemów i zaspokajanie zgłaszanych potrzeb przy wykorzystaniu istniejących zasobów, zachowując przy tym odpowiednią kolejność realizacji przedsięwzięć oraz współpracę różnych podmiotów. Drugie podejście związane jest z zapewnieniem zgodności celu LSR z innymi dokumentami planistycznymi / strategiami, w szczególności strategiami rozwoju województwa/województw, regionalnymi strategiami / programami regionalnymi lub tematycznymi czy strategiami ponadlokalnymi i terytorialnymi (ZIT/IIT) dotyczącymi obszaru działania LGD. Lokalna Strategia Rozwoju w odpowiedzi na zidentyfikowane problemy obszaru określa cel, które uwzględnia kontekst innych dokumentów strategicznych na szczeblu lokalnym, a także dokumentów wyższego szczebla. Planowane w ramach jego realizacji konkretne przedsięwzięcia są spójne oraz powiązane ze sobą i wzajemnie się uzupełniają. Tworzą logiczne związki i wzajemnie na siebie oddziałują. W ramach zaplanowanego w LSR celu, zawarto kompleksowe podejście do rozwiązania kluczowych problemów i potrzeb, jakimi są: niski poziom przedsiębiorczości i innowacyjności, depopulacja obszaru, niedostateczna aktywność gospodarza mieszkańców, mało atrakcyjny lokalny rynek pracy oraz niedostatecznie zagospodarowany potencjał kulturowy i turystyczny. Cel będzie realizowany przez przedsięwzięcia, w ramach których zostaną zaspokojone potrzeby mieszkańców zgłoszone podczas konsultacji społecznych oraz w ankietach, które koncentrowały się na: niskiej przedsiębiorczości mieszkańców, niezadowoleniu z lokalnego rynku pracy, niskich zarobkach, zanikaniu więzi społecznych oraz lokalnej tożsamości, a także niskiej aktywności społecznej osób młodych. Realizacja przedsięwzięć przyczyni się do większej integracji mieszkańców oraz zwiększy ich aktywność w zakresie podejmowania działań na rzecz poprawy jakości życia na obszarze, co przełoży się również na aktywizację gospodarczą w oparciu o lokalne zasoby. Zaplanowane do realizacji przedsięwzięcia będą również mocno oddziaływać na osoby w niekorzystnej sytuacji (osoby poszukujące zatrudnienia) oraz na ludzi młodych i seniorów. W realizację przedsięwzięć będą zaangażowane różne podmioty, zarówno organizacje pozarządowe, podmioty z sektora gospodarczego, indywidualni mieszkańcy, a także jednostki samorządowe, co dodatkowo wzmocni integrację obszaru. Przedsięwzięcia zaplanowane do realizacji w ramach LSR będą wpływać na osiągnięcie wskaźników rezultatu *Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej*, a zapewnienie ich realizacji będzie się odbywać poprzez kryteria dostępu oraz kryteria punktowe przyznawane wnioskodawcom w trakcie oceny operacji.

Zgodność celu LSR w odniesieniu do dokumentów strategicznych przedstawiono w tabeli 21.

Tabela 21 Zgodność celu LSR z innymi dokumentami strategicznymi

Lp.	Nazwa dokumentu strategicznego / planistycznego	Cel LSR: <i>Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego obszaru</i>
1.	<i>Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+²⁶</i> (SRWŚ 2030+)	Wizja rozwoju regionu: <i>ŚWIĘTOKRZYSKIE W 2030 ROKU TO AMBITNY REGION</i> <i>O ATRAKCYJNYM WIZERUNKU:</i> <ul style="list-style-type: none"> – wnoszący coraz większy wkład w rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy Polski i Europy, – szanujący i dbający o swoje dziedzictwo kulturowe i środowisko naturalne, – będący dobrym miejscem do życia, pracy i rozwoju. W SRWŚ 2030+ przyjęto trzy cele odnoszące się do obszarów: gospodarka, środowisko, demografia oraz czwarty cel horyzontalny: Cel 1: <i>Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie;</i> Cel 2: <i>Przyjazny dla środowiska i czysty region;</i> Cel 3: <i>Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi;</i> Cel 4: <i>Sprawne zarządzanie regionem.</i> Wszystkie zaplanowane do realizacji w ramach LSR przedsięwzięcia wpisują

²⁶ Załącznik do uchwały nr XXX/406/21 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 29 marca 2021 r.

		<p>się bezpośrednio lub pośrednio w ww. cele. Najmocniej skorelowanym z założeniami LSR celem SRWŚ 2030+ jest cel 3 <i>Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi</i>, który w swoich celach operacyjnych odnosi się do silnego kapitału społecznego w regionie, powszechnie dostępnych wysokiej jakości usług społecznych i zdrowotnych w środowisku lokalnym oraz wzmocnienia spójności przestrzennej i społecznej regionu. Główny cel LSR odnosi się właśnie do kapitału społecznego, tak jak jeden z celów szczegółowych strategii regionalnej. W LSR przewidziano działania, które przyczynią się do zwiększenia poczucia tożsamości lokalnej mieszkańców, poprawy warunków dla zwiększenia aktywności społecznej mieszkańców i rozwoju instytucji kultury – są to efekty wprost powiązane z kierunkami działań SRWŚ 2030+ określonymi dla celu operacyjnego 3.1. <i>Silny kapitał społeczny w regionie</i>. LGD przewidziała w ramach wdrażania LSR wsparcie na podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej, animowanie do realizacji projektów partnerskich, premiowanie innowacyjnych rozwiązań i wspieranie uczenia się przez całe życie, co z kolei powiązane jest z celem 1 <i>Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie</i> SRWŚ 2030+. W ramach realizacji LSR premiowane będą m.in. operacje zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko, co wpłynie pozytywnie na ograniczenie wpływu i skutków oddziaływania człowieka na środowisko. Jest to podejście wpisujące się w cel operacyjny 2.2 <i>Adaptacja do zmian klimatu i zwalczanie skutków zagrożeń naturalnych</i> SRWŚ 2030+. Sama idea podejścia LEADER oraz zaplanowane w LSR przedsięwzięcie, które polegać będzie na kojarzeniu partnerów i animowaniu do realizacji projektów w partnerstwie, są czynnikami pozwalającymi stwierdzić, że cel LSR jest spójny również z celem 4 <i>Sprawne zarządzanie regionem</i> SRWŚ 2030+. W SRWŚ 2030+ wskazano instrumenty instytucjonalne. Określono, że jednym z instrumentów, które przyczynią się do wzmocnienia współpracy i partnerstwa JST na rzecz realizacji wspólnych działań, jest Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).</p>
2.	<p><i>Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze²⁷</i></p>	<p>W <i>Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze</i> wskazano 5 obszarów, dla których określono cele szczegółowe i główne kierunki polityki rozwoju. LSR wskazuje, że wyznaczony w niej cel i planowane w jego ramach przedsięwzięcia są zgodne z zapisami <i>Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze</i>. W szczególności wpisują się one w sposób bezpośredni lub pośredni m.in. w niżej wymienione obszary tematyczne i priorytety.</p> <p>OBSZAR 1. GOSPODARKA I NAUKA Nazwa celu: <i>Konkurencyjne i innowacyjne Mazowsze</i></p> <p>OBSZAR 2. DOSTĘPNOŚĆ Nazwa celu: <i>Dostępne i mobilne Mazowsze</i></p> <p>OBSZAR 3. ŚRODOWISKO I ENERGETYKA Nazwa celu: <i>Zielone, niskoemisyjne Mazowsze</i></p> <p>OBSZAR 4. SPOŁECZEŃSTWO Nazwa celu: <i>Mazowsze zintegrowane społecznie</i></p> <p>OBSZAR 5. KULTURA I DZIEDZICTWO Nazwa celu: <i>Mazowsze bogate kulturowo</i></p> <p>Wszystkie zaplanowane do realizacji w ramach LSR przedsięwzięcia wpisują się bezpośrednio lub pośrednio w ww. cele. Najmocniej skorelowanym z założeniami LSR celem SRWŚ 2030+ jest Obszar 4 <i>Społeczństwo cel Mazowsze zintegrowane społecznie</i>, który w swoich celach operacyjnych odnosi się do poprawy jakości i dostateczności do usług społecznych oraz wzmocnienia kapitału ludzkiego i społecznego w ramach nowoczesnej gospodarki. Główny cel LSR odnosi się właśnie do kapitału społecznego, tak</p>

²⁷ Załącznik do uchwały nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r.

		<p>jak jeden z celów szczegółowych strategii regionalnej. W LSR przewidziano działania, które przyczynią się do zwiększenia poczucia tożsamości lokalnej mieszkańców, poprawy warunków dla zwiększenia aktywności społecznej mieszkańców i rozwoju instytucji kultury – są to efekty wprost powiązane z kierunkami działań <i>Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze</i>. LGD przewidziała w ramach wdrażania LSR wsparcie na podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej, animowanie do realizacji projektów partnerskich, premiowanie innowacyjnych rozwiązań i wspieranie uczenia się przez całe życie, co z kolei powiązane jest z celem 1 <i>Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Konkurencyjne i innowacyjne Mazowsze</i>. W ramach realizacji LSR premiowane będą m.in. operacje zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko, co wpłynie pozytywnie na ograniczenie wpływu i skutków oddziaływania człowieka na środowisko. Jest to podejście wpisujące się w cel operacyjny 3 <i>Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze – Zielone, niskoemisyjne Mazowsze</i>. Sama idea podejścia LEADER oraz zaplanowane w LSR przedsięwzięcia, w tym operacja własna, która polegać będzie na kojarzeniu partnerów i animowaniu do realizacji projektów w partnerstwie, są czynnikami pozwalającymi stwierdzić, że cel LSR jest spójny również z celem 4 <i>Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze – Mazowsze zintegrowane społecznie</i>. W <i>Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze – Mazowsze zintegrowane społecznie</i> wskazano instrumenty instytucjonalne.</p>
3.	<p><i>Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego</i>²⁸ (PZPWŚ)</p>	<p>W <i>Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego</i> przedstawiono misję, która brzmi: <i>Wzmocnienie spójności terytorialnej regionu oraz konkurencyjności jego struktur funkcjonalnych drogą poprawy dostępności komunikacyjnej, zwiększenia wpływu miast na sąsiadujące obszary wiejskie, a także ułatwienia dostępu społeczeństwa do rynków pracy i wyżej zorganizowanych usług</i>. W ramach PZPWŚ określono 7 celów zagospodarowania przestrzennego. Te, z którymi najbardziej powiązane są założenia LSR to: cel 1. <i>Wzrost konkurencyjności i innowacyjności przestrzeni gospodarczej województwa, w tym szczególnie miast z myślą o wykorzystaniu lokalnych potencjałów rozwoju i dostosowaniu tej przestrzeni do rozwoju gospodarki opartej na wiedzy</i>, cel 3. <i>Tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi zasobów ludzkich oraz integracji rynków pracy</i>, cel 4. <i>Ochrona i racjonalne zagospodarowanie zasobów przyrodniczych i dóbr kultury, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju</i> oraz cel 6 <i>Wzmocnienie odporności struktur przestrzennych na zagrożenia oraz poprawa bezpieczeństwa publicznego</i>. LSR nastawiona jest na wdrażanie rozwiązań innowacyjnych (operacje dedykowane innowacyjnym rozwiązaniom i premiowanie innowacyjnych rozwiązań). Ponadto wszelkie zaplanowane działania będą wykorzystywać lokalne potencjały rozwoju. W ramach realizacji LSR premiowane będą m.in. operacje zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko, co wpłynie pozytywnie na ograniczenie wpływu i skutków oddziaływania człowieka na środowisko.</p>
4.	<p><i>Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego</i>²⁹ (PZPWM)</p>	<p>W <i>Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego</i> (PZPWM) wydzielono obszary funkcjonalne, które zawierają się w obszarach strategicznej interwencji wskazanych w <i>Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze</i>. LSR nastawiona jest na wdrażanie rozwiązań innowacyjnych (operacje dedykowane innowacyjnym rozwiązaniom i premiowanie innowacyjnych</p>

²⁸ Załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 22 września 2014 r.

²⁹ Załącznik nr 1 do uchwały Nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 18 grudnia 2018 r.

		rozwiązań). Ponadto wszelkie zaplanowane działania będą wykorzystywały lokalne potencjały rozwoju. W ramach realizacji LSR premiowane będą m.in. operacje zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko, co wpłynie pozytywnie na ograniczenie wpływu i skutków oddziaływania człowieka na środowisko.
5.	Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2030 ³⁰	<p>Gminy objęte LSR to cztery z sześciu wchodzących w skład Powiatu Ostrowieckiego.</p> <p>Wizja Strategii: <i>W 2030 roku powiat ostrowiecki jest miejscem łączącym przemysł z troską o środowisko naturalne. Transformacja w kierunku gospodarki neutralnej dla środowiska przebiega ewolucyjnie. Walory turystyczne, przyrodnicze i kulturowe po skutecznym włączeniu w obieg gospodarczy spowodowały ożywienie ruchu turystycznego, co przełożyło się na rozwój lokalnych przedsiębiorstw. Powstała baza noclegowa zaspokaja wymagania niemal wszystkich odwiedzających i przyczynia się do organizacji kolejnych imprez sportowych oraz wydarzeń artystycznych. Powiat ostrowiecki nie jest już miejscem jednodniowego wypoczynku, lecz stanowi ważny kilkudniowy punkt docelowy turysty odwiedzającego województwo świętokrzyskie. Rozwój ten przynosi korzyści w postaci polepszenia jakości usług komercyjnych i publicznych oraz standardów życia mieszkańców. Poprawa warunków życia, lepsza mobilność oraz dostępność i jakość usług wzmacniają atrakcyjność osadniczą powiatu, niwelując negatywne prognozy demograficzne. Ważnym elementem lokalnego rynku pracy jest branża usług skierowanych dla seniorów, która stanowi podstawę „srebrnej gospodarki”. Trwały i zrównoważony rozwój powiatu został osiągnięty dzięki szerokiej współpracy międzysamorządowej, międzysektorowej i międzyorganizacyjnej. Przystępując w roku 2030 do opracowania kolejnej strategii rozwoju władze powiatu stawiają sobie jako pierwsze pytanie: czy kolejna strategia ma dotyczyć rozwoju zrównoważonego?</i></p> <p>Misja: <i>Misją samorządu powiatu ostrowieckiego jest kreowanie i wspieranie jego rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego w partnerstwie z samorządami gminnymi oraz sektorem biznesowym i pozarządowym.</i></p> <p>W ramach Strategii określono cztery cele strategiczne, które korelują z celem LSR:</p> <p>Cel 1: <i>Trwały wzrost gospodarczy powiatu ostrowieckiego powiązany z efektywną edukacją zawodową (w LSR zaplanowano m.in. przedsięwzięcia w zakresie rozwoju przedsiębiorczości w zakresie zbudowania oferty rozwoju, spędzania czasu wolnego i rekreacji dla mieszkańców LGD – podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej oraz przedsięwzięcia w zakresie utworzenia lub rozwoju gospodarstw agroturystycznych oraz zagród edukacyjnych);</i></p> <p>Cel 2: <i>Aktywowanie turystycznego i kulturowego potencjału powiatu ostrowieckiego (przedsięwzięcia określone w LSR ukierunkowane są na rozwój turystyki, rekreacji, wypromowania produktu lokalnego oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego do komercjalizacji dziedzictwa).</i></p> <p>Cel 3: <i>Zwiększenie atrakcyjności osadniczej powiatu (w LSR premiowane będą m.in. operacje zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko, ponadto wszelkie podjęte działania będą wpływały na rozwój obszarów wiejskich objętych LSR);</i></p> <p>Cel 4: <i>Partnerskie zarządzanie sprawami publicznymi, wykorzystujące nowoczesne instrumenty polityki rozwoju (w LSR przewiduje się przedsięwzięcia ukierunkowane na wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych, kojarzenie partnerów i animowanie do realizacji wspólnych projektów).</i></p>

³⁰ Załącznik do uchwały nr LIX/367/2022 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 29 czerwca 2022 r.

6.	<i>Strategia Rozwoju Powiatu Lipskiego na lata 2021–2030</i>	<p><i>Strategia Rozwoju Powiatu Lipskiego na lata 2021–2030</i> została przyjęta uchwałą nr XLIII/241/2021 Rady Powiatu w Lipsku z dnia 30 września 2021 r. Dokument określa działania, których realizacja pozwoli na rozwój całego Powiatu. W dokumencie zostały określone cztery obszary rozwoju Powiatu Lipskiego, które korelują z celem LSR:</p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Podnoszenie jakości usług publicznych realizowanych na terenie powiatu</i> (w LSR zaplanowano przedsięwzięcia w zakresie tworzenia ogólnodostępnej, nieodpłatnej infrastruktury publicznej); – <i>Integracja mieszkańców z różnych gmin Powiatu Lipskiego</i> (w ramach LSR zaplanowano realizację przedsięwzięć, których celem będzie włączenie społeczne, integracja mieszkańców, aktywizacja seniorów, wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych. Prowadzone działania będą zakładały włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji); – <i>Rozwijanie potencjału turystycznego powiatu</i> (przedsięwzięcia określone w LSR ukierunkowane są na rozwój turystyki, rekreacji oraz wypromowania produktu lokalnego, z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego i naturalnego); – <i>Rozwój sektora ekonomii społecznej</i> (LSR będzie promować włączenie społeczne poprzez realizację przedsięwzięć ukierunkowanych na wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych oraz kształtowanie zdrowego i aktywnego trybu życia mieszkańców, przewidziano również operacje ukierunkowane oraz rozwój kompetencji społecznych mieszkańców, włączenie cyfrowe i aktywizację seniorów, a także ludzi młodych oraz osób w niekorzystnej sytuacji).
----	--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów podanych w tabeli

Oprócz wskazanej powyżej zgodności celu LSR z innymi dokumentami planistycznymi / strategiami, należy również zwrócić uwagę na zgodność LSR z celami określonymi w programach, z których będzie ona finansowana lub w ramach których możliwe jest wsparcie LGD w realizacji przedsięwzięć wynikających z LSR. Analizę spójności przedstawiono w tabeli 22. Przedsięwzięcia zaplanowane w LSR będą głównie finansowane ze środków PS WPR na lata 2023–2027 w ramach EFRROW. Drugim źródłem finansowania z jakiego mogą być realizowane przedsięwzięcia to program *Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego na lata 2021–2027*. Program przewiduje możliwość finansowania przedsięwzięć w ramach priorytetu 6 *Fundusze Europejskie dla wspólnot lokalnych*.

Tabela 22 Zgodność LSR z celami programów, z których będzie ona finansowana

Lp.	Nazwa programu	Opis spójności z celem LSR
1.	<i>Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (PS WPR 2023–2027)</i>	<p><i>Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027</i> jest następcą <i>Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020</i>. PS WPR zakłada wspieranie zrównoważonego rozwoju polskich gospodarstw, sektora przetwórstwa i poprawę warunków życia i pracy w małych miejscowościach wiejskich.</p> <p>Jedną ze wskazanych w PS WPR interwencji jest właśnie LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność. Cel LSR wpisuje się w ukierunkowanie interwencji na <i>budowanie lokalnej tożsamości bazującej na aktywizacji społecznej i przy wykorzystaniu miejscowych zasobów w sposób zapewniający najlepsze zaspokojenie potrzeb społeczności wiejskich, w tym poprzez wykorzystanie wiedzy, innowacji i rozwiązań cyfrowych</i>. Zgodnie z zapisami PS WPR: <i>oczekuje się od LGD ukierunkowania na rozwój obszaru w oparciu o przedsiębiorczość z jednoczesnym poszanowaniem warunków przyrodniczych (biogospodarka, GOZ) i dziedzictwa i kulturowego oraz szczególnej wrażliwości na wymiar społeczny rozwoju lokalnego. Mając na uwadze rolę LGD we wspieraniu włączenia społecznego, szczególny nacisk zostanie położony na potrzeby</i></p>

		<p><i>zdiagnozowanych na obszarach objętych LSR grup osób w niekorzystnej sytuacji – w ramach realizacji LSR wspierana będzie przedsiębiorczość, zarówno ta gospodarcza jak i społeczna, poszanowane będą warunki przyrodnicze, premiowane będą operacje zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko, przewidziano operacje, w których premiowane będzie wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego, a ponadto cała LSR ukierunkowana jest właśnie na wymiar społeczny, w tym integracje, włączenie społeczne, w tym szczególnie osób w niekorzystnej sytuacji. Wskazana w LSR grupa osób w niekorzystnej sytuacji – osoby poszukujące zatrudnienia, jest zgodna z katalogiem takich grup wskazanym w PS WPR.</i></p> <p><i>Z uwagi natomiast na specyfikę metody LEADER wymaga się, iż LSR zarówno na etapie jej przygotowania jak i wdrażania zakładały maksymalne zastosowanie podejścia partnerskiego – cały proces opracowania LSR oparty był na partnerstwie, zarówno w odniesieniu do partnerów skupionych w LGD, jak i z innymi partnerami z obszaru. Na etapie wdrażania zaplanowano działania zwiększające aktywność członków i ich zaangażowanie w realizację LSR, a także operacje polegające na kojarzeniu partnerów i animowaniu do realizacji projektów w partnerstwie. Zgodnie z zaleceniem (dużą wagę przywiązuje się do innowacyjności projektowanych rozwiązań), w LSR określono też mechanizmy mające zwiększyć poziom innowacyjności na obszarze, m.in. operację związaną z innowacyjnymi inicjatywami oddolnymi. Poza operacją dedykowaną, we wszystkich przedsięwzięciach będzie premiowana innowacyjność. Zaplanowane operacje będą realizować co najmniej 6 z 9 celów interwencji PS WPR, tj.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> <i>1. Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki;</i> <i>2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania;</i> <i>4. Poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych;</i> <i>6. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej;</i> <i>7. Kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji i przedsiębiorczości, a także wzmocnienie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych;</i> <i>8. Włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji.</i>
2.	<p><i>Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021–2027 (FEŚ)</i></p>	<p>W FEŚ zostało określonych 12 priorytetów. Ten, w który bezpośrednio wpisują się założenia LSR to priorytet 6 <i>Fundusze Europejskie dla wspólnot lokalnych.</i></p> <p>W województwie świętokrzyskim, w ramach programu regionalnego na obszarach wiejskich w formule instrumentu terytorialnego Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS), będą realizowane działania wynikające z Lokalnych Strategii Rozwoju. Instrument ten będzie zastosowany w ramach celu szczegółowego 5.2. <i>Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.</i> Jego zastosowanie pozwoli zaktywizować społeczności lokalne uwzględniając lokalne potrzeby, co przyczyni się do podejmowania działań rozwojowych. Ze wsparcia będą mogły skorzystać wszystkie LGD działające na terenie woj. świętokrzyskiego, odpowiedzialne za przeprowadzenie procedury wyboru projektów wpisujących się w LSR.</p>

		<p>Wsparcie obejmie w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>odnawialne źródła energii,</i> • <i>przestrzeń publiczną, likwidację barier architektonicznych,</i> • <i>infrastrukturę edukacyjną, turystyczną i kulturalną.</i> <p>LGD planuje realizować projekt grantowy ze środków FEŚ w zakresie przedsięwzięcia 1.15. <i>Mała architektura turystyczna.</i></p>
--	--	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów podanych w tabeli

LGD może również ubiegać się o fundusze na realizację przedsięwzięć w ramach innych programów oraz podejmować działania informacyjne na obszarze o możliwości finansowania przedsięwzięć z innych źródeł zewnętrznych, zarówno w ramach środków europejskich, jak i krajowych, czy w ramach Funduszy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Funduszy Norweskich. Przedsięwzięcia zaplanowane do realizacji w ramach wdrażania LSR będą finansowane bezpośrednio z źródeł opisanych w tabeli 22. Ponadto wybrane przedsięwzięcia w ramach Celu LSR *Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego obszaru* mogą być realizowane przez LGD oraz inne podmioty i partnerów szczególnie z takich źródeł finansowania, jak:

- *Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027* w ramach priorytetu VII *Kultura* Cel szczegółowy 4.6 *Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych*. W zakres finansowania z tego programu wpisują się w szczególności operacje określone w LSR, odnoszące się do ogólnodostępnej infrastruktury publicznej (1.1) i (1.2);
- *Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027*, głównie w ramach priorytetu IV *Spójność społeczna i zdrowie*. W zakres finansowania z tego programu wpisują się w szczególności operacje określone w LSR, odnoszące się do włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji (1.13) czy do kształtowania świadomości obywatelskiej, wzmacniania programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego (1.5, 1.10, 1.11, 1.12, 1.14);
- *Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego na lata 2021–2027* w ramach priorytetu 9 *Usługi społeczne i zdrowotne* – w zakres finansowania z tego programu wpisują się w szczególności operacje określone w LSR, odnoszące się do poprawy dostępu do usług dla lokalnych społeczności (1.3, 1.4.);
- inne.

Wykorzystanie różnych źródeł finansowania pozwoli na osiągnięcie lepszych efektów w realizacji zaplanowanych przedsięwzięć poprzez koordynację działań w ramach kilku programów. Niewątpliwie dywersyfikacja źródeł finansowania wywoła większy wpływ na obszar niż skorzystanie tylko z jednego programu. Wspieranie rozwoju kompetencji społecznych i gospodarczych będzie realizowane przez szereg zaplanowanych działań, które dotyczą różnych zdiagnozowanych problemów, wzajemnie się uzupełniają i w sposób synergiczny wpłyną na osiągnięcie celu założonego w LSR jakim jest *Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego obszaru*.

Cel LSR oraz planowane w ramach jego realizacji konkretne przedsięwzięcia są spójne, powiązane ze sobą i wzajemnie się uzupełniają. Tworzą logiczne związki i wzajemnie na siebie oddziałują, dając spójny efekt. Już na etapie formułowania Strategii, założeniem było zaangażowanie różnych grup i zapoczątkowanie procesu budowania partnerstwa międzysektorowego i międzybranżowego. Konsultacje z mieszkańcami odbywały się w formie otwartych spotkań, dzięki czemu przedstawiciele różnych środowisk zyskali szansę na prezentację swoich uwag, opinii, ale również na zapoznanie się z postulatami i potrzebami innych grup społecznych. Wielokrotnie podczas spotkań rozwijała się dyskusja na temat problemów i potrzeb lokalnej społeczności. To one stanowiły podstawę do sformułowania założeń Strategii. Kluczową kwestią dla niniejszej wielofunduszowej LSR jest zachowanie komplementarności wsparcia z różnych funduszy przy realizacji jednofunduszowych projektów. Komplementarność starano się uzyskać już na etapie programowania tj. przy tworzeniu LSR i poszukiwaniu spójności z innymi programami operacyjnymi. LSR będzie osiągać korzyści w wyniku działań innych podmiotów, które będą komplementarne wobec LSR – przyczynią się do osiągnięcia efektu synergii, efekty realizacji LSR będą dzięki nim bardziej widoczne i wzmocnione. Nowo zakładane przez mieszkańców czy rozwijane działalności gospodarcze w zakresie ogólnodostępnej, nieodpłatnej infrastruktury publicznej, wiosek tematycznych bazujących na dziedzictwie naturalnym, a także małej architektury turystycznej usług rekreacji i spędzania czasu wolnego, tworzone przez samorządy przestrzenie rekreacyjne i infrastruktura, organizowane wydarzenia i zajęcia przez organizacje pozarządowe i oddolne inicjatywy mieszkańców – bez względu na to z jakich środków będą

realizowane, przyczynią się do osiągnięcia głównego celu LSR i wzmocnią oddziaływanie efektów uzyskanych przez wdrożenie LSR.

W LSR w ramach Celu LSR *Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego obszaru* zaplanowano wsparcie na rozwój gospodarczy regionu poprzez wspieranie podejmowania i rozwoju działalności gospodarczych (1.6 oraz 1.7). Jednym z kryteriów premiujących będzie kryterium o brzmieniu: „specyfika działalności umożliwi jej świadczenie tylko na obszarze LGD” – ma to na celu ograniczenie przypadków, kiedy wsparcie udzielone jest na realizację usług mobilnych, czy zakup mobilnego sprzętu, które ostatecznie świadczone/używane są poza obszarem i nie stanowi żadnej wartości dodanej dla mieszkańców. Ważne, aby powstające działalności miały na celu wzrost jakości i dostępności usług dla lokalnej społeczności. Ponadto szczególnym wsparciem zostaną objęte osoby poszukujące zatrudnienia – ma to związek ze wsparciem określonej grupy osób w niekorzystnej sytuacji. Co więcej, dokonano skoncentrowania wsparcia dotyczącego wspierania przedsiębiorczości, w celu jak najlepszego wykorzystania posiadanych zasobów finansowych. W związku z tym, w oparciu o lokalne zasoby oraz zgłaszane potrzeby i zdiagnozowane problemy, wsparcie przeznaczone będzie na gospodarkę czasu wolnego, a więc wszelkie działalności, które mają na celu wzrost dostępności i jakości usług dla lokalnej społeczności w zakresie rekreacji, sportu, spędzania czasu wolnego, w tym samorozwoju, rozwoju pasji i talentów mieszkańców. Przykładowo mogą to być wioski tematyczne bazujące na dziedzictwie naturalnym, wydarzenia na rzecz zdrowia i rekreacji, a także oferta edukacyjna, kulturalna i integracyjna, gospodarstwa agroturystyczne, zagrody edukacyjne itp.

W ramach celu LSR określono 15 przedsięwzięć, które będą realizowane przez różne podmioty, z wykorzystaniem różnych metod wdrażania. Są one kompatybilne i wzajemnie się uzupełniają, a ponadto bezpośrednio wpłyną na osiągnięcie celu *Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego obszaru*, który odnosi się do wzmocnienia zasobu jakim jest kapitał ludzki na obszarze poprzez jego aktywizację, ale też do zapewnienia lokalnej społeczności możliwości rozwoju, dostępu do usług, atrakcyjnych przestrzeni publicznych i wsparcia osób w niekorzystnej sytuacji.

Poniżej wykazano wartość dodaną podejścia LEADER w realizacji LSR:

- **Korzyści planowane do osiągnięcia**

Dzięki realizacji założeń Strategii planowane jest zwiększenie zainteresowania oraz realizacji projektów w partnerstwie. Wdrażanie LSR opierać się będzie przede wszystkim na partnerstwie w ramach LGD oraz partnerstwie LGD z innymi podmiotami zarówno z obszaru objętego LSR (szczególnie władzami lokalnymi), jak i spoza obszaru, w tym spoza granic kraju co w rezultacie spowoduje, iż bliska współpraca międzysektorowa oraz z innymi obszarami nie będzie tylko punktowa tylko stanie się długofalowa i będzie w przyszłości standardem. Aktywizacja lokalnych społeczności, w tym szczególnie osób młodych, przyczyni się do wzrostu poczucia tożsamości lokalnej oraz lepszej integracji społeczności. Objęcie szczególnym wsparciem osób poszukujących zatrudnienia zwiększy możliwości ich rozwoju oraz zniweluje wykluczenie społeczne tych osób. Ponadto wartością dodaną będzie zwiększenie innowacyjnych inicjatyw na rzecz łączenia pokoleń poprzez wdrażanie rozwiązań cyfrowych sprzyjających włączeniu/integracji rozwijaniu więzi międzypokoleniowej za pomocą współdziałania oraz skupiających się na pilotażach rozwiązań zmieniających sposób funkcjonowania społeczności lokalnej. Działania te odnoszą się przede wszystkim do sfery edukacji, wolontariatu, rekreacji/turystyki i kultury. Różnorodne metody wdrażania przedsięwzięć przyczynią się również do rozwoju społecznego, w tym wzrostu potencjału członków lokalnych społeczności. Oddolny charakter LSR, w tym szeroki udział społeczności zarówno na etapie jego tworzenia, jak i na etapie wdrażania, przyczyni się do maksymalnego dopasowania założeń dokumentu i wdrażanych operacji do lokalnych potrzeb. Partnerskie i oddolne podejście będzie prowadzić do integracji członków społeczności, aktywizacji do udziału w życiu społecznym, poczucia sprawczości, co w dalszej kolejności sprzyjać będzie dojrzałości obywatelskiej, podejmowaniu własnych inicjatyw, samostanowienia, a także kontroli społecznej nad działaniami władz. Nie bez znaczenia jest także właśnie brak dominacji sektora publicznego. Ważnym aspektem jest to, że LSR będzie wdrażana na spójnym obszarze, a przedsięwzięcia realizowane będą poza obszarem jednostek administracyjnych gmin. Istotne we wszystkich powyższych działaniach jest ich wpływ na budowanie zaufania poprzez zapraszanie do współpracy wszystkich grup i mieszkańców, nawet dotąd nieobecnych, zarówno tych o dużym potencjale, jak i deficytach.

- **Uzasadnienie wyboru zakresów wsparcia**

W oddolnym procesie tworzenia LSR dokonano wyboru następujących zakresów wsparcia:

- rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki,
- rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania,
- poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych;
- poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej,
- kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji i przedsiębiorczości, a także wzmocnienie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych,
- włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji.

Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości wynika z jednej strony z nadal niekorzystnych wskaźników sytuacji gospodarczej na obszarze, ale z drugiej też z dużego dotychczasowego zainteresowaniem takim wsparciem i pozytywnymi efektami jego wdrażania. Wspierane będą działalności z zakresu gospodarki czasu wolnego, dodatkowo większe szanse będą miały operacje, których specyfika pozwoli na świadczenie usług tylko na obszarze LGD (wzrost dostępności usług dla lokalnej społeczności). Ponadto w zakresie włączenia społecznego i aktywizacji społecznej, szczególnie nacisk zostanie położony na potrzeby seniorów (osoby, które ukończyły 60. rok życia) i ludzi młodych (do 25. roku życia) oraz do grupy osób w niekorzystnej sytuacji (osoby poszukujące zatrudnienia). Mieszkańcy obszaru zdają sobie sprawę, że są świadkami coraz szybszych zmian, nie tylko klimatycznych, ale także społecznych, technicznych i technologicznych. Rolą lokalnych społeczności będzie partnerskie i oddolne wdrażanie Strategii, w tym poprzez inicjatywy innowacyjne. Szczególną uwagę zwrócono na poprzez wdrażanie innowacyjnych rozwiązań angażujących i pobudzających do współpracy międzypokoleniowej oraz sprzyjających włączeniu i integracji. Zgodnie z oczekiwaniami mieszkańców zaplanowano realizację projektów w zakresie poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej, która nie tylko poprawiłaby estetykę i funkcjonalność przestrzeni publicznych, ale też wsparłaby rozwój miejsc rekreacji i spędzania czasu wolnego. Ze względu na niewykorzystany potencjał organizacji pozarządowych i niewielką aktywność mieszkańców w takich organizacjach, zaplanowano wsparcie organizacji i ich członków, szczególnie w zakresie kojarzenia partnerów i animowania do realizacji wspólnych projektów. Wszystkie zakresy będą się wzajemnie uzupełniać, a realizowane operacje wywołają efekt kuli śnieżnej.

Wsparcie dla przedsiębiorców będzie skoncentrowane tylko na te branże, które są związane z tworzeniem możliwości rekreacji, budowaniem oferty spędzania czasu wolnego dla mieszkańców i będą komplementarne w stosunku do tworzonej małej infrastruktury publicznej. Organizacje pozarządowe i ich członkowie będą nie tylko beneficjentami, ale i odbiorcami wsparcia. Będą miały możliwość rozwoju i jednocześnie będą mogły realizować projekty dla lokalnej społeczności. W ramach wsparcia w zakresie rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw przewiduje się projekty związane z tworzeniem lub rozwijaniem gospodarstw agroturystycznych. Uzupełnieniem gospodarstw agroturystycznych może być działanie związane z prowadzeniem zagrody edukacyjnej. Działanie skierowane do rolników lub domowników będących właścicielami lub współwłaścicielami małych gospodarstw, w których prowadzona jest działalność rolnicza.

- **Uzasadnienie wyboru dostępnych źródeł finansowania**

LSR będzie wdrażana przede wszystkim za pomocą środków PS WPR na lata 2023–2027 w ramach EFRROW oraz środków programu regionalnego *Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego na lata 2021–2027* (FEŚ) w ramach EFRR (cel szczegółowy 5.2). Niniejsza Strategia jest tzw. Strategią wielofundusową – RLKS na poziomie programu regionalnego wdrażany jest w formule bezpośredniej. LGD oraz inne podmioty z obszaru LSR będą mogły realizować projekty również w ramach programu regionalnego spoza ww. celów szczegółowych. Różnorodność źródeł finansowania umożliwi działanie w sposób wszechstronny, kompleksowy, a tym samym efektywniejszy niż w przypadku korzystania z jednego funduszu, dlatego też przewiduje się finansowanie LSR z innych źródeł, takich jak: środki krajowe, *Program Operacyjny Polska Wschodnia 2021–2027*, *Krajowy Plan*

- **Uzasadnienie przyjętego sposobu wdrażania LSR**

W celu opracowania LSR, która nie tylko będzie odpowiedzią na potrzeby lokalnej społeczności, ale też przyniesie wymierne efekty, podjęto trud wyspecjalizowania się w konkretnych obszarach. Stąd podjęto decyzję o określeniu tylko jednego, konkretnego celu. Odpowiednie ukierunkowanie się na wybrane obszary wzmocni efekt synergii i będzie wzmacniać wartość dodaną zastosowanego podejścia LEADER w rozwoju obszaru. Ukierunkowanie to pozwoli też na skonkretyzowanie oczekiwanych rezultatów i osiągnięcie założonych celów przy planowanym budżecie w określonym czasie. Rozwój obszaru objętego LSR ukierunkowany będzie przede wszystkim na wspieranie przedsiębiorczości w zakresie turystyki, rekreacji i produktu lokalnego (lepszy dostęp do ogólnodostępnej infrastruktury publicznej i turystycznej, komercjalizacja dziedzictwa i powstanie wiosek tematycznych bazujących na dziedzictwie naturalnym, marketing obszaru, a także projekty w zakresie włączania społecznego) oraz rozwój kompetencji społecznych mieszkańców (wsparcie innowacyjnych inicjatyw oddolnych, wzmacnianie organizacji pozarządowych, kojarzenie partnerów i animowanie do realizacji wspólnych projektów). Wykorzystanie potencjału jakim jest dziedzictwa naturalne oraz zwiększenie poziomu jego komercjalizacji wpłynie na wzrost liczby turystów. Zwiększeniu ruchu turystycznego na obszarze stwarza odpowiednie warunki rozwoju dla nowych osób poszukujących zatrudnienia lub chcących założyć/rozwinąć działalność gospodarczą. Wykorzystanie zasobów to sposób na tworzenie unikalnych produktów lokalnych. Nacisk zostanie położony na kreowanie nowych możliwości uzyskiwania dodatkowego dochodu przez mieszkańców. Ponadto w konkursach premiowane będą projekty wykorzystujące unikatowe dziedzictwo naturalne do organizacji wydarzeń kulturalnych, integracyjnych czy rekreacyjnych, tworzenia nowej infrastruktury publicznej oraz do rozwoju działalności. Uzupełnieniem będzie wykorzystanie cyfryzacji do rozwoju, co przełoży się na poprawę sytuacji osób w niekorzystnej sytuacji, poprawę warunków bytowych i minimalizację ryzyka ubóstwa. LSR wdrażana będzie przez różne podmioty, w tym samą LGD w ramach projektów własnych. Stowarzyszenie ma duże doświadczenie w zakresie wdrażania LSR, realizowania projektów, w tym partnerskich i animowania lokalnej społeczności. Zaplanowano również harmonizację następujących po sobie naborów wniosków. Pierwszymi realizowanymi przedsięwzięciami będą te, które są ukierunkowane na rzecz rozwoju produktów i usług turystycznych oraz poprawiające dostęp do małej infrastruktury publicznej (1.1, 1.2, 1.6, 1.7, 1.15³¹), a także wsparcie rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej (1.8, 1.9). Uzupełnieniem tych przedsięwzięć będą działania z zakresu komercjalizacji dziedzictwa, promocji lokalnych produktów, marki oraz całego obszaru, a także wzmacniające potencjał organizacji pozarządowych i animujące do realizacji wspólnych projektów (1.10, 1.11, 1.12).

Dodatkowo będą realizowane przedsięwzięcia z zakresu włączenia społecznego osób w niekorzystnej sytuacji (1.13 —w zakresie wsparcia osób poszukujących pracy i przygotowania ich do możliwości otrzymania wsparcia na podejmowanie działalności gospodarczej). Na koniec wdrażane będą operacje, w których istotne będzie wykorzystanie infrastruktury i innych efektów zrealizowanych już operacji. Będą to: projekty w zakresie integracji mieszkańców i turystów (1.14) oraz projekty grantowe w zakresie innowacyjnych inicjatyw oddolnych, budowania tożsamości wśród osób młodych do 25. roku życia, włączenia seniorów oraz w których premiowane będzie wykorzystanie powstałej ogólnodostępnej infrastruktury publicznej (1.3, 1.4, 1.5).

LSR wdrażana będzie przez różne podmioty, w tym samą LGD w ramach projektów własnych.

- **Uzasadnienie doboru dostępnych metod wdrażania operacji w ramach LSR**

Operacje zaplanowane do finansowania w ramach LSR realizowane będą przez beneficjentów reprezentujących wszystkie sektory życia społeczno-gospodarczego obszaru LGD. Różnorodność zaplanowanych metod wdrażania operacji, tj. wsparcie finansowe poprzez przyznawanie dotacji, projekty grantowe, operacje własne, organizacja szkoleń, warsztatów, prowadzenie doradztwa, promowanie dobrych praktyk, operacje realizowane przez wnioskodawców innych niż LGD, ma na celu upodmiotowienie i usamodzielnienie społeczności lokalnych. Przy wyborze operacji punktowana będzie realizacja w partnerstwie z partnerami z obszaru LSR, co przyczyni się do zwiększenia współpracy mieszkańców i innych podmiotów oraz do lepszych efektów

---

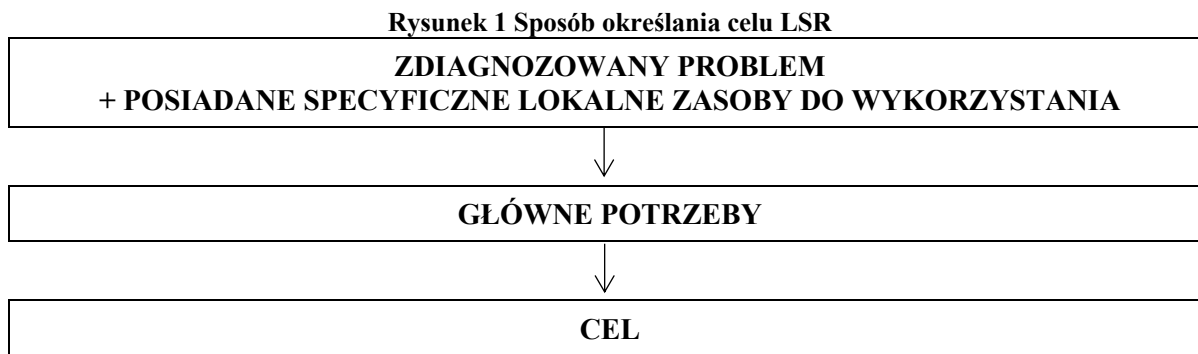
³¹ Termin realizacji operacji planowanej do wsparcia w ramach środków FEŚ zależy od terminu naboru wniosków ustalonego przez Instytucję Zarządzającą programem regionalnym.

realizowanych operacji. Wybrane metody wdrażania LSR wpłyną na wzmocnienie potencjałów obszaru i są odpowiedzią na zgłaszane potrzeby społeczności. LGD planuje w pierwszej kolejności zrealizować przedsięwzięcia poprawiające dostęp do infrastruktury publicznej oraz zwiększające atrakcyjność turystyczną terenu, następnie będą realizowane te wykorzystujące powstałą infrastrukturę do zwiększenia integracji mieszkańców oraz możliwości samorozwoju, w tym wśród osób młodych i seniorów oraz grupy osób w niekorzystnej sytuacji (osoby poszukujące zatrudnienia), w tym celu najpierw będą realizowane projekty na rzecz wzmocnienia potencjału organizacji pozarządowych, kojarzenia partnerów i animowania do realizacji wspólnych projektów oraz projekty w zakresie zwiększenia kompetencji, poprzez wykorzystanie cyfryzacji do rozwoju, a następnie grantowe, które pozwolą rozwijać obszar. Zaplanowane w LSR przedsięwzięcia są spójne, powiązane ze sobą oraz wzajemnie się uzupełniają. Zastosowane są w nich różne metody i różny może być stopień ich oddziaływania, jednak przyczyniać się będą do kompleksowego niwelowania ważnych deficytów zgłaszanych przez mieszkańców obszaru LSR.

VI. CELE I WSKAŹNIKI

Wynikiem przeprowadzonej diagnozy opartej o analizę danych ilościowych, badania jakościowe oraz wniosków płynących z analizy SWOT, sporządzonych na pierwszym etapie prac nad LSR jest wyznaczenie celów realizacji LSR. Osiągnięcie tych celów przyczyni się do ograniczenia słabych stron obszaru, poprzez wykorzystanie zdiagnozowanych potencjałów, czego efektem będzie zniwelowanie wskazanych problemów i zaspokojenie zgłoszonych przez społeczność potrzeb. W niniejszym LSR określono jeden cel oparty o określone obszary tematyczne wynikające ze zdiagnozowanych potrzeb. Nie zawsze jedna potrzeba generuje jeden cel, czasami dopiero kilka potrzeb zgrupowanych w jeden cel daje możliwość kompleksowej realizacji tych potrzeb.

Na rysunku 1 przedstawiono sposób określania celu LSR.

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z powyższym schematem przyjęto następujący ciąg logiczny określenia celu LSR:

1) Najistotniejsze zdiagnozowane problemy i potencjały:

Obszar LGD jest obszarem charakteryzującym się spadkiem liczby mieszkańców i stosunkowo szybko starzejącym się społeczeństwem. Jednocześnie posiada kapitał społeczny młodych ludzi oraz bogatą historię i dziedzictwo kulturowe. Potencjał organizacji pozarządowych nie jest odpowiednio wykorzystany, a dotychczasowa aktywizacja w zakresie przedsiębiorczości i aktywności mieszkańców wymaga kontynuacji. Zauważany przez mieszkańców jest brak atrakcyjnej oferty spędzania czasu wolnego i możliwości rekreacji oraz niewystarczające wykorzystanie dziedzictwa naturalnego obszaru. Występują braki w przedsiębiorczości i innowacyjności.

Na tej podstawie sformułowano główny „**ZDIAGNOZOWANY PROBLEM**” – *Niski poziom przedsiębiorczości i innowacyjności, depopulacja obszaru*, oraz główne „**POSIADANE SPECYFICZNE LOKALNE ZASOBY DO WYKORZYSTANIA**” – *Krzemień pasiasty (UNESCO), ślady dinozaurów, Wisła i inne rzeki, pszczelarstwo, rezerwat żółwia błotnego. Produkty lokalne, rozpoznawalne produkty turystyczne, walory przyrodnicze i krajobrazowe.*

2) GŁÓWNE POTRZEBY:

- zbudowanie silnej i rozpoznawalnej marki lokalnej,
- dostosowanie infrastruktury i usług publicznych do zachodzących zmian demograficznych,
- zwiększenie aktywności społecznej mieszkańców,
- zwiększenie dochodów mieszkańców i zmniejszenie pogłębiającego się bezrobocia długotrwałego,
- wzrost przedsiębiorczości i innowacyjności – rozwój lokalnej przedsiębiorczości,
- potrzeba cyfryzacji życia codziennego.

3)

Do celu LSR przypisano konkretne przedsięwzięcia, dla których wskazano sposób ich realizacji wraz z uzasadnieniem, źródła finansowania, a także określono adekwatne rezultaty i wskaźniki. W tabeli 23 przedstawiono powiązanie celu i przedsięwzięć ze zidentyfikowanymi podczas analizy obszaru problemami. Tabela zawiera również informację o charakterze danego przedsięwzięcia (inwestycyjny, nieinwestycyjny) budżecie, poziomie dofinansowania, grupie docelowej i sposobie realizacji – stanowi ona poszerzoną wersję załącznika nr 1 do LSR. Opis celu i przedsięwzięć został również ujęty w Załączniku nr 1 do LSR pn. *Cele i przedsięwzięcia*. Do celu przypisano wskaźniki rezultatu (z katalogu obowiązkowych wskaźników, zawartych w części V Załącznika nr 3 do Regulaminu Konkursu na wybór LSR) natomiast do przedsięwzięć wskaźniki produktu. Dla ww. wskaźników określono również wartości planowane do osiągnięcia w poszczególnych latach realizacji LSR. Wskaźniki wraz z harmonogramem osiągania zostały przedstawione w Załączniku nr 2 do LSR pn. *Plan działania*, który jest spójny z Załącznikiem nr 4 do LSR pn. *Plan wykorzystania budżetu LSR*

Pomiar wskaźników zawartych w załącznikach będzie odbywał się za pomocą prowadzonego monitoringu i ewaluacji (rozdz. X) zaś źródłem wiedzy o osiągniętych wskaźnikach będą sprawozdania beneficjentów, dane LGD oraz dane GUS.

Osiągnięcie wskaźników będzie świadczyło o realizacji zakładanych przedsięwzięć. Ponadto realizacja wskaźników przypisanych do przedsięwzięć przyczyni się do podniesienia świadomości mieszkańców w zakresie możliwości podejmowania działalności gospodarczych, tym samym wpłynie na rozwój przedsiębiorczości mieszkańców obszaru, co z kolei przełoży się m.in. na wzrost liczby miejsc pracy oraz wzrost dochodów mieszkańców. Ponadto realizacja wskaźników wpłynie na zwiększenie dostępności mieszkańców i turystów do oferty spędzania czasu wolnego, która będzie obejmowała zarówno ogólnodostępną infrastrukturę publiczną jak i wydarzenia kulturalne oraz sportowe. Kolejnym efektem realizacji wskaźników będzie zwiększenie innowacyjności obszaru, pogłębienia partnerstwa między różnymi podmiotami oraz zwiększenie integracji społecznej. Realizacja wskaźników będzie również świadczyła o wzroście zainteresowania obszarem LGD oraz marką lokalną turystów. Osiągnięcie wskaźników przyczyni się również do rozszerzenia oferty wsparcia oraz podniesienia jakości oferowanych usług dla lokalnej społeczności w tym osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

W ramach Celu LSR *Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego obszaru* samorządy (sektor publiczny) będą mogły stworzyć/zmodernizować ogólnodostępną, małą infrastrukturę publiczną służącą rekreacji, sportowi i zwiększaniu możliwości spędzania czasu wolnego (np. place zabaw, siłownie plenerowe, skateparki, parki do parkoura, street workout parki, parki linowe, piaskownice, miejskie i wiejskie tereny rekreacyjne o połączonych formach rekreacji, ścieżki edukacyjne), a także będą mogły tworzyć/rozвивać małą architekturę turystyczną np. wyznaczanie i oznakowanie szlaków/tras turystycznych, budowa/przebudowa/odnowienie ścieżek rowerowych/piesznych, ciągów spacerowych, ścieżek edukacyjnych itp., tworzenie punktów widokowych (wyznaczanie, oznakowanie miejsc), mała infrastruktura turystyczna uzupełniająca ścieżki/trasy powstałe w ramach innych projektów/programów, punkty postojowe, oznakowanie, tablice informacyjne, kierunkowskazy itd., udostępnianie i promocja atrakcji turystycznych (lokalne dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze, oferta związana z enoturystyką itd.) poprzez zapewnienie informacji w terenie i w Internecie.

Mieszkańcy, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, organizacje pozarządowe, mikro i małe przedsiębiorstwa, jednostki sektora finansów publicznych (sektor społeczny, publiczny i gospodarczy) będą, w ramach udzielonych grantów, realizować projekty (w tym partnerskie i/lub innowacyjne), polegające na włączeniu seniorów, ludzi młodych, których celem będzie integracja, wzmocnienie i umożliwienie aktywności społecznej tych grup mieszkańców, budowanie tożsamości lokalnej i sentymentu do miejsca zamieszkania, wzrostu możliwości spędzania czasu wolnego, samorozwoju i rekreacji. W ramach tego przedsięwzięcia mikro i małe przedsiębiorstwa (sektor gospodarczy), będą mogły ubiegać się o wsparcie na podejmowanie działalności – tylko konkretne rodzaje działalności gospodarczej, w zakresie zgodnym z celem LSR. Dokonano skoncentrowania potrzeb w celu jak najlepszego wykorzystania posiadanych zasobów finansowych. W związku z tym, w oparciu o lokalne zasoby oraz zgłaszane potrzeby i zdiagnozowane problemy, wsparcie przeznaczone będzie na zbudowanie oferty rozwoju, spędzania czasu wolnego i rekreacji dla mieszkańców. Przykładowo mogą to być usługi z zakresu czasu wolnego, w tym turystyka, agroturystyka (szczególnie enoturystyka), rekreacja, gastronomia, kultura, wellness/spa/zdrowie oraz lokalne produkty spożywcze (np. winiarskie, owoce, pszczelarstwo, oleje) oraz kosmetyczne (w tym wytwarzane z produktów

uprawianych lokalnie i/lub oparte o uboczne produkty przemysłu winiarskiego i owocowego). W ramach wsparcia w zakresie rozwoju przedsiębiorczości przewiduje się finansowanie kosztów szkoleniowych związanych ściśle z celem danej operacji, takich jak nabycie lub podwyższenie kwalifikacji, reorientacja zawodowa, koszty kursów specjalistycznych lub obejmujących wiedzę niezbędną do prowadzenia działalności gospodarczej np. podstawy księgowości.

Kolejny projekt – własny i/lub partnerski i/lub zagraniczny i/lub w partnerstwie będzie dotyczyć działań edukacyjnych/kulturalnych i integracyjnych poświęconych kreatywnym i nieszablonowym sposobom wykorzystania, promowania i zachowania lokalnych zasobów kulturowych (materialnych/niematerialnych) i przyrodniczych (w powiązaniu ze wspieranymi branżami i potencjałem obszaru).

W ramach przedsięwzięć ukierunkowanych na rozwój kompetencji społecznych planuje się projekt grantowy na realizację innowacyjnych inicjatyw oddolnych, w szczególności takich, które będą wykorzystywać powstałą, małą infrastrukturę publiczną oraz małą architekturę turystyczną. W ramach tego przedsięwzięcia zaplanowano także trzy projekty własne LGD z zakresu: wykorzystania cyfryzacji do rozwoju (skierowany do grupy osób w niekorzystnej sytuacji), wzmocnienia potencjału organizacji pozarządowych, kojarzenia partnerów i animowania do realizacji wspólnych projektów, a także w zakresie ich włączenia społecznego poprzez integrację mieszkańców i turystów.

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Krzemienny Krąg to strategia wielofunduszowa, w związku z tym Cel LSR będzie finansowany z dwóch źródeł. Przedsięwzięcia 1.1–1.14 będą finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach *Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027*, natomiast przedsięwzięcie 1.15 będzie finansowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) w ramach programu regionalnego *Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021–2027*.

Tabela 23 Przedsięwzięcia – powiązanie z analizą potrzeb, charakter, budżet, poziom dofinansowania, maks. i min. kwota, grupa docelowa i sposób realizacji (rozszerzona wersja analogicznej tabeli stanowiącej załącznik nr 1 do LSR)

PROBLEM		<i>Niski poziom przedsiębiorczości i innowacyjności, depopulacja obszaru</i>							
ZASÓB		<i>Krzemień pasiasty (UNESCO); ślady dinozaurów; Wisła i inne rzeki; pszczelarstwo; rezerwat żółwia błotnego; produkty lokalne, rozpoznawalne produkty turystyczne</i>							
CEL		Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego obszaru							
<i>Zidentyfikowana przyczyna problemu</i>	Przedsięwzięcie		Możliwy zakres wsparcia	Zakres wsparcia z WPR / charakter	Poziom dofinansowania	Możliwy Wnioskodawca	Grupy docelowe	Sposób realizacji	Budżet w ramach WPR [euro]
<i>Braki w infrastrukturze publicznej</i>	1.1	Powstanie ogólnodostępnej nieodpłatnej infrastruktury publicznej	Doposażenie, budowa, przebudowa, infrastruktury publicznej	6. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej; inwestycyjny	do 75% (JSFP) lub do 100%	JSFP i inne osoby prawne	Mieszkańcy	Konkurs - projekty wnioskodawców innych niż LGD	€ 600 000
<i>Niewystarczająca oferta zagospodarowania czasu wolnego</i>	1.2	Powstanie lub rozwój wioski tematycznej bazującej na dziedzictwie naturalnym	Budowa i rozbudowa infrastruktury publicznej	6. Poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej; inwestycyjny	do 100%	LGD i inne osoby prawne	Mieszkańcy	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD	€ 100 000
<i>Niewystarczająca oferta zagospodarowania czasu wolnego</i>	1.3	Zorganizowanie wydarzeń na rzecz zdrowia i rekreacji	Organizacja wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i integracyjnych	4. Poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych; nieinwestycyjny	do 100%	LGD	Mieszkańcy do 25 roku życia	Projekt grantowy	€ 100 000
<i>Niewystarczająca oferta zagospodarowania czasu wolnego</i>	1.4	Zorganizowanie wydarzeń na rzecz zdrowia i rekreacji	Organizacja wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i integracyjnych	4. Poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych; nieinwestycyjny	do 100%	LGD	Mieszkańcy powyżej 60 roku życia	Projekt grantowy	€ 100 000
<i>Mała liczba innowacyjnych wydarzeń</i>	1.5	Wsparcie innowacyjnych inicjatyw oddolnych	Organizacja wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i integracyjnych	7. Kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji i przedsiębiorczości, a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych; nieinwestycyjny	do 100%	LGD	Mieszkańcy	Projekt grantowy	€ 100 000

<i>Niewystarczająca komercyjna oferta zagospodarowania czasu wolnego</i>	1.7	Zbudowanie oferty rozwoju, spędzania czasu wolnego i rekreacji dla mieszkańców LGD - rozwój działalności gospodarczej	Budowa, rozbudowa i wyposażenie	1. Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki – b. rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej; inwestycyjny	do 65%; do 150 000 zł	Mikroprzedsiębiorstwo albo małe przedsiębiorstwo	Mieszkańcy	Konkurs - projekty wnioskodawców innych niż LGD	€ 360 000
<i>Niewystarczająca komercyjna oferta zagospodarowania czasu wolnego</i>	1.8	Utworzenie lub rozwój gospodarstwa agroturystycznego	Budowa, rozbudowa i wyposażenie	2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania: b. Gospodarstwa agroturystyczne; inwestycyjny	do 85%	Rolnik lub małżonek rolnika lub domownik z małego gospodarstwa rolnego	Mieszkańcy	Konkurs - projekty wnioskodawców innych niż LGD	€ 60 000
<i>Niewystarczająca komercyjna oferta zagospodarowania czasu wolnego</i>	1.9	Utworzenia lub rozwój zagrody edukacyjnej	Budowa, rozbudowa i wyposażenie	2. Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania: b. Zagroda edukacyjna; inwestycyjny	do 85%	Rolnik lub małżonek rolnika lub domownik z małego gospodarstwa rolnego	Mieszkańcy	Konkurs - projekty wnioskodawców innych niż LGD	€ 60 000
<i>Niewystarczająca współpraca podmiotów produkujących produkty lokalne</i>	1.10	Przeprowadzenie działań marketingowych w oparciu o dziedzictwo naturalne	Organizacja wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i integracyjnych	7. Kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji i przedsiębiorczości, a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych; nieinwestycyjny	do 100%	LGD i inne osoby prawne	Mieszkańcy	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD	€ 40 000
<i>Niewystarczająca współpraca podmiotów produkujących produkty lokalne</i>	1.11	Komercjalizacja dziedzictwa	Organizacja wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i integracyjnych	7. Kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji i przedsiębiorczości, a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych; nieinwestycyjny	do 100%	Osoby prawne	Mieszkańcy	Konkurs na operacje w partnerstwie	€ 50 000

<i>Niska aktywność organizacji pozarządowych</i>	1.12	Wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych, kojarzenie partnerów i animowanie do realizacji wspólnych projektów	Organizacja wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i integracyjnych	7. Kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji i przedsiębiorczości, a także wzmocnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych; nieinwestycyjny	do 100%	LGD i inne osoby prawne	Mieszkańcy, organizacje pozarządowe	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD	€ 60 000
<i>Słabe wykorzystanie cyfryzacji przez mieszkańców</i>	1.13	Wykorzystanie cyfryzacji do rozwoju	Organizacja wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i integracyjnych	8. Włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji; nieinwestycyjny	do 100%	LGD i inne osoby prawne	Osoby poszukujące zatrudnienia (z obszaru LGD)	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD	€ 60 000
<i>Niewystarczająca oferta zagospodarowania czasu wolnego</i>	1.14	Integracja mieszkańców i turystów	Organizacja wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i integracyjnych	7. Kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji i przedsiębiorczości, a także wzmocnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych; nieinwestycyjny	do 100%	LGD i inne osoby prawne	Mieszkańcy	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD	€ 60 000
<i>Braki w infrastrukturze publicznej</i>	1.15	Mała architektura turystyczna (FEŚ EFRR)	Zgodnie z SZOP FEŚ	-	Zgodnie z SZOP FEŚ	Zgodnie z SZOP FEŚ	Mieszkańcy	Projekt grantowy	€ -
SUMA									€ 1 750 000

Źródło: opracowanie własne

VII. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU

Kryteria wyboru i oceny operacji zostaną ustalone przede wszystkim w takim zakresie, aby premiować przedsięwzięcia, które będą niwelować problemy wynikające z diagnozy obszaru i konsultacji społecznych oraz by wpływać na osiąganie zamierzonych celów i wskaźników produktu oraz rezultatu. Tworzenie kryteriów odbędzie się przy udziale lokalnej społeczności miało na celu ustalenie aspektów, które będą szczególnie premiowane w ramach oceny wniosków oraz będą zaspokajać potrzeby mieszkańców, poznane podczas przeprowadzonych konsultacji społecznych na obszarze. Opracowane kryteria będą ściśle powiązane z celem i grupami docelowymi, do których jest kierowane wsparcie, w zależności od rodzaju beneficjenta – z uwzględnieniem wyników diagnozy i analizy SWOT. Kryteria zostaną opracowane w sposób przejrzysty, mierzalny, pozwalający uniknąć sytuacji niepożądanych, polegających na subiektywnej ocenie, a przyznawanie punktów odbywać się będzie w formie zero-jedynkowej.

Dla niektórych przedsięwzięć w LSR LGD ustanowi kryteria wyboru o charakterze dostępowym (zawężające możliwość uzyskania wsparcia), które pozwolą ukierunkować wsparcie na operacje najlepiej odpowiadające potrzebom obszaru LSR i najlepiej pasujące do zaplanowanych realizacji przedsięwzięć. W celu właściwego ukierunkowania pomocy, LGD zastosuje również kryteria wyboru premiujące. Niektóre z kryteriów premiujących będą zastosowane do wszystkich przedsięwzięć, inne do wybranych. Jednym z kryteriów wyboru będzie punktowanie operacji innowacyjnych poprzez wykorzystanie powstałej infrastruktury do integrowania społeczeństwa, podejmowania innowacyjnych inicjatyw w kierunku integracji społecznej, rozwoju mieszkańców, w tym cyfrowego oraz zagospodarowania ich czasu wolnego, również wykorzystujących cyfryzację do rozwoju gospodarczego i społecznego regionu.

Na potrzeby oceny innowacyjności określono, iż działania ukierunkowane na innowacje, to wprowadzenie na rynek (w tym przypadku obszar LGD) nowego lub udoskonalonego produktu, usługi lub procesu organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych. Dla przedsięwzięć związanych z rozwojem przedsiębiorczości, z racji charakteru operacji definicję tę uściślono i przyjęto, iż innowacja to wprowadzenie na rynek przez dane przedsiębiorstwo nowego towaru lub usługi, lub znaczące ulepszenie oferowanych uprzednio towarów lub usług w odniesieniu do ich charakterystyk lub przeznaczenia. Ulepszenie może dotyczyć charakterystyk technicznych, komponentów, materiałów, wbudowanego oprogramowania, bardziej przyjaznej obsługi przez użytkownika oraz innych cech funkcjonalnych. Preferowane będzie wdrażanie innowacji poprzez implementowanie zupełnie nowych na obszarze objętym LSR produktów, usług, procesów, technologii, metod organizacji lub nowych sposobów wykorzystania dostępnych zasobów.

W celu sprawnego wdrożenia Strategii, LGD opracowała i stosowała w perspektywie 2014-2020 zestaw procedur oceny i wyboru operacji, odnoszących się do wszelkich operacji realizowanych w ramach LSR. Będą one stosowane również wdrażaniu tej LSR, po dostosowaniu do obowiązujących przepisów. Przez cały okres wdrażania Strategii będą one udostępniane do wiadomości publicznej w Biurze, na stronie internetowej LGD oraz omawiane w trakcie spotkań informacyjnych i szkoleń dla potencjalnych wnioskodawców. Kryteria wyboru grantobiorców i procedura ich ustalania / zmiany stanowi wspólny dokument z procedurą wyboru i oceny grantobiorców.

LGD posiada procedury z uwzględnieniem obowiązujących przepisów prawnych i wytycznych dotyczących instrumentu RLKS oraz dokłada wszelkich starań, aby procedury oceny i wyboru operacji były niedyskryminujące, przejrzyste i niebudzące wątpliwości ze strony wnioskodawców, grantobiorców oraz wszelkich instytucji zaangażowanych w proces wdrażania Strategii. Jednocześnie należy podkreślić, że LGD zależy na wybraniu projektów, które w jak największej mierze pozwolą na osiągnięcie przyjętych w Strategii założeń i wskaźników, a ograniczone środki finansowe, będące podstawą ustalenia budżetu Strategii, nie pozwalają na sfinansowanie wszystkich pomysłów i inicjatyw zgłaszanych przez mieszkańców obszaru.

Dokumenty regulujące szczegółowe rozwiązania to: procedura/y wyboru i oceny operacji, regulamin organu decyzyjnego, procedura ustalania kryteriów wyboru, procedura wyboru i oceny grantobiorców wraz z kryteriami wyboru grantobiorców i procedurą ustalania i zmiany kryteriów wyboru grantobiorców.

Dla komponentu Wdrażanie LSR przewiduje się, w szczególności, następujące warunki kwalifikowalności:

- powiązanie wnioskodawcy z obszarem objętym LSR,

- przyczynianie się do realizacji LSR:
  - weryfikowane poprzez osiągnięcie zakładanych wskaźników,
  - rozumiane jako bezpośredni wpływ na realizację konkretnego przedsięwzięcia,
- legalność – zgodność projektu operacji z przepisami prawa,
- w przypadku działalności gospodarczej – uzasadnienie ekonomiczne (uproszczony biznesplan),
- w przypadku operacji dotyczących obiektów zabytkowych – zapewnienie, iż obiekt jest zabytkiem (np. wpisany do Rejestru zabytków lub ewidencji zabytków),
- w przypadku operacji w partnerstwie oraz projektów partnerskich:
  - udział co najmniej 2 podmiotów,
  - realizacja wspólnego przedsięwzięcia,
  - dokument potwierdzający wolę współpracy co najmniej 2 podmiotów,
- w przypadku operacji realizowanych w ramach poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej kwalifikowalne są operacje niekomercyjne, których koszty całkowite nie przekraczają 1 mln euro.

Wybór projektów do dofinansowania będzie odbywał się każdorazowo z zastosowaniem zasad horyzontalnych.

Beneficjent realizujący operacje w zakresie inwestycji w infrastrukturę lub inwestycji produkcyjnych zobowiązuje się do zapewnienia trwałości inwestycji.

Operacja własna może być realizowana, gdy realizuje cele publiczne oraz niekomercyjne oraz jest niezbędna do osiągnięcia danego celu/przedsięwzięcia LSR. Koszty operacji własnych nie mogą stanowić więcej niż 20% budżetu komponentu Wdrażanie LSR. Wnioski o przyznanie pomocy na operacje własne zawierają opis znaczenia realizacji operacji dla LSR oraz uzasadnienie realizacji operacji przez LGD.

Wsparcie udzielane jest w formie dotacji w postaci ryczału w zakresie:

1. podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne – do wysokości 150 tys. zł,
2. projektów grantowych do wysokości 500 tys. zł, przy czym wysokość pojedynczego grantu:
  - na sfinansowanie przygotowania jednej koncepcji inteligentnej wsi, indykatywna kwota jednostkowa wynosi 4 tys. zł,
  - na przygotowanie projektu partnerskiego wynosi:
    - do 50 tys. w przypadku projektu partnerskiego z podmiotem z obszaru innej LSR z Polski,
    - do 150 tys. zł – w przypadku międzynarodowego projektu partnerskiego (z podmiotem z obszaru innej LSR z innego kraju),
  - w pozostałych zakresach zadań objętych grantami – ustalana będzie na bazie projektu budżetu (art. 83 ust. 1 lit. c oraz ust. 2 lit. b); maksymalna kwota zostanie określona w oparciu o dane historyczne.

W pozostałych przypadkach wdrażania LSR (w tym na operacje własne) wsparcie będzie miało formę dotacji w postaci refundacji kosztów kwalifikowalnych do wysokości 500 tys. zł. W przypadku Wdrażania LSR intensywność wsparcia będzie wynosiła:

- do 65% kosztów kwalifikowalnych, na inwestycje produkcyjne z wyłączeniem operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,
- do 85% kosztów kwalifikowalnych w przypadku operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,
- do 100% kosztów kwalifikowalnych na operacje obejmujące inwestycje nieprodukcyjne w przypadku podmiotów innych niż jednostki sektora finansów publicznych,
- do 75% kosztów kwalifikowalnych na operacje obejmujące inwestycje nieprodukcyjne w przypadku jednostek sektora finansów publicznych, z czego pomoc finansowa z EFRROW wynosi maksymalnie 55% kosztów kwalifikowalnych, a pozostałe 20% kosztów kwalifikowalnych ze środków budżetu państwa.

Operacje sektora finansów publicznych będą mogły być finansowane ze środków Planu Strategicznego w ramach niniejszej LSR do limitu 40% tych środków.

Przedsięwzięcia wskazane w LSR w zakresie finansowania z FEŚ wpisują się kryteria wyboru projektów ustanowionych dla programu regionalnego w odniesieniu do typu projektu i właściwego funduszu. LGD oświadcza, że projekty te będą wybierane zgodnie z zasadami i warunkami obowiązującymi dla EFRR, a także iż promowane będą projekty wpisujące się w inicjatywę Nowy Europejski Bauhaus.

Wybór projektów do dofinansowania będzie odbywał się każdorazowo z zastosowaniem zasad horyzontalnych.

VIII. PLAN DZIAŁANIA

W ramach realizacji LSR zaplanowano ogłoszenie wniosków na realizację przedsięwzięć zawartych w matrycy – rozdział VI. Pierwsze nabory zostaną przeprowadzone w I kwartale 2024 roku, kolejne w latach 2025–2026. Tworząc Plan działania zadbano, aby realizowane przedsięwzięcia umożliwiły osiągnięcie celów LSR. Plan działania opracowano na podstawie procesu partycypacyjnego. Obecny kształt Planu został wypracowany na spotkaniach Zespołu ds. opracowania LSR, gdzie zaproponowano konkretne przedsięwzięcia. W czasie konsultacji z mieszkańcami: na spotkaniach w każdej z gmin dyskutowano na temat określania celów, przedsięwzięć i wskaźników, a także określeniu grup docelowych szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz grupy osób w niekorzystnej sytuacji na obszarze LGD. Ponadto mieszkańcy mogli składać uwagi i propozycje do zaplanowanego dokumentu podczas konsultacji strategii.

Plan działania jest bezpośrednio powiązany z celami i przedsięwzięciami. Plan działania zawiera szczegółowe wskazanie harmonogramu osiągania poszczególnych wskaźników produktu, dla określonych w strategii przedsięwzięć, co w konsekwencji przekłada się na osiągnięcie poszczególnych celów. Wszystkie działania zaplanowano tak, aby w pierwszej kolejności zrealizowane zostały te, które oddziaływać będą na pozostałe. W pierwszej kolejności zrealizowane zostaną działania zwiększające atrakcyjność obszaru oraz promocyjne i edukacyjne, dalej te związane z wykorzystaniem zasobów oraz rozwojem przemysłu czasu wolnego. Przedsięwzięcie związane z rozwojem działalności gospodarczych określono tak, aby możliwie jak najlepiej wykorzystać środki oraz stworzyć możliwość skorzystania z dofinansowania jak największej liczbie beneficjentów.

Istotne w trakcie wdrażania LSR będzie zrealizowanie pierwszych operacji w ramach PS WPR do 30 czerwca 2026 roku, które pozwolą na wykorzystanie 40% budżetu, oraz realizację pozostałych działań tak, aby do 31 grudnia 2027 roku wykorzystać 80% kontraktacji budżetu. Również realizacja działań w ramach FEŚ została zaplanowana tak, aby pierwsze operacje zrealizować do końca grudnia 2026 roku.

Dokładny plan działania wraz z czasowym przedziałem osiągnięcia wskaźników oraz planowanymi kwotami wsparcia przedstawiają Załącznik nr 2 do LSR pn. *Plan działania* oraz Załącznik nr 4 do LSR pn. *Plan wykorzystania budżetu LSR*.

IX. PLAN FINANSOWY LSR

Działalność LGD finansowana będzie w ramach:

- 1) Funduszy EFSI stanowiących **bezpośrednie źródło finansowania** LSR jako budżetu LSR:
  - a) Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach *Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027*;
  - b) Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w ramach programu regionalnego *Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021–2027*, cel szczegółowy 5.2. *Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.*
- 2) Innych potencjalnych / **pośrednich źródeł finansowania** przedsięwzięć wynikających z LSR, w tym także EFSI w zakresie nie objętym RLKS, które nie stanowią źródła finansowania, o którym mowa w pkt. 1):
  - a) Europejski Fundusz Społeczny Plus w ramach programu regionalnego *Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego na lata 2021–2027*, w tym szczególnie cel szczegółowy 4.8 *Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji, działanie 9.6 Aktywna integracja społeczna i zawodowa*;
  - b) *Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027* w ramach priorytetu VII *Kultura* Cel szczegółowy 4.6 *Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych*;
  - c) *Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027* w ramach celu szczegółowego ESO4.7. *Wspieranie uczenia się przez całe życie, w szczególności elastycznych możliwości podnoszenia i zmiany kwalifikacji dla wszystkich, z uwzględnieniem umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, lepsze przewidywanie zmian i zapotrzebowania na nowe umiejętności na podstawie potrzeb rynku pracy, ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej (EFS+).*
  - d) Środki krajowe;
  - e) Fundusze Norweskie i EOG (Europejski Obszar Gospodarczy).

Zadania finansowane z innych źródeł niż bezpośrednie, przyczynią się do realizacji celów określonych w ramach RLKS.

Przewidziane źródła finansowania oraz plan działania są w bezpośredni sposób powiązane z celami i przedsięwzięciami. Zaplanowane do realizacji przedsięwzięcia można będzie lepiej wdrażać na obszarze LSR dzięki alternatywnym źródłom dofinansowania, które pozwolą zrealizować większy zakres projektów. Wzięto pod uwagę te źródła finansowania, z których środki przeznaczone będą na operacje zgodnie z celem niniejszej LSR, a więc wszelkie te, które mogą przyczynić się do rozwoju kapitału społecznego mieszkańców, w tym podniesienia dostępności i atrakcyjności ogólnodostępnych przestrzeni, infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, turystycznej, kulturalnej i edukacyjnej oraz oferty przemysłu czasu wolnego i samorozwoju mieszkańców.

Zaplanowany do realizacji budżet został przedstawiony w Załączniku nr 3 do LSR pn. *Budżet LSR* oraz w Załączniku nr 4 do LSR pn. *Plan wykorzystania budżetu LSR*.

X. MONITORING I EWALUACJA

W celu poprawnego i efektywnego wdrażania założeń Strategii, niezbędne jest prowadzenie działań, które mają na celu weryfikację sposobu jej realizacji. W związku z tym niezbędne jest prowadzenie bieżącego monitoringu oraz przeprowadzanie badań ewaluacyjnych, które umożliwią w razie konieczności aktualizację dokumentu. Wszystkie podejmowane działania powinny być prowadzone w sposób zadowalający społeczność lokalną zamieszkującą obszar LGD.

1. Monitoring

Monitoring LSR prowadzony będzie na bieżąco przez pracowników Biura LGD.

Monitoring obejmuje:

- a) zebranie danych na temat: wskaźników realizacji LSR, harmonogramu ogłaszanych konkursów, budżetu LGD, liczby osób odwiedzających stronę internetową;
- b) ocenę zebranych informacji w stosunku do założonych wartości;
- c) opracowanie Raportów z monitoringu Strategii w okresie rocznym, zawierających podsumowanie danych wraz z wygenerowanymi wnioskami dotyczącymi wpływu podejmowanych działań na realizację założeń Strategii.

Charakterystyka źródeł danych oraz sposobu pomiaru i oceny danych:

- Dane własne LGD – informacje gromadzone w toku normalnej działalności LGD, w szczególności w ramach obowiązkowej sprawozdawczości. Dane własne obejmują:
  - wskaźniki planu komunikacji,
  - dane ilościowe dotyczące doradztwa w Biurze,
  - dane gromadzone w trakcie naborów (m.in. terminy naborów, ilość złożonych wniosków, środki finansowe przypisane do naborów),
  - wskaźniki LSR, EFSI,
  - realizację budżetu LSR,
  - dane dotyczące pracy organów LGD,
  - informacje o szkoleniach dla pracowników Biura i członków organów LGD.
- Badania własne:
  - ankieta monitorująca dla beneficjentów i grantobiorców – badanie pozwoli na zbieranie istotnych informacji dotyczących postępu rzeczowo-finansowego. Pozwoli także pogłębić informacje uzyskane z wniosków o dofinansowanie operacji;
  - ankieta będzie wypełniana przez beneficjentów i grantobiorców w roku, w którym rozliczyli oni operację;
  - badanie ankietowe osób korzystających z doradztwa – badanie realizowane na bieżąco, w których jednostką analizy będą udzielone porady. O wypełnienie ankiety będą proszone osoby korzystające z doradztwa w Biurze LGD;
  - badanie ankietowe uczestników spotkań informacyjno-konsultacyjnych lub szkoleń organizowanych przez LGD – realizowane w czasie każdego tego typu wydarzenia zorganizowanego przez LGD.

Istotną częścią monitoringu, która zasługuje na osobne omówienie, będzie monitoring realizacji projektów grantowych. LGD będzie ponosić bowiem szczególną odpowiedzialność za efekty przedsięwzięć realizowanych przez grantobiorców. Monitorowanie przedsięwzięć w ramach projektów grantowych powinno być przy tym traktowane nie jako kontrola, ale jako wsparcie dla osób je realizujących. W przypadku projektów grantowych zastosowany zostanie również monitoring operacyjny, polegający na osobistych kontaktach między pracownikami LGD a osobami realizującymi granty. Pracownicy LGD będą stosować wystandardyzowany formularz kontaktu, w którym będą zapisywać uzyskane od grantobiorców informacje oraz odnotowywać przekazane im rekomendacje.

Dopuszcza się możliwość kontaktu telefonicznego z grantobiorcami bądź osobiste spotkania w Biurze LGD lub w miejscu realizacji operacji. Pracownicy będą zobowiązani odwiedzić grantobiorców w miejscu realizacji przedsięwzięć w czasie realizowania przez nich operacji. Jeśli charakter realizowanego przedsięwzięcia będzie na to pozwalał, to zbierana będzie dokumentacja fotograficzna, która będzie dołączona do formularza kontaktu.

2. Ewaluacja

Ewaluacja LSR realizowana będzie w następujących etapach, które będą różniły się celami w zależności od etapu realizacji Strategii:

1. Ewaluacja on-going – corocznie w latach 2024–2029, dokonywana w pierwszym kwartale roku kolejnego.
2. Ewaluacja mid-term (śródkresowa) – w 2026 roku.
3. Ewaluacja ex-post (końcowa ewaluacja zewnętrzna).

Ewaluacja dotyczyć będzie: oceny działalności LGD, pracowników i funkcjonowania Biura, skuteczności promocji i aktywizacji społeczności lokalnej, harmonogramu rzeczowo-finansowego LSR, stopnia realizacji celów (wskaźników) oraz budżetu LSR.

Coroczna ewaluacja wewnętrzna prowadzona będzie w ramach warsztatów refleksyjnych w ramach ewaluacji on-going. Przeprowadzenie ewaluacji mid-term i ex-post zostanie powierzone wyspecjalizowanemu podmiotowi zewnętrznemu (niezależnym ekspertom). Decyzję w tym względzie podejmie Zarząd LGD na podstawie ofert przedstawionych przez potencjalnych wykonawców.

Raport z ewaluacji Strategii obejmuje przede wszystkim:

- a) Ocenę funkcjonowania LGD, w tym: działalność Zarządu, działalność Komisji Rewizyjnej, sprawność przeprowadzania naborów, wizerunek LGD wśród mieszkańców obszaru, działalność informacyjną, promocyjną oraz edukacyjną, procedury związane z wyborem przedsięwzięć oraz kompetencje pracowników, efektywność doradztwa w Biurze LGD, liczbę porad i charakter doradztwa w Biurze, częstotliwość, regularność i frekwencję spotkań organów LGD.
- b) Ocenę realizacji planu działania.
- c) Ocenę stopnia wdrażania celów LSR, w tym stopnia osiągnięcia wskaźników, stopnia wykorzystania funduszy, realizacji budżetu, realizacji działań skierowanych do grupy osób w niekorzystnej sytuacji.
- d) Podsumowanie działalności LGD w badanym okresie, wnioski i rekomendacje.

Ewaluacja prowadzona będzie w oparciu o kryteria ewaluacji, tj.: trafności, efektywności i wydajności, skuteczności, trwałości, użyteczności. Źródła danych są tożsame ze źródłami dla monitoringu (dane własne, badania własne).

Zatwierdzenia Raportu z ewaluacji Strategii dokonuje się uchwałą Walnego Zebrania Członków.

Zalecenia z kontroli, oceny, monitoringu i/lub ewaluacji mogą być podstawą do aktualizacji LSR, podobnie jak zmiana przepisów dotyczących LSR czy zmiana danych dotyczących LSR.

Aktualizacja Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność, może nastąpić w związku z:

- zmianą danych dotyczących obszaru LSR,
- zmianą przepisów dotyczących LSR,
- potrzebą zastosowania zaleceń z kontroli, oceny, monitoringu i/lub ewaluacji LSR/LGD,
- rocznymi wynikami ciągłego naboru propozycji projektów do realizacji.

Aktualizacja LSR może nastąpić na wniosek:

- Rady LGD,
- Komisji Rewizyjnej LGD,
- Zarządu LGD,
- grupy liczącej powyżej 10% wszystkich członków LGD.

Wniosek o aktualizację LSR będzie składany do Zarządu LGD, który zobowiązany jest przedstawić go na najbliższym Walnym Zebraniu Członków. Projekt zmiany LSR musi zostać poddany konsultacjom społecznym poprzez zamieszczenie zmienianych części LSR wraz z uzasadnieniem na stronie internetowej LGD na co najmniej 14 dni.

Spis rysunków

Rysunek 1 Sposób określania celu LSR.....	68
---	----

Spis map

Mapa 1 Gminy objęte partnerstwem LGD Krzemienny Krąg	11
Mapa 2 Sumaryczna mapa obszarów ONW w Polsce	41
Mapa 3 Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s – fragment mapy dla obszaru LGD i otoczenia.....	47

Spis wykresów

Wykres 1 Liczba ludności ogółem na obszarze LGD Krzemienny Krąg w latach 2011–2021	21
Wykres 2 Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem na obszarze LGD w latach 2016–2021	22
Wykres 3 Przyrost naturalny na 1 000 ludności na obszarze LGD w latach 2016–2021	22
Wykres 4 Saldo migracji na 1 000 ludności na obszarze LGD w latach 2016–2021	23
Wykres 5 Dynamika wzrostu wartości wskaźników gospodarczych obszaru LGD, województw i kraju – wzrost procentowy w 2021 r. w stosunku do 2016 r.....	25
Wykres 6 Liczba fundacji, stowarzyszeń, organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców na obszarze LGD w porównaniu do województw i kraju w 2021 r.	28
Wykres 7 Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie mieszkańców ogółem na obszarze LGD w latach 2016–2020	30
Wykres 8 Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie mieszkańców ogółem na obszarze LGD w porównaniu do województw i kraju w 2020 r.....	30
Wykres 9 Wskaźniki: rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców ogółem oraz udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku na obszarze LGD w latach 2016–2021	31
Wykres 10 Wskaźniki: rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców ogółem oraz udział % dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku na obszarze LGD, w województwach i kraju w 2021 r.	31
Wykres 11 Udział % korzystających z instalacji w ogóle ludności na obszarze LGD, w województwach i kraju w 2021 r.....	35
Wykres 12 Penetracja lokalowa 100 Mb/s aktualna i planowana po realizacji Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (2014–2020) w Gminie Bodzechów na tle gmin sąsiednich, w tym wszystkich z obszaru LGD w województwie świętokrzyskim.....	47
Wykres 13 Penetracja lokalowa 100 Mb/s aktualna i planowana po realizacji Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (2014–2020) w Gminie Lipsko na tle gmin sąsiednich, w tym wszystkich z obszaru LGD w województwie mazowieckim	47

Spis tabel

Tabela 1 Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD.....	10
Tabela 2 Podstawowe dane o gminach z obszaru LGD Krzemienny Krąg	11
Tabela 3 Zgłoszone w ramach naboru pomysły na realizację projektów w ramach LSR.....	16
Tabela 4 Ludność poszczególnych gmin LGD Krzemienny Krąg w 2020 r.	21
Tabela 5 Pozwolenia wydane na budowę i zgłoszenia budowy z projektem budowlanym w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2018–2021.....	24
Tabela 6 Wskaźniki gospodarcze na obszarze LGD oraz porównanie do województw i kraju w latach 2016–2021	24

Tabela 7 Wskaźniki świadczące o kondycji przedsiębiorstw – porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2021	25
Tabela 8 Wskaźniki dotyczące przedsiębiorczości dla obszaru LGD w porównaniu do województwa i kraju w roku 2016 i 2020.....	26
Tabela 9 Udział podmiotów gospodarczych według grup rodzajów działalności (PKD 2007) w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w 2021 r.	27
Tabela 10 Wskaźniki bezrobocia w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2021	29
Tabela 11 Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej wg kryterium dochodowego ogółem na 10 tys. mieszkańców – porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2021	31
Tabela 12 Dochody ogółem i dochody własne na 1 mieszkańca (zł) na obszarze LGD oraz porównanie do województw i kraju w latach 2016–2021	32
Tabela 13 Wskaźnik G (zł) dla poszczególnych gmin LGD oraz średnia wartość obszaru LGD w latach 2020–2022	33
Tabela 14 Udział dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w ogólnej liczbie dzieci w wieku 3–5 lat oraz liczba dzieci przypadająca na 1 placówkę wychowania przedszkolnego – porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2021	36
Tabela 15 Struktura gospodarstw rolnych w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w 2020 r.	40
Tabela 16 Współczynnik skolaryzacji brutto oraz liczba uczniów w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie średniej obszaru LGD do województw i kraju w latach 2016–2020	43
Tabela 17 Liczba uczniów w obwodach szkolnych obejmujących daną gminę oraz liczba osób, które w danym roku rozpoczęły naukę w szkole na terenie danej gminy z obszaru LGD w latach 2019–2021	44
Tabela 18 Wyniki egzaminu ósmoklasisty w poszczególnych gminach LGD oraz porównanie do średnich województw i kraju w latach 2019–2022	45
Tabela 19 Schemat analizy SWOT.....	49
Tabela 20 Analiza SWOT	50
Tabela 21 Zgodność celu LSR z innymi dokumentami strategicznymi.....	57
Tabela 22 Zgodność LSR z celami programów, z których będzie ona finansowana.....	61
Tabela 23 Przedsięwzięcia – powiązanie z analizą potrzeb, charakter, budżet, poziom dofinansowania, maks. i min. kwota, grupa docelowa i sposób realizacji (rozszerzona wersja analogicznej tabeli stanowiącej załącznik nr 1 do LSR)	71

Wykaz wykorzystanej literatury

1. *Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027* zatwierdzony przez komisję Europejską w dniu 31.08.2022 r.;
2. *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej;*
3. *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006;*
4. *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005;*
5. *Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943 z późn. zm.);*
6. *Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2020 r. poz. 2261);*
7. *Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz. U. z 2022 r. poz. 2422 z późn. zm.);*
8. *Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność objęta Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”, Bałtów (aktualizacja, luty 2022);*
9. *Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2267);*
10. *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Ostrowieckiego do roku 2030+, Załącznik do uchwały nr LIX/367/2022 Rady Powiatu Ostrowieckiego z dnia 29 czerwca 2022 r.;*
11. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego, Załącznik nr 1 do uchwały nr XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 22 września 2014 r.;*
12. *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, Załącznik nr 1 do uchwały nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 18 grudnia 2018 r.;*
13. *Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+, Załącznik do uchwały nr XXX/406/21 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 29 marca 2021 r.;*
14. *Urząd Komunikacji Elektronicznej, Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2021 roku;*
15. *Ewaluacja zewnętrzna Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Krzemienny Krąg”, SOCJOMETR, Kraków 2022;*
16. *Kondracki J., Geografia regionalna Polski, PWN, Warszawa 2000.*

Załączniki do LSR

1. Cele i przedsięwzięcia
2. Plan działania
3. Budżet LSR
4. Plan wykorzystania budżetu

Załącznik nr 1 Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach celu LSR Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego obszaru		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, Projekt własny, animacja itp.)
€ 600 000	1.1	Powstanie ogólnodostępnej nieodpłatnej infrastruktury publicznej	Mieszkańcy	Konkurs - projekty wnioskodawców innych niż LGD
€ 100 000	1.2	Powstanie lub rozwój wioski tematycznej bazującej na dziedzictwie naturalnym	Mieszkańcy	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD
€ 100 000	1.3	Zorganizowanie wydarzeń na rzecz zdrowia i rekreacji	Mieszkańcy do 25 roku życia	Projekt grantowy
€ 100 000	1.4	Zorganizowanie wydarzeń na rzecz zdrowia i rekreacji	Mieszkańcy powyżej 60 roku życia	Projekt grantowy
€ 100 000	1.5	Wsparcie innowacyjnych inicjatyw oddolnych	Mieszkańcy	Projekt grantowy
€ 360 000	1.7	Zbudowanie oferty rozwoju, spędzania czasu wolnego i rekreacji dla mieszkańców LGD – rozwój działalności gospodarczej	Mieszkańcy	Konkurs - projekty wnioskodawców innych niż LGD
€ 60 000	1.8	Utworzenie lub rozwój gospodarstwa agroturystycznego	Mieszkańcy	Konkurs - projekty wnioskodawców innych niż LGD
€ 60 000	1.9	Utworzenia lub rozwój zagrody edukacyjnej	Mieszkańcy	Konkurs - projekty wnioskodawców innych niż LGD
€ 40 000	1.10	Przeprowadzenie działań marketingowych w oparciu o dziedzictwo naturalne	Mieszkańcy	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD
€ 50 000	1.11	Komercjalizacja dziedzictwa	Mieszkańcy	Konkurs na operację w partnerstwie
€ 60 000	1.12	Wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych, kojarzenie partnerów i animowanie do realizacji wspólnych projektów	Mieszkańcy, organizacje pozarządowe	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD
€ 60 000	1.13	Wykorzystanie cyfryzacji do rozwoju	Osoby poszukujące zatrudnienia (z obszaru LGD)	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD
€ 60 000	1.14	Integracja mieszkańców i turystów	Mieszkańcy	Konkurs z udziałem operacji własnej LGD
€ 141 086	1.15	Mała architektura turystyczna (FEŚ EFRR)	Mieszkańcy	Projekt grantowy

Źródło: opracowanie własne

Załącznik nr 2 Plan działania

CEL LSR Komercjalizacja dziedzictwa naturalnego		Lata	Do 31.12.2024		Do 31.12.2025		Do 31.12.2026		Do 31.12.2027		Do 31.12.2028		Do 31.12.2029		Program
		Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
1.1	Powstanie ogólnodostępnej nieodpłatnej infrastruktury publicznej	Liczba doposażonych lub zbudowanych lub przebudowanych obiektów infrastruktury publicznej	0	0%	9	100%	9	100%	9	100%	9	100%	9	100%	PS WPR
1.2	Powstanie lub rozwój wioski tematycznej bazującej na dziedzictwie naturalnym	Liczba doposażonych, zbudowanych lub rozbudowanych wiosek tematycznych	0	0%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	
1.3	Zorganizowanie wydarzeń na rzecz zdrowia i rekreacji	Liczba zorganizowanych wydarzeń	0	0%	10	100%	10	100%	10	100%	10	100%	10	100%	
1.4	Zorganizowanie wydarzeń na rzecz zdrowia i rekreacji	Liczba zorganizowanych wydarzeń	0	0%	0	0%	10	100%	10	100%	10	100%	10	100%	

1.5	Wsparcie innowacyjnych inicjatyw oddolnych	Liczba zorganizowanych wydarzeń	0	0%	10	100%	10	100%	10	100%	10	100%	10	100%
1.7	Zbudowanie oferty rozwoju, spędzania czasu wolnego i rekreacji dla mieszkańców LGD – rozwój działalności gospodarczej	Liczba nowych ofert zagospodarowania czasu wolnego	0	0%	0	0%	12	100%	12	100%	12	100%	12	100%
1.8	Utworzenie lub rozwój gospodarstwa agroturystycznego	Liczba nowych ofert zagospodarowania czasu wolnego	0	0%	0	0%	2	100%	2	100%	2	100%	2	100%
1.9	Utworzenia lub rozwój zagrody edukacyjnej	Liczba nowych ofert zagospodarowania czasu wolnego	0	0%	0	0%	2	100%	2	100%	2	100%	2	100%
1.10	Przeprowadzenie działań marketingowych w oparciu o dziedzictwo naturalne	Liczba zorganizowanych wydarzeń	0	0%	0	0%	2	100%	2	100%	2	100%	2	100%
1.11	Komercjalizacja dziedzictwa	Liczba zorganizowanych wydarzeń	0	0%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%

1.12	Wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych, kojarzenie partnerów i animowanie do realizacji wspólnych projektów	Liczba zorganizowanych wydarzeń	0	0%	10	100%	10	100%	10	100%	10	100%	10	100%	
1.13	Wykorzystanie cyfryzacji do rozwoju	Liczba zorganizowanych wydarzeń	0	0%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	
1.14	Integracja mieszkańców i turystów	Liczba zorganizowanych wydarzeń	0	0%	0	0%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	
1.15	Mała architektura turystyczna (FEŚ EFRR)	Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność	0	0%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	FEŚ
		Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem	0	0%	4	100%	4	100%	4	100%	4	100%	4	100%	
Wskaźnik rezultatu W 1.1 (przedsięwzięcia 1.7)		R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.	0		0		0		12		12		12	100%	

	Jednostka miary: Liczba utworzonych miejsc pracy												
Wskaźnik rezultatu W 1.2 (przedsięwzięcia 1.8)	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospdarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. Jednostka miary: liczba przedsiębiorstw	0		0		0		2		2		2	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.2 (przedsięwzięcia 1.9)	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospdarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. Jednostka miary: liczba przedsiębiorstw	0		0		0		2		2		2	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.3 (przedsięwzięcia 1.1.)	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Jednostka miary: liczba osób	0		0		13 000		16 400		16 400		16 400	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.3 (przedsięwzięcia 1.2.)	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej	0		0		100		100		100		100	100%

	korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Jednostka miary: liczba osób												
Wskaźnik rezultatu W 1.3 (przedsięwzięcia 1.3.)	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Jednostka miary: liczba osób	0		0		100		100		100		100	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.3 (przedsięwzięcia 1.4.)	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Jednostka miary: liczba osób	0		0		0		100		100		100	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.3 (przedsięwzięcia 1.10.)	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Jednostka miary: liczba osób	0		0		0		100		100		100	100%

Wskaźnik rezultatu W 1.3 (przedsięwzięcia 1.11.)	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Jednostka miary: liczba osób	0		0		100		100		100		100	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.3 (przedsięwzięcia 1.12)	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Jednostka miary: liczba osób	0		0		100		100		100		100	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.4 (przedsięwzięcia 1.5.)	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego. Jednostka miary: liczba osób.	0		0		100		100		100		100	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.4 (przedsięwzięcia 1.13.)	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego. Jednostka miary: liczba osób.	0		0		100		100		100		100	100%
Wskaźnik rezultatu W 1.4 (przedsięwzięcia 1.14.)	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego. Jednostka miary: liczba	0		0		0		100		100		100	100%

	osób.													
Wskaźnik rezultatu W 1.5 (przedsięwzięcie 1.15.)	Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (FEŚ EFRR)	0		2 000		2 000		2 000		2 000		2 000	100%	FEŚ

Źródło: opracowanie własne

Załącznik nr 3 Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem
	PS WPR	EFRR	EFS+	(EUR)
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	1 750 000	141 086	0	1 891 086
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	412 500	0	0	412 500
Razem	2 162 500	141 086	0	2 303 586

Źródło: Opracowanie własne

Załącznik 4 Plan wykorzystania budżetu

fundusz	Środki zakontraktowane w Euro do:													
	2024-12-31		2025-12-31		2026-06-30		2026-12-31		2027-12-31		2028-12-31		2029-12-31	
	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	Kwota ogółem (UE+ krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFROW	0	0%	1 070 000	61,14%	1 070 000	61,14%	1 750 000	100%	1 750 000	100%	1 750 000	100%	1 750 000	100%
EFS+	0	0%	0	0%			0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
EFRR	0	0%	141 086	100%			141 086	100%	141 086	100%	141 086	100%	141 086	100%
RAZEM	0	0,00%	1 211 086	64,04%			1 891 086	100,00%	1 891 086	100,00%	1 891 086	100,00%	1 891 086	100,00%

Źródło: opracowanie własne